

СЛОВО

ЧАСОПИС ЗА СРПСКИ ЈЕЗИК,
КЊИЖЕВНОСТ И КУЛТУРУ

ГОДИНА IX, МАРТ 2012.

БРОЈ
36-37

КУЛТУРНО-ПРОСВЕТНА
ЗАЈЕДНИЦА
СРБИЈЕ

ДОДЕЉУЈЕ
ИЗУЗЕТНУ

ВУКОВУ НАГРАДУ

АКТИВУ ПРОФЕСОРА И
НАСТАВНИКА СРПСКОГ ЈЕЗИКА
И КНИЖЕВНОСТИ СРЕДЊИХ И
ОСНОВНИХ ШКОЛА У НИКШИЋУ
ЗА ИЗУЗЕТНИ ДОПРИНОС
РАЗВОЈУ КУЛТУРЕ
У РЕПУБЛИЦИ СРБИЈИ
И СВЕСРПСКОМ
КУЛТУРНОМ ПРОСТОРУ

ЖИРИ
ВУКОВЕ НАГРАДЕ
ПРЕДСЕДНИК

БЕОГРАД
2005.

КУЛТУРНО-ПРОСВЕТНА
ЗАЈЕДНИЦА СРБИЈЕ
ПРЕДСЕДНИК

Radivojević

НВУ Актив професора српског језика
из Никшића чине 27 професора средњих школа
који су школске 2004/2005. године
разоткрили намеру црногорског режима
да ненаучно и незаконито
приименује српски језик у Црној Гори,
и због тога су отпуштени са посла
без могућности запошљавања

СЛОВО
НИКШИЋ
МАРТ, 2012

РИЈЕЧ УРЕДНИКА

Веселин Матовић: <i>Црногорски језик и безимена књижевности</i>	4
---	---

ЈЕЗИК

Јелица Стојановић: <i>Корак њо корак - ка бесмислу</i>	19
Ксенија Кончаревић: <i>Норме комуникацијској њонашања у њправославном социолекију српској језика</i>	26

ЈЕЗИК И ПАМЋЕЊЕ

Предраг Драгић Кијук: <i>Језик и свейлоси</i>	43
---	----

БЕЛЕТРИСТИКА

Јела Спиридоновић Савић: <i>Перјаменџи</i> (одломци)	53
Невенка Вуковић: поезија	63
Влајко Ћулафић: <i>Вјечнаја њамјаџи</i>	69
Никола Миловић: <i>Снеџ</i>	72
Веселин Лазаревић: поезија	74
Славица Кнежевић: <i>Даџе</i>	82
Милица Бакрач: поезија	92
Слободан Јовић: поезија	97
Неђо Вучетић: поезија	101

Преведена поезија

Бела Ахмадулина (превео Момир Војводић)	103
Николај Гумиљов (превео Миломир Булатовић)	113

СКИЦА ЗА ПОРТРЕТ

Петар Рмуш	122
------------	-----

ЕСЕЈ

Милутин Мићовић: <i>Окреџи</i>	133
Снежана Милојевић: <i>Изузеџинима се не може оџросџиџи</i>	141
Предраг Живковић: <i>Црна Гора – дух њлемена у аџонији</i>	146
Драган Дринчић: <i>Национализам</i>	154
Предраг Вукић: <i>Локални климаџски колориџ као лиџерарни моџив у неким џјесничким џековинама минулоџ и савременоџ доба</i>	161

САДРЖАЈ

ДАТУМИ

120 година од рођења Станислава Винавера

Стеван Кордић: *Српски Винавер Винаверов српски* 169

Станислав Винавер: *Рајини другови* (избор) 177

СВЈЕДОЧЕЊА

Митрополит Амфилохије (Радовић): *Умрише њојови, или убијање* 193

Горан Комар: *Св. Василије Осирошки и Тврдошки – предање о њоријеклу* 197

ИСТРАЖИВАЊА

Лука Д. Цицмил: *Акорди њланинојвских рајсога* 207

Раде Р. Лаловић: *Свадебни обичаји у селима око Калиновика* 213

КРИТИКА

Илија Петровић: *У злу времену* 233

Миро Вуксановић: *Гладне ријечи и њладни људи* 245

Мирослав Радовановић: *Мајјска ојерација њесничкој њевања* 248

Владимир Јагличић: *Служба* 254

Веселин Лазаревић: *Њејоја искона, њрајичностј, молијва* 256

Слободан Милић: *Наличје једној мија, или – Данило Киш њим самим* 259

У МАКАЗАМА

Бојан Рајевић: *афоризми* 267

Јанко Јелић: *Моћ једној “ѡиреа”* 269

ПРОМОЦИЈЕ

Дијана Црњак: *Не бој се, мало сѡаго* 277

Желько Вујадиновић: *Наука као ѡдвижњишѡво* 283

Ранко Павловић: *Блајосј и ошѡрина* 289

Скулптуре: *Рајко Сушић*

Веселин МАТОВИЋ

ЦРНОГОРСКИ ЈЕЗИК И БЕЗИМЕНА КЊИЖЕВНОСТ

(Програм за наставау књижевности у црногорскоме образовном систему од 1. септембра 2011)

1. Педагошко лицемјерје

„Nastavu književnosti slušaće svi učenici zajedno, bez obzira na nacionalnu ili jezičku pripadnost jer ona nije zamišljena kao nacionalna književnost, (као настава националне књижевности, ваља, настава није књижевности! – прим. В. М.) već као književnost која обухвата јужнословенски простор и обухвата (сувишно! – прим. В. М.) reprezentativne pisce – predstavnike епоха (књижевних епоха, шербало би – прим. В. М.) u evropskoj i svjetskoj književnosti. Program за nastavu književnosti dakle nije рађен по националном критеријуму. Kvalitet pisaca i književnih djela био је одлучујући фактор при њихову увођењу у заједнички Program.“

Ово, између осталог, стоји у уводној напомени за програм наставе књижевности за основне и средње школе у црногорском образовном систему који је у примјени од 1. септембра 2011. године.

Чак и када би било тачно (а није – него је, видјећемо, управо обрнуто) да овај програм „није замишљен“ као програм за наставау националне књижевности, он би с педагошке стране, као такав, био неоправдан. Не би био у функцији остваривања основних образовно-васпитних циљева због којих и постоји предмет у оквиру кога се изучавају матерњи језик и национална књижевност, у свим школама и на свим нивоима образовања, а са становишта људских слобода и права, био би недопустив. Дјеци се не смије ускраћивати право изучавања националне књижевности (уосталом, то им је загарантовано и *Повељом о правима дјетета* Уједињених нација, члан 30), јер им се тиме ускраћује и право на спознају, развијање и слободно испољавање њиховог националног, језичког и културног

идентитета, а тиме и здравог односа према посебности, односно колективним и индивидуалним вриједностима других. Дијете напросто треба, да би се развило у слободну, социјализовану и хуманизовану личност, без комплекса и предрасуда према другима, да од малена упознаје културне и духовне вриједности (прије свега из књижевности, али и из других стваралачких подручја) настале на његовом матерњем језику, да на њима развија и утврђује, у сталном поређењу с другима, и етички и естетски и сваки други систем вриједности, односно да у њима налази подстрек за властита морална, стваралачка, интелектуална и естетска опредјељења и усмјерења, и то је основна претпоставка здравог развоја његових креативних способности и остварења његове личности.

Откако, дакле, постоје ђаци и учитељи, односно школе и наставни програми, код свих цивилизованих народа постоји тежња да се настава матерњег језика, као темељног наставног предмета, заснива на најбољим књижевним дјелима насталим на том језику, дакле на репрезентативним дјелима националне књижевности (подразумијевајући ту и њихов књижевноисторијски значај а не само књижевноумјетничку вриједност), наравно и на великим дјелима из других књижевности, и то из више разлога. Прво - јер су књижевноумјетничка дјела најсавршенија и најразуђенија употреба језика на коме настају, друго – књижевна дјела су најсигурнија свједочанства о свеукупном животу народа у коме настају, треће – јер је рецепција умјетничког текста од стране ученика најинтезивнија када су у питању дјела напасна на њиховом матерњем језику, четврто – као и језик - национална књижевност је симбол етничке, националне, вјерске итд., припадности, па се за њу вежу најснажнија колективна осјећања, пето – национална књижевност је мјерило естетских и етичких вриједности народа у коме настаје.

Итд.

Према томе, понављам, нити је педагошки допустиво, нити је могуће организовати наставу било ког матерњег језика без националне књижевности, односно књижевности која је настала на томе језику.

Састављачи наставних програма око тога не могу имати дилему. Могу се премишљати око обима и избора писаца и дјела која ће бити обухваћена тим програмима, али не никако око тога да ли ће се изучавати национална књижевност и да ли

ће њено име бити саставни дио назива наставног предмета у оквиру кога се изводи настава матерњег језика.

2. Локалшовинистичка петљавина

Таква дилема се може јавити само као резултат нездравих политичких калкулација у народима у којима је дошло до неке суштинске духовне забуне или који нијесу изградили, нити јасно дефинисали свој национални, културни и језички идентитет па ни критеријуме (језички, културни, историјски) на основу којих могу утврдити шта уопште спада у њихову националну књижевност. А народ који нема историју властите књижевности, нити историју властитог језика, који не зна њихов оквир и садржај, нема, дакле, суштинске одреднице, тј. координате свог идентитета, што значи да нема ни културно-историјског утемељења, а онда - ни цивилизацијске перспективе. И обратно: бивало је народа (јеврејски и неки словенски, Срби нпр.) који су услијед историјских околности, остајали без својих држава и државних институција, и у веома дугим временским периодима, али су, захваљујући јасној самосвијести о свом језичком идентитету и културном наслеђу, успијевали да опстану и остваре своју националну еманципацију.

Језик је, и књижевност као најсавршенија реализација свих његових функција (сазнајне, културне, симболичке, естетске, итд), најснажнија интегративна сила у свакој друштвеној заједници (и на синхронном и на дијахронном плану), посебно када је ријеч о стандардном или књижевном језику и сваки покушај његове дестабилизације и цијепања, нужно води цијепању те заједнице, па је то самим тим деструктиван и антицивизацијски чин. Разбијање српскохрватске језичке заједнице, претходило је, као што се зна (иако је можда није узроковало), разбијању југословенске државе. Актуелни црногорски режим је, међутим, прије десетак година свјесно и циљно започео такав субверзиван и антицивизацијски процес и у Црној Гори, што је довело до њеног дубинског цијепања (и националног, и језичког, и културног, и политичко-идеолошког) са несагледивим посљедицама. Покушавајући да вјештачи и насилно изгради нови идентитет, изван свог историјског контекста и насупрот властитом културном и духовном наслеђу, Црна Гора је тиме себе довела у апсурдну ситуацију у којој, као што видимо, не само што не може направити

одговарајући програм за наставу језика и књижевности у свом образовном систему, него не може ни именовати тај предмет.

Свјесно те чињенице и знајући о каквом се нелегалном и опасном пртљагу ради, Министарство просвете је, почетком текуће школске године, покушало да под етикетом некакве национално неутралне књижевности („**koja obuhvata južnoslovenski prostor**“), прокријумчари у школске учионице локалшовинистичку, културоцидну и страначку петљавину, назвавши је програмом за наставу књижевности у црногорском образовном систему (иако у оквиру предмета *црногорски језик и књижевност*), тврдећи чак, како је „**kvalitet pisaca i književnih djela** (а не „**nacionalni kriterijum**“) **bio odlučujući faktor**“ при њеном састављању.

А колико је та изјава тачна довољно нам говоре чињенице да је од укупног броја књижевних дјела аутора са бившег југословенског простора, предвиђених за обраду у основној школи, више од половине припало ауторима рођеним у Црној Гори (који се, самим тим, по црногорском културноисторијском концепту, сматрају црногорским писцима, тако су распоређени у новим, а и у ранијим, гимназијским читанкама); да се међу њима налазе десетине локалних писаца непознатих како широј јавности тако и књижевној критици; да се њима даје више простора, понекима и у више разреда, него најзначајнијим српским књижевницима, али да нема ниједног савременог ствараоца из Црне Горе, који себе види у контексту српске књижевности и ствара на српском језику; да су заобиђени или маргинализовани многи велики српски књижевници како из старије тако и из савремене књижевности. Све то и поред тврдње да „**Programom nije favorizovana nijedna nacionalna književnost**“.

Бројкама исказано то изгледа овако:

Од 159 књижевних дјела аутора са простора бивше Југославије предвиђених за обраду у основној школи, 81 припада ауторима рођеним у Црној Гори, а свима осталима 78. Од тога писцима рођеним у Србији, и БиХ, а који су по народности Срби, - 42, писцима рођеним у БиХ, а по народности су Бошњаци, односно Муслимани, - 19, Хрватима -12, Словенцима - 4, Македонцима -1 и Албанцима (Косово) - 2. Писцима који су по националности Бошњаци или Муслимани, а рођени су, и стварају, у Црној Гори, припада 7 текстова, али, као што

је већ речено, нема ниједног који припада неком Србину (или Црногорцу) који живи, и на српском језику ствара, у Црној Гори. Што би, по процјени Министарства просвјете, вјероватно требало да значи да у Црној Гори има бошњачког језика, бошњачких писаца и бошњачког народа, али нема ни српског језика, ни српске књижевности, ни српског народа.

Слични односи су и у дијелу програма за средње школе: заступљена су 53 текста аутора рођених у Црној Гори, а 33 аутора из Србије, односно БиХ. У првом разреду, рецимо тај однос је 21 из Црне Горе, а само 4 из Србије. С тим што је потпуно изостављена српска средњовјековна књижевност, почевши од Св. Саве, Доментијана, Теодосија итд., све до Доситеја Обрадовића. Такође је изостављена и српска епска народна поезија. Нема ниједне пјесме из Косовског, Покосовског и осталих циклуса, осим пјесме *Женџба Милића барјакџара* и двије пјесме Старца Милије, које они иначе сврставају у црногорску књижевност!

3. Критеријум малог провинцијског ја

Прескочени су, дакле, темељи српске књижевности, српске културе и уопште српског идентитета, али су зато, вјероватно као темељи црногорског идентитета, укључени: Ђорђе Бизанти и Људевит Пасквалић (писали на латинском), Крсто Ивановић (писао на италијанском), Стјепан Зановић (писао на италијанском и француском).

Видан је изостанак и других знаменитих српских књижевника:

Ј.Ј. Змаја, Милутина Бојића, Миодрага Павловића, Милорада Павића, Матије Бећковића, Љубомира Симовића, Ивана В. Лалића, Јована Скерлића, Богдана Поповића, Светолика Ранковића, Симе Пандуровића, Светозара Ђоровића, Ива Ћипика, Вељка Петровића, Станислава Винавера, Растка Петровића, Драгише Васића, Момчила Настасијевића, Рада Драинца, Оскара Давича, Скендера Куленовића, Бранка В. Радичевића, Драгослава Михаиловића, Видосава Стевановића, Слободана Селенића, Добрице Ерића, Душка Трифуновића, Бранислава Петровића, Бране Црнчевића, Рајка Петрова Нога, Гојка Ђога, Алека Вукадиновића, као и оних рођених у Црној Гори: Жарка Команина, Новице Тадића, Мира Вуксановића, Бранимира Шћепановића, Александра Секулића, Благоја Бакковића, Драгана Лакићевића, Лабуда Драгића. А затим оних који живе у

Црној Гори, или су донедавно били, међу нама: Вукмана Оташевића, Драгише Маџгаља, Миодрага Ћупића, Ранка Јововића, Момира Војводића, Миодрага Трифковића, Илије Лакушића, Гара Јовановића, Будимира Дубака, Радомира Уљаревића, Милутина Мићовића, Бећира Вуковића, Косте Радовића, Андрије Радуловића, Милице Краљ, Славице Кнежевић, Бориса Јовановића, Николе Маловића, Влајка Ћулафића, итд. (Нека ми опросте они које сам заборавио а заслужују да се нађу у овом списку.)

Умјесто њих, локалшовинистичко слепило и интелектуално медиокритетство малог провинцијског ја, које се привремено угнијездило у испражњену чауру црногорског „чојства“, изабрало је:

Миленка Ратковића, Јанка Ђоновића, Слободана Вукановића, Вука Минића, Јова Кнежевића, Спасоја Лабудовића, Војислава Вулановића, Бранка Бањевића, Љубишу Ђокића, Михаила Газиводу, Ивана Цековића, Михаила Ражнатовића, Драгану Кршенковић – Брковић, Чедо Вулевића, Сретена Перовића, Сретена Асановића, Вељка Радовића, Младена Ломпара, Стефана Митровића, Вељка Мандића, Андреја Николаидиса, Јеврема Брковића, Балшу Брковића, Љубомира Ђурковић, Огњена Спахића, Драгана Радуловића (прозаисту), Јова Кнежевића, Зорана Поповића, Благо Журић, Ђорђину Радивојевић, итд. Занимљиво је да нема Новака Килибарде (он је изгледа „изгубио оба два свијета“), али ни Жарка Ђуровића и Радоње Вешовића (обојица академици ЦАНУ). Нема, опет, ни краља Николе!

Не мислим да треба и да је могуће унијети у школске програме све писце из првог, нити избацити све ове из другог списка, али, ако су узорити Стјепан Зановић, Бранко Бањевић, Љубомир Ђурковић, Вељко Мандић, Андреј Николаидис, Чедо Вулевић, Спасоје Лабудовић, Јово Кнежевић, Љубиша Ђокић, Зоран Поповић, Блага Журић, Ђорђина Радивојевић, (о ово троје посљедњих нијесам нашао никаквих података у мени доступним библиотекама, чак ни на интернету, осим да је извјесна Блага Журић, као „просвјетна надзорница“ била својевремено у неком жирију у Беранама), изабрани по квалитету њихових дјела а не по националном кључу и идеолошкој подобности, а рецимо: Св. Сава, Јован Ј. Змај, Миодраг Павловић, Иван В. Лалић, Матија Бећковић, Бранимир Шћепановић, Ранко Јововић, Миодраг Ћупић и толико других, тај критери-

јум нијесу задовољили, било би поштено да Министарство објасни о каквом критеријуму се ради. На основу којих књижевноисторијских, књижевотеоријских и естетских постулата је установљен, и ко га је установио?

А ево још неких поређења:

Најзаступљенији пјесник, послје Бранка Ћопића, у овом програму је Драган Радуловић (чији дар дјечјег пјесника овим никако не оспоравам). Заступљен је у пет разреда са седам пјесама, Ћопић у седам разреда са исто толико пјесама, али је рецимо, поред изостављеног Ј. Ј. Змаја, Душко Радовић заступљен у четири разреда, Мирослав Антић у три разреда, Милован Данојлић у два разреда, Десанка Максимовић у два разреда и Љубивоје Ршумовић у једном разреду са једном пјесмом. Међутим, опет, Душан Костић је заступљен у пет разреда, Чедо Вуковић у четири, па онда: Миленко Ратковић у три, Бранко Бањевић у три, Вук Минић у два, Љубиша Ћокић у два, Јово Кнежевић у два, Спасоје Лабудовић у два, Драгана Кршенковић – Брковић у два, итд.

Или, нпр.:

Брано Радичевић, Ђура Јакшић, Милан Ракић, Владислав Петковић – Дис, Стеван Раичковић, Бранко Миљковић, су заступљени само у једном разреду са по једном пјесмом, али: Јеврем Брковић, у основ. и сред. школи, са три пјесме, Михаило Газивода, у два разреда, са двије пјесме, Јанко Ћоновић са двије пјесме, Радован Зоговић, у три разреда, са три пјесме, Вито Николић са четири пјесме итд. Сретен Асановић је заступљен у четири разреда (8. и 9. основне и 1. и 4. средње школе), а Миодраг Булатовић, Борислав Пекић, Добрица Ћосић, Исидора Секулић, само у 4. разреду средње школе!

Ето, тако. Баш као што недавно изјави пред ТВ камерама једна овдашња универзитетска професорица: „Погледала сам нове програме и читанке и видим да су очишћени од писца који дјецу усмјеравају према Српству. И то је добро“.

4. „Прочишћени“ програм за основну школу

То чишћење је почело поодавно – у програмима и читанкама за тзв. матерњи језик, а сад је урађено темељно, од првог разреда основне до четвртог гимназије. У поређењу са програмом за матерњи језик који се примјењивао од 1. септембра 2004. до 1. септембра 2011, то „чишћење“ изгледа овако:

Основна школа.**Први разред**

Избачени су (тј. очишћени): **Ј. Ј. Змај** и **Десанка Максимовић**, а уведени: **Патриша Анђелковић** (пише на енглеском), **Слободан Вукановић**, **Кемал Цоцо**, **Ратко Зврко**.

(У програму за Српски језик и књижевност, који је био у употреби до 2004. године, били су заступљени и: **Стеван Раичковић**, **Драган Лукић** и **Доситеј Обрадовић**.)

Други разред

Избачени су: **Доситеј Обрадовић**, **Ј. Ј. Змај**, **Душан Радовић**, **Стеван Раичковић**, **Десанка Максимовић**, **Александар Поповић**, а замијенили их: **Вук Минић**, **Јово Кнежевић**, **Спасоје Лабудовић**, **Шимо Ешић**, **Ениса Османагић** – **Ђурић**, **Исмет Бекрић**.

(У програму до 2004., били су и: **Брана Црнчевић**, **Петар Кочић** и **Добрица Ерић**.)

Трећи разред

Избачени: **Александар Поповић**, **Брана Црнчевић**, **Десанка Максимовић**, **Слободан Станишић**. Уведени: **Бранко Бањевић**, **Војислав Вулановић**, **Луко Паљетак**, **Ђорђина Радивојевић**, **Исмет Бекрић**.

(У програму до 2004., били су и: **Бранко Радичевић**, **Бранко В. Радичевић**, **Стеван Раичковић**, **Добриц Ерић**, **Мира Алечковић**.)

Четврти разред

Избачени: **Милутин Ђуричковић**, **Вук Церовић**. Уведени: **Вук Минић**, **Јово Кнежевић**, **Спасоје Лабудовић**, **Блага Журић**.

(У програму до 2004., били су: **Љубивоје Ршумовић**, **Брана Црнчевић**, **Доситеј Обрадовић**, **Јанко Веселиновић**.)

Пети разред

Избачени: **Јанко Веселиновић**, **Бранислав Црнчевић**, **Љубивоје Ршумовић**, **Ђура Јакшић**, **Александар Вучо**. Замијенили их: **Миленко Ратковић**, **Шукрија Панцо**, **Саит Ораховац**.

(У програму до 2004., били су и: **Милован Глишић**, **Бранко Радичевић**, **Алекса Шантић**, **Војислав Илић**, **Славо Вукосављевић**, **Љубомир Ненадовић**, **Мирослав Антић**, **Бранислав Нушић**, нар. пјесма о Св. Сави, пјесме претковског циклуса – лектира.)

Шести разред

Избачен Драгутин Тадијановић (и Иван Цанкар – *Десетница*). Уведени: Хаснија Муратагић – Туна, Кемал Хусић, Сафет Хадровић Врбички, Михаило Газивоца.

(У програму до 2004. били су и: Алекса Шантић, Петар Кочић, Ђура Јакшић, Доситеј Обрадовић, поезија и проза о Косовском боју и Марку Краљевићу – лектира.)

Седми разред

Избачени: Бора Станковић (*Кошћана*), Десанка Максимовић (*Тражим њомиловање*). Уведени: Јеврем Брковић, Авдија Авдић, Вида Огњеновић, Игор Бојовић.

(У програму до 2004., били су и: Антоније Исаковић, Меша Селимовић, Милан Ракић, Стеван Сремац, Војислав Илић, Петар Кочић, нар. пјесме покосовског, хајдучког и ускочког циклуса - лектира)

Осми разред

Избачени су: Стеван Сремац (*Букагин*), Војислав Илић, Мирослав Антић, Ј. Ј. Змај, Јован Дучић, Јован Стерија Поповић. Замијенили их: Симо Шобајић, Азим Аземовић, Марко Каваја.

(У програму до 2004., били су и: Ј. Ј. Змај, Матија Бећковић, Миодраг Павловић, Љубомир Симовић – сценарио за филм *Косовски бој*, Добрица Ћосић, нар. пјесме о ослобођењу Србије и Црне Горе – лектира.)

Девети разред

Избачени: Миодраг Павловић, Бранимир Шћепановић, Матија Бећковић. Замијенили их: Сретен Асановић, Вељко Радовић, Ратко Ђуровић.

Занимљиво је да су из овог програма искључени и неки велики писци и дјела из свјетске књижевности, нпр., Лав Толстој (био заступљен у другом, у трећем и у осмом разреду, сада само у осмом), Франк Баум са његовим *Чаробњаком из Оза*, Карло Колоди, са његовим *Пиноккио*, Жил Верн (*20 000 миља њод морем*), Гогољ (*Рвизор*, *Тарас Буљба* је, нажалост, одавно искључен, био у програму до 2004), Хомер (одломци из *Одисеје*), Иван Крилов (*Басне*), Хенрик Сјенкјевич (*Кроз џусишњу и џрашуму*), Едгар Алан По, Александар Дима.

Нажалост, у нашим школским програмима поодавно нема Сјенкјевичевог романа *Qwo wadis?*, ни *Бојородичне цркве* Виктора Игоа, ни *Чича Томине колибе*, ни *Слује Јернеја* Цанкаревог... (О *Библији* да и не говоримо. Она је и даље врло

селективно заступљена. Посебно *Нови завјет*.) Замијенили су их *Господар ирсенова*, *Хари Поштер* и друга бјелосвјетска, а посебно домаћа, књижевна бижутерија. Ових десетек великих наших писаца (Андрић, Попић, Селимовић, Кочић, Станковић, Нушић, Д. Радовић, Раичковић, па и сам Његош, итд.) стоје у овом програму као споменици зарасли у коров и растиње па се скоро и не примјећују.

5. Гимназија и средње стручне школе (у односу на програм за српски језик који је био у примјени до 2004. године)

Први разред

Избачени су: **Св. Сава (*Житије С. Симеона*)**, **Теодосије (*Житије Св. Саве*)**, **Јефимија** (мада се у Читанци за први разред налази одломак из њене *Похвале*), **Стефан Лазаревић (*Слово љубве*)**, **Константин Филозоф (*Житије десјоиа Стјефана Лазаревића*)**, **Алекса Шантић**, **Десанка Максимовић**, **Скендер Куленовић**, **Михаило Лалић**, **Добриша Цесарић**, **Јован Ст. Поповић**.

Унесени: *Лукреција илићи ждери* (непознати аутор), **Ђорђе Бизанти**, **Људевит Пасквалић**, **Авдо Међедовић**, **Есад Мекули**, **Сретен Асановић**, **Вељко Радовић**, **Вељко Мандић**, **Јеврем Брковић**, **Радован Зоговић**, **Јанко Ђоновић**, **Душан Костић**, **Младен Ломпар**, **Сретен Перовић**, **Мирко Ковач**, **Хусеин Башић**, **Бранко Бањевић**, **Вито Николић**.

Избачене су и епске народне пјесме: *Женидба краља Вукашина*, *Косовка дјевојка*, *Марко Краљевић укида свадбарину*, *Диоба Јакшића*, *Ројство Јанковић Сјојана*, *Освећа Баирића Перовића*, *Почетак буне иројив дахија*, *Хасанајница*.

Занимљиво је да је број писаца, односно књижевних дјела предвиђених за обраду повећан са 32 плус 13 народних умотворина, на 55 плус 8 народних умотворина, иако је недјељни фонд часова остао исти (4). Унесено је, рецимо, поред *Библије*, *Хомера*, *Епа о Гилгамешу*, *Кур'ана*, и *Антијоне*, још 11 писаца из античке књижевности, што се, и поред њиховог значаја, тешко може оправдати са становишта оптерећености дјецe у том узрасту. Ученици им тешко могу попамтити имена, а камоли остварити дубљи увид у њихова дјела. За похвалу је, рецимо, укључивање Аристотела (*О иесничкој уметности*),

Андрића (*Аска и вук*), Гогоља (*Шињел, Туја*), Еурипида (*Мегеја*), али не видим разлог зашто су укључени и Анакреонт, и Пиндар, и Катул, и Тибул, и зашто Маркес, и Селиндер и Борхес, када се они могу обрађивати и у старијим разредима.

Други разред

Избачени су: **Г. Ст. Венцловић, Захарије Орфелин, Милован Видаковић, Лукијан Мушицки, В. Стеф. Караџић, Ј. Ј. Змај, Никола Петровић (краљ Никола).**

Унесени: **Крсто Ивановић, Стјепан Зановић, Хусеин Башић, Чедо Вулевић, Чедо Вуковић.**

Нејасно је зашто је у програму за први разреду предвиђена обрада Шекспирове драме *Ромео и Јулија* у цјелини, а у програму за други разред само одломак из исте, и зашто је у првом разреду предвиђен први дио *Дон Кихота*, а у другом само одломак из истог романа?

Трећи разред

Избачени су: **Богдан Поповић, Јован Скерлић, Милутин Бојић (Плава њобница), Душан Васиљев, Момчило Настасијевић, Станислав Винавер, Оскар Давичо (Хана), Иван Горан Ковачић (Јама), Скендер Куленовић (Спојанка мајка Кнежойолка).**

Унесени: **Муса Ћазим Ћатовић, Мирко Бањевић, Стефан Митровић, Лесо Ивановић, Драган Николић.**

За похвалу је уношење **Исидоре Секулић**, које није било у претходном програму.

Четврти разред

Избачени: **Десанка Максимовић, Миодраг Павловић, Антоније Исаковић, Александар Тишма, Матија Бећковић, Милорад Павић, Бранимир Шћепановић, Жарко Команин, Ранко Јововић.**

Замијенили су их, успјешно: **Сретен Асановић, Драган Николић, Зувдија Хоџић, Љубомир Ђурковић, Али Подримлија, Балша Брковић, Драган Радуловић (прозаиста), Огњен Спахић, Андреј Николаидис.**

У односу на програм који је у примјени од 2004, избачени су: **Деспот Стефан Лазаревић, Вукова устаничка проза, Горан Петровић, Богдан Поповић, Јован Скерлић, Сима Пандуровић, Момчило Настасијевић, Миодраг Павловић, Александар Тишма, Матија Бећковић, Драгослав Михаиловић, Милорад Павић.** Довољно неваљалства да је избачен само један од њих! Да наведемо и двије-три позитивне новине – вра-

ћени су Марко Миљанов (други разред), И. Секулић (трећи разред) и Његошева *Луча микрокозма* (четврти разред).

Свеукупно: од 2004. до данас, из наставних програма за основну и средње школе, у потпуности су избачени сљедећи знаменити српски писци: **Св. Сава, Теодосије, Стефан Лазаревић, Константин Филозоф, Гаврил Стеф. Венцловић, Захарије Орфелин, Милован Видаковић, Лукијан Мушицки, Ј. Ј. Змај, краљ Никола I Петровић, Јаков Игњатовић, Милован Глишић, Стеван Сремац, Јанко Веселиновић, Љубомир Ненадовић, Богдан Поповић, Јован Скерлић, Милутин Бојић, Душан Васиљев, Станислав Винавер, Оскар Давичо, Александар Вучо, Скендер Куленовић, Миодраг Павловић, Антоније Исаковић, Александар Тишма, Матија Бећковић, Љубомир Симовић, Драгослав Михаиловић, Милорад Павић, Бранко В. Радичевић, Мира Алечковић, Брана Црнчевић, Александар Поповић, Бранимир Шћепановић, Добрица Ерић, Горан Петровић, Жарко Команин, Ранко Јововић, Илија Лакушић, Миодраг Трифковић.**

С друге стране, писцима попут **Вука Караџића, Бранка Радичевића, Ђуре Јакшића, Јована Дучића, Милана Ракића, Владислава Петковића – Диса, Момчила Настасијевића, Десанке Максимовић, Бранка Миљковића, Стевана Раичковића, Љубивоја Ршумовића, Милована Данојлића**, итд., дато је мање простора него десетини безначајних стваралаца из Црне Горе.

Хоћу да вјерујем да то збиља није рађено по националном(е) критеријуму. И да црногорска нација, шта год под тим појмом подразумијевали, није толико духовно посрнула да би ово био њен критеријум.

Међутим, више је него јасно да је прихватањем оваког програма и његовим наметањем свим ученицима, „без обзира на националну и језичку припадност“, како се наглашава у цитираној декларацији, Министарство просвјете још једном показало прозелитистичку намјеру да злоупотребом образовног система, односно школских програма и идеолошки конципираних уџбеника, посебно оних за језик и књижевност, будуће генерације усмјери према вриједностима које се не темеље на историјском, културном и духовном наслеђу створеном на српском језику и у српско-православном цивилизацијском кон-

тексту, с циљем њихове постепене језичке, културне и националне преидентификације.

Уосталом, ако се на једној страни, инсистира на томе да је тзв. „црногорски језик службени језик свих црногорских грађана без обзира на њихову вјерску или националну припадност“ (*Црногорски језик за дрући разред гимназије*, стр. 27), а на другој, лицемјерно избегава национално именовање књижевности, односно прећуткује постојање српских писаца и српске књижевности у Црној Гори, зар је тешко прозрети шта се тиме жели постићи.

Па ипак, врхунац цинизма, којим је натопљена цијело образложење (преамбула) овога програма, постигнут је у реченици:

„Da bi se obezbijedila apsolutna ravnopravnost svih učenika u Crnoj Gori, odlučeno je da čitanke u svim razredima osnovne i srednje škole budu štampane kao posebni udžbenici (bez dijela o jeziku!), a na koricama nema nacionalnoga određenja već je samo naznačeno „Čitanka za prvi razred“, „Čitanka za drugi razred“ itd.“

Ако заиста онај ко је ово написао мисли да је тиме обезбиједио „апсолутну равноправност свих ученика у Црној Гори, било би лијепо да нам објасни које су то читанке на чијим је корицама стајало „национално одређење“ и које су то садржавале и „дио о језику“? Односно, да ли је икада имао у рукама било какву читанку? А за писменост га нећемо питати.

(Највећи дио овога текста објављен је у листу Дан, у оквиру обимнијеј фељџона са истим насловом. Овдје се објављује са извјесним дојунама и корекцијама.)

ЈЕЗИК

ЈЕЗИК

Јелица СТОЈАНОВИЋ:
Корак њо корак – ка бесмислу

Ксенија КОНЧАРЕВИЋ:
*Норме комуникацијској њонашања у
њправославном социолекију српској језика*

Јелица СТОЈАНОВИЋ

КОРАК ПО КОРАК – КА БЕСМИСЛУ

Последњих година Црна Гора је, с обзиром на сва дешавања у вези са језиком, јединствен примјер у свијету, па чак и „у окружењу“. Над лингвистиком, као науком, политика већ годинама врши насиље, потпуно игноришући научне критеријуме и принципе, свјedoци смо великог броја промашаја, који су се одразили на науку, државу и народ. Као да су себи дали у задатак да што више о чуду забаве и збуне цијелу Црну Гору, а, као и увијек, трпи народ: дјеца, родитељи, наставници... Наука у ове пројекте није укључивана, укључивани су само они који су прихватили да буду продужена рука политике. Невјештим надриполитичким рјешењима протагонисти овакве идеологије покушавају да обесмисле и игноришу истину, праве и суштинске вриједности, језик у његовој истинској функцији и значењу, све са једном намјером, да се маргинализује и потисне истинитоносни, једини историјски заснован и научно утемељени језик – српски језик. Сваки потез управо је све ове године усмјерен према том циљу. Корак по корак, кад се и колико може. То је, сјећамо се, почело пуким преименовањем наставног предмета Српски језик у „матерњи“, а у загради „српски, црногорски, хрватски, бошњачки“. Потом се наставни предмет „преселио“ у Устав, али измијењеним редоследом, и измишљањем непостојеће дистинкције: „службени језик“ (да би се њиме створио простор за фаворизовање оног што су ту уписали, „црногорског језика“, без, макар и покушаја стварање, било какве норме) – језик у службеној употреби (у који је стављен „остатак“ из заграда). Треба напоменути да је тада, према попису (који може да буде један од критеријума у вези са језичком политиком, мада не један од битнијих), говорника српског језика било 64%, а за црногорски (као пуки назив), иако под силним политичким притиском, одредјелило се свега 20%, па, и поред тога што је једино српски језик, у овом контексту, језик историјског континуитета, утемељеног и пос-

тојаног стандарда, стављен је у сасвим подређен положај. Власт Црне Горе је svakим потезом показивала колико је у стању да злоупотребљава своју тренутну и пролазну моћ и колико промашаја може да направи, а да не сноси никакве последице. Последице носе говорници српског језика, али, и још веће, они који су га се одrekli, опредјељујући се за друго име, говорећи, у сваком случају, истим језиком, који су сви њихови преци звали – српским именом. Последице, управо, сноси и цијела Црна Гора, у којој се урушава историјско памћење, обесмишљава писменост (јер се више не зна шта је стандардно, а шта није, тј, шта је „правилно“ у норми, а шта није), измишљају се критеријуми да се оправда лажно именовање језика, ствара се празнина, хаос и пометња доношењем лажних и несувислих решења у вези са језиком.

Покушај стандардизовања дошао је након свега тога, водећи још већем промашају и бесмислу. У „стандард“ је стрпано све, без икаквог реда и смисла, и књижевни (тј. стандардни) облици српског језика (типа: *дјевојка*, *џјераџи*, *џјеме*, *сјуџира*, *козји*), и дијалекатски облици (широког простора) српског језика (типа: *ђевојка*, *ђераџи*, *с'уџира*, *из'есџи*), за које је још Вук Карацић схватио да нијесу системског карактера (што се види и из несналажења „новостандардолога“ па им „норма“ важи од данас до сјутра, од случја до случаја: *ђеџић*, *ђењуџи*, *уђеџа*, *сџарос'едџац*, *с'екуџић*, *з'ена...*, али, *дјечак*, *џјешњи...*) – те да не треба да буду дио стандарда, јер стандард треба да буде заснован на научним и јасним принципима. Али, оно што је наука прозрела и засновала још у 19. вијеку, то наша политичка врхушка игнорише и урушава на почетку 21. вијека. А све може или не може према ономе што ова власт пропише, односно како јој тренутно падне „на памет“. Тако устврдише да не могу постојати два службена језика (вјероватно не знају да постоји Швајцарска, а и ако знају, не знају, или неће да знају, да тамо постоји више службених језика, – и не само у Швајцарској), потом устврдише да „црногорски“ није „само службени“, него и „државни језик“(!?): „У Црној Гори **не могу** постојати два службена језика, а **морамо знати** да је црногорски државни језик“¹. Зашто „не могу“ постојати два службена језика, било гдје, није Предсједник обавезан да објашњава, дово-

¹ Изјава Филипа Вујановића, Предсједника Црне Горе, *Дан*, 2. март 2012. године, 3.

љно је само да изјави да „не могу“ па да „не могу“; а и зашто сви „морају знати“ нешто што је последица не – знања, зашта не морамо знати. И, на крају (Засад!?), дођосмо до „сознања“ да се ту Црна Гора не може зауставити (у свом развоју) па да има само један „црногорски језик“, те, упркос сиромаштву васцијелог свијета, Црна Гора има „богатство“ од „два црногорска језика“. То нам потврди „Предсједник Владе“ Филип Вујановић који на РТСГ1, 1. марта 2012. године изјави: „Ја и Ранко Кривокапић говоримо различитим црногорским језицима. Постоја два црногорска језика, један са 30, други са 32 слова“. И, заиста, петнаест минута касније почео је интервју на РТ Вјести са „Предсједником Скупштине Црне Горе“ који говораше „другим црногорским језиком“, „са 32 слова“. Наравно, очигледне истине ради, Предсједник Вујановић говорио је стандардним/књижевним српским језиком, а „Предсједник“ Кривокапић, иако прилично несређено и несређено у контексту љепоте дијалеката, дијалекатским облицима српског језика. И сви бисмо се лако разумјели да није великог неспоразума, неспоразума који произилази из покушаја и „предсједника“ и „предсједника“ да истину прекрију велом неистине, односно да српски језик (како стандардни језик тако и дијалекатске облике) заогрну другим именом.

А да би „црногорском језику“ дали што већу „снагу“, покушали су да потпуно игноришу језичку стварност, да га наметну безусловно и као једини у школском систему, правдајући то оном, не без намјере, смишљеном одредницом „службени језик“. Како у Црној Гори нема никог са дипломом „црногорског језика“, то је у августу 2011. године Министарство (паралелно са прихватањем планова за наставни предмет који су назвали црногорски језик и штампањем уџбеника на чијим корицама такође пише црногорски језик) организовало курс за обуку „црногорског језика“, који је трајао два дана, а „полазници“ су добијали потврду да су похађали семинар „Црногорски језик у настави“ и тиме стицали „право“ да предају исти. Семинар је похађало преко 2000 професора српског језика и учитеља. Истовремено, они који нијесу похађали „семинар“ позивани су са бироа (или из школа) само да дођу и подигну „нову диплому“, која их је готова чекала (без „дошколовавања“). У том налету дарезљивости у дијељењу диплома, десило се чак да је једном продавцу лубеница, како су саопштили медији, из Србије (који је љета 2011, продавао лубенице на

пијаци у Црној Гори) поштом уручена потврда „професора црногорског језика“.²

Почетком ове школске године, након много преговора власти и опозиције, у наставној пракси прихваћен је назив наставног предмета – црногорски-српски, босански, хрватски.³

---

² „Краљевчанин Милутин Ђеранић, који годинама током туристичке сезоне на зеленој пијаци у Сутомору држи тезгу... више не мора да брине за егзистенцију. Ни крив ни дужан, овај 42-годишњи угоститељски радник без сталног запослења 'квалификовао се' за 'предавача' црногорског језика, што је у Црној Гори дефинитивно дефицитаран кадар. На његово запрепашћење, сертификат који свједочи о томе да је прошао обуку за 'црногорски језик у настави', потписао је лично Министар просвјете и спорта Славољуб Стијеповић, али и директор завода за школство Павле Горановић. Потврда је овјерена са два печата и уредно заведена у архивама Министарства и Завода. 'Никада ми ни на крај памети није било да похађам обуку за тај новокомпоновани језик, па ми није јасно одакле Министру мотив да ме части овако ружним поклоном' – казао је Ђеранић за *Дан...*“, Дневне новине *Дан*, 3. 9. 2011.

³ Између власти и опозиције у Црној Гори постигнут је у Подгорици 08.09.2011. године „Politički dogovor o ројединим питањима која се тичу европских интеграција Срне Gore“, који се у највећем дијелу односи на измјене члана 11 Општег закона о образовању, а у дијелу који се тиче језика, па у Члану 3 стоји: „Nastava se u ustanovi izvodi na crnogorskom jeziku; Imajući u vidu istu lingvističku osnovu nastava se u ustanovi izvodi i na srpskom jeziku kao jeziku u službenoj upotrebi; Poštujući prava manjinskih naroda nastava u ustanovi izvodi se i na bosanskom, albanskom i hrvatskom kao jezicima u službenoj upotrebi; Ministarstvo nadležno za poslove prosvjete urediće bližim propisom jedinstven nastavni proces... Član 4. Polazeći od Ustava Crne Gore, koncepta građanske države, a imajući u vidu istu lingvističku osnovu crnogorskog i srpskog jezika, nastavnim planom i programom obezbjeđuje se nastava iz predmeta sa nazivom: crnogorski-srpski, bosanski i hrvatski jezik i književnost iz koga se u tom nazivu i dobija ocjena. Tokom školske 2011-2012. godine, nastava će se dominantno naslanjati na nastavni plan i program dosadašnjeg predmeta maternji jezik i književnost, uz dopunu sadržaja koji će obezbijediti izučavanje specifičnosti maternjih jezika. Ministarstvo prosvjete će u cilju izrade trajnog nastavnog plana i programa ovog predmeta, radi početka primjene u školskoj 2012-2013. godini, formirati posebnu komisiju od eksperata za sva četiri jezika. U slučaju potrebe Ministarstvo će se Evropskoj komisiji obratiti za pomoć. Učenci će u slučaju različitih administrativnih potreba u Crnoj Gori ili inostranstvu biti u prilici da na lični zahtjev dobiju potvrdu koja potvrđuje pozna-

Шта би овакав назив требало да представља из оваквог назива „предмета“, свакако није јасно. Али, у Црној Гори све вријеме откад је ова власт почела да врши експерименте сваке врсте са језиком, никада није било ништа јасно. И без обзира на било каква уставна и законска рјешења, без обзира на резултате пописа, власти ништа није било препрека да доноси одлуке и да их спроводи, онако као им се тренутно прохтије... Углавном, као и у последњих 7-8 година, без обзира на рјешења у Уставу, законима и подзаконским актима, договорима и потписима, резултатима пописа..., струку и науку, протагонисти власти су једнако с намјером спроводили антијезичку и антинаучну политику све са тежњом да маргинализују или потисну српски језик. Колико знамо, и колико смо правописних приручника консултовали, ниједан правопис за овакав тип полусложенице не зна – са цртицом између два равноправна дијела од којих је и први и други дио полусложенице промјенљив. У правописним приручницима постоји решење са цртицом у којој се оба дијела мијењају (нпр., *асисѿениѿ-ѿриѿравник*, *асисѿениѿа-ѿриѿравника*), али ова два дијела нијесу равноправна, други члан одређује први, постоји и тип код којег су оба дијела равноправна (два презимена код жена, тип, *Аница Савић-Ребац*), али у овом случају нема промјене презимена (*од Анице Савић-Ребац*). Према изјавама, овим је постигнута „равноправност између црногорског и српског“. Осим тога, у овом низу цртице и зареза, не зна се шта треба да буде правописни означитељ равноправности, са чим је шта равноправно, а на правописе се не можемо позвати, из оваквог решења не види се, нити се може видјети, да ли је „равноправно“ оно што одвајају зарези, или оно што одваја, или „спаја“ цртица... наравно, о било каквој суштинској равноправности не може се говорити, јер српски језик има историјску заснованост, континуитет и препознатљивост, богато духовно и културно наслеђе, језик је према свим лингвистичким критеријумима, а није политичко-идеолошка пројекција. Међутим, већ годинама у Црној Гори званична политика ради на разградњи суштинског, и одрицању од вриједности, али, осим тога, власт се труди свим механизмима да не буде ни формалне равноправности, „равноправности“ у пракси. Тога смо свјedoци у свим сфера-

ма. За многа документа, која треба да попуне или потпишу, грађани могу од опција да се определијеле између „црногорског“, и нпр., енглеског (што, нажалост, често буде „спасоносно“ решење за оне који „не знају“ црногорски), а нема могућности да одаберу опцију – српски језик. Сличних покушаја има и у наставној пракси. Тако су и уџбеници, на чијим корицама пише црногорски језик, углавном остали у употреби, опет мимо договора, а незванично се, у склопу оваквог предмета, ученици у настави упознају са „два нова гласа“, чиме се, у ствари, покушава „новоцрногорска норма“ лагано наметнути свима. Наравно, нико се много не брине због хаоса и пометње у коју су запали и ученици и наставници. Углавном, на све начине покушава да се занемари и потисне српски језик и његово име. Тако су 2010. године (иако су на бироима постојали само професори са дипломом српског језика) расписивани конкурси (у школама) којим се тражи професор матерњег језика, а услови – завршен српскохрватски језик (а још од 1991. постоји студиј српског језика и књижевности, те више, ваљда, не постоји ни један незапослен професор са дипломом српскохрватског језика), почетком школске 2011. године (откад су полазници „семинара“ добили потврде о „знању“ „црногорског језика“) конкурсом је тражен „професор црногорског језика“, а услови завршен матерњи језик (који и чији не прецизира се). Након реаговања опозиционих странака на овакво расписивање конкурса у последње вријеме тражи се професор црногорског, српског, босанског, хрватског, услови завршен матерњи језик. Шта ће бити следеће, видјећемо. Тиме ова власт и њени представници у свим сферама покушавају да на све могуће начине наметну свима обавезу усвајања „новостандарда“ те да га тако лагано „промовишу“, „промовишући“ и намећући тиме и неписменост. Тиме се отвара простор за обесписмењавање писмених и онеписмењавање у наставном процесу, а и на различите друге начине. Зато је, у том контексту, битно и исправно да говорнике српског језика не принуђавају да буду изложени новојезичким експериментима и експериментаторима.

Новембра 2011. формирана је и Комисија за израду програма за наставни предмет црногорски-српски, босански, хрватски језик, у коју су ушли представници све четири стране, али, како се показало у пракси, и како се види из реаговања

представника за српски језик,⁴ протагонисти власти у комисији добили су задатак и покушавају да наметну „норму црногорског језика“ свима (што је видљиво и из интервјуа „predsjednice komisije“⁵), а да српски језик и његове говорнике маргинализују, како у наставној пракси тако и шире. Ова власт је свим досадашњим потезима допринијела, и све урадила, да језик буде повод за раздоре, неспоразуме и неразумијевања, а не симбол спајања, склада, надограђивања духовног и културног наслеђа и живота, све оно што је представљао српски језик у његовој вјековној историји на просторима данашње Црне Горе, а и данас представља.

Процеси о којима смо говорили илуструју како политика може да стави науку у своју службу, те да су нови процеси (како нових стандардизовања, тако и нових именовања за језик) руковођени, прије свега, политичким и политичко-идеолошким параметрима и пројекатима, на рачун занемаривања и урушавања лингвистичких (научних) критеријума, што је у Црној Гори доведено до потпуног бесмисла. И поред свега, српски језик је сачувао своју чврсту историјску вертикалу, своју језичку суштину и препознатљивост, без обзира на вјештачки стваране разлике, без обзира на надринорму која се спроводи у Црној Гори, без обзира на измишљена именовања. Ако се удаљавамо од српског језика, удаљавамо се од себе, сијечемо своје коријене, а, како се каже, ни пресад не може без коријена.

---

⁴ Видјети: Portal *Analitika* 28. јануар 2012.

⁵ Portal *Analitika*, Интервју са Наташом Газиводом, 27. јануар 2012.

Ксенија КОНЧАРЕВИЋ*

НОРМЕ КОМУНИКАЦИЈСКОГ ПОНАШАЊА У ПРАВОСЛАВНОМ СОЦИОЛЕКТУ СРПСКОГА ЈЕЗИКА**

У овом раду предмет истраживања јесу норме комуникацијског понашања чије је практиковање у заједници Цркве обавезно. Описују се вербална средства која се практикују у унутарцрквеној комуникацији у стандардним комуникативним ситуацијама, са уочавањем функционално-семантичког поља протективности као посебне менталне категорије која детерминише избор вербалних средстава адекватних конкретним комуникативним задацима носилаца православног социолекта у српској говорној и социокултурној средини.

Кључне речи: Социолингвистика, теолингвистика, религиолект, православни социолект, савремени српски језик, норме комуникацијског понашања.

Један од најмодернијих теоријско-методолошких приступа изучавању феномена унутарцрквене комуникације, конституисан у славистичкој теолингвистици крајем 90-их година XX века, јесте социолошки, односно социолингвистички приступ (о методолошким парадигмама у савременој словенској теолингвистици в. Кончаревић 2011 а; Кончаревић 2012). Он полази од категорије *социјалној дијалектиа*, односно *социолектиа*, као идиома одређених друштвених група (Касаткин 1990:

---

* prodekanzanastavu@bfspc.bg.ac.rs

**Рад је израђен у оквиру пројекта Православног богословског факултета Универзитета у Београду под насловом „Српска теологија у XX веку: фундаменталне претпоставке теолошких дисциплина у европском контексту – историјска и савремена перспектива“, потпројекат „Славистичка истраживања у теолингвистици“, који финансијски подржава Министарство просвете и науке Републике Србије (евиденциони број пројекта 179078).

133; детаљније о социјалној стратификацији језика те појмовима језичког и говорног колектива у социолингвистици в. Швейцер 1976: 69-86), изводећи из њега појам *религиолекта* - идиома који опслужује одређене верске заједнице. Премда поједини аутори социолект изједначавају са жаргоном (Беликов – Крысын 2001: 47), већина истраживача сагласна је у ширем поимању социолекта у смислу формације унутар општенационалног језика као система говорних средстава одређене социјалне групе детерминисаних низом чинилаца – стратума – и обједињених заједничким архетипом. Тако, Т. И. Јерофејева стоји на становишту да је социолект инваријантно обележје социјално маркираног подсистема језика, говор „просечног појединца“ који представља своју социјалну групу и њену културу (Ерофеева 2005: 141). Слично томе, В. С. Захаров социолекте дефинише као аналогне подсистеме који се граде и развијају пре свега по законима заједничким за целокупан систем одређеног националног језика, али се истовремено одликују и парцијалним законитостима трансформисања (Захаров 2003: 41). При томе, како истиче Ј. В. Јерофејева, није важна „сама чињеница ограничености социјалне базе круга носилаца (социолекта, *прим. наша*), него карактер те базе“ (Ерофеева 2005: 145).

Друштвене групе као базе круга носилаца одређеног социолекта јесу скупови појединаца који на системски начин ступају у односе интеракције, а чију основну карактеристику, независно од величине (од малих асоцијација до великих организација или читавих друштава), представља осећање њихових чланова о заједничком *идентификацији* - припадништву групи (Gidens 2001: 190-195). Конфесионалне, односно верске групе, обједињене су окупљањем њихових чланова на религиозним обредима и заједничким изражавањем вере у вредности и уверења која деле (Naralambos – Holborn 2002: 454). Појединци могу имати властита религијска уверења а да ипак не припадају некој посебној организацији. Религиозност као сложени феномен који се очитује на индивидуалном, нивоу може се дефинисати као „субјективни систем ставова који укључује особите облике веровања, мишљења, осећања и тенденција реаговања, а јавља се и као систем унутрашњих трајних диспозиција које се манифестују било на вербалан, било на невербалан начин у понашању верника. То је комплексан феномен који садржи: скуп веровања уз својеврстан поглед на свет,

својеврсне емоције и својеврсне радње и ритуале“ (Bahtijarević 1988: 99). У социолошкој литератури изведене су и категоријације верника на основу превладавања или јаче наглашености неког од конститутивних елемената или компоненти религиозности (теолошки убеђени, емоционално-мистични, обредно-традиционалистички, милитантни тип верника) (детаљнији преглед в. у: Kuburić 1996: 38-39). Такође, идентификовани су индикатори религиозности у више димензија – когнитивној, емоционалној, конативној, акционој, институционалној и етичкој (детаљнији преглед в. у: Kuburić 1996: 39-59).

Ипак, религија је пре свега друштвена појава која се манифестује на колективном нивоу, представљајући и део културног система и пружајући смернице за деловање чланова друштва, стандарде за процењивање понашања, обезбеђујући вредносни консензус неопходан за одржавање стабилности и поретка у друштву. Многи чланови друштва изражавају своја уверења у оквиру верских заједница, при чему те заједнице, са своје стране, обликују њихова уверења. Социологија религије указује на колективизам религијског живота, на постојање код свих припадника одређене религије вере у извесну трансцендентну стварност, на придржавање неког посебног начина живота и преобраћења човека у свету те на практиковање обреда који се остварује различитим симболичним ритуалима и радњама (Мандзаридис 2004: 141-145).

Поборници функционалистичког приступа истраживању религије као социјалне категорије и верских група напосе (детаљније в. Nagalambos – Holborn 2002: 432-435) предложили су више класификација верских организација, од којих ћемо за потребе овог истраживања поменути типологију која се, са мањим варијацијама, среће код Емила Диркема, Талкота Парсонса, Макса Вебера и Ернста Трелча: (а) *Црква* - велика, формална верска организација чији се припадници регрутују из свих друштвених слојева, која прихвата и афирмише живот на овом свету и конзервира постојећи друштвени поредак, идеолошки је конзервативна и понекад је уско повезана са државом, залаже се за учествовање својих чланова у друштвеном животу, а њихово повлачење из друштва се не очекује; (б) *деноминација* – нема универзалну привлачност у друштву, не идентификује се са државом, одобрава одвајање Цркве од државе, обично прихвата друштвене норме и вредности, премда може наметати извесна мања социјална ограничења својим

члановима; (в) *секѿа* – мања и чвршће интегрисана група од других верских организација, не регрутује чланове из свих социјалних слојева него углавном из маргиналних група и нижих слојева, посебно из оних елемената друштва који се противе држави и налазе се у опозицији према друштвеним вредностима; од својих чланова очекује повлачење из света и одрицање од било каквог живота изван секте; (г) *кулѿи* – слабо повезана група коју вежу ставови и интереси, али не и чврсто дефинисан систем веровања; одликује се већим степеном индивидуализације у односу на друге верске заједнице, јер нема јасно дефинисану доктрину (Haralambos – Holborn 2002: 453-457; Gidens 2001: 282-283).

Верска заједница може се служити одређеним себи својственим идиомом – религијским социолектом. Под религијским социолектом (религиолектом) у теолингвистици се подразумева релативно стабилан, социјално маркирани подсистем националног језика који опслужује комуникативне потребе ограничене социјалне групе – припадника одређене конфесије, односно чланова одређене верске заједнице, рефлектујући теоцентричну слику света и поседујући лексичке, фонетско-прозодичке, творбене и граматичке специфичности. Са аспекта стратификације, религијски социолект представља укупност језичких средстава којима се служе чланови одређене етносоциокултурне заједнице обједињени основним стратумом вере у Бога, односно *теоцентричним виђењем свеѿа*, али и заједничким доктринарним и богослужбеним одликама иманентним одређеној конфесији или деноминацији (Бугаева 2008: 31-42; Бугаева 2010: 13-14).

На први поглед, рекло би се да у савременим, постатеистичким и посттоталитарним друштвима, посебно с обзиром на тенденцију оживљавања религиозности (Haralambos – Holborn 2002:496-498) чланови већих, а пре свега традиционалних верских заједница, немају потребе за изграђивањем својих религиолеката. Оваква потреба пре би била својствена члановима оних верских заједница које немају универзалну привлачност у друштву и које се налазе у опозицији према друштву и држави, посебно у атмосфери јачања верског фундаментализма и рађања нових верских покрета, култова и секти, од којих многи одбацују спољашњи свет и показују тенденцију ка самоизолацији. Новозаветна Црква, чије традиције данас баштине Православна и Римокатоличка црква, које једине поседу-

ју апостолско прејемство, никада није настојала да изгради неки властити, ексклузивни, само њој својствени језик којим би се разликовала од света, или пак некакав универзални језик који би обједињавао све хришћане. У «Посланици Диогнету», ранохришћанској епистоли насталој средином II столећа, у вези са овим налазимо карактеристично запажање: «Хришћани се од осталих људи не разликују ни земљом, ни језиком, ни одевањем. Јер, нити живе у својим (посебним) градовима, нити употребљавају неки посебан дијалекат (у говору), нити воде неки посебно означен живот... [...]. Свака туђина њима је отаџбина, и свака отаџбина туђина» (Јевтић 1999: 415).

Како онда објаснити феномен конституисања религиолекта својственог православним клирицима и уцрквењеним верницима? С једне стране, примарни мотив је, по нашем мишљењу, додатно потенцирање колективног идентитета чланова заједнице Цркве језичким средствима, а с друге стране, евидентна је и потреба одељивања „својих“ од „оних који су изван“. У атмосфери друштвене маргинализованости Цркве, која је у Русији трајала од Октобарске револуције 1917. до краја 80-их година, а у Србији и српским земљама од успостављања социјалистичког друштвеног поретка 1944-1945. до краја 80-их – почетка 90-их година, православни верници, регрутовани углавном из деградираних друштвених слојева (некадашња буржоазија, грађански сталез, интелигенција, припадници оружаних формација поражених у грађанским ратовима), као и из нижих друштвених сталеза, имали су потребу да се и језичким и говорним средствима дистанцирају од већинског, секуларно вредносно усмереног становништва. Од краја 80-их и почетка 90-их година Црква доживљава изразити прилив неофита, који се регрутују из свих друштвених слојева, и који своју приврженост вредностима и социјализацијским обрасцима прихваћеним у средини у коју су ступили настоје да истакну и формално-језичким средствима. Напокон, затворене групе унутар саме Цркве, попут свештеничког сталеза, монаштва, наставника и ученика духовних школа у свом изражавању, као и друге професионалне и сталешке групе, посежу за посебним социоекатским средствима. Све је то навело истраживаче на опсервирање језика чланова Православне цркве као посебног религиоекатског система са већом или мањом дозом унутарње кохерентности и изграђености.

Термин „православни социолект“ увела је Ирина Владимировна Бугајова на основу својих опсежних емпиријских истраживања у руској средини у периоду од 1998. до 2009. године (темељ тих истраживања, спроведених на основу разних извора, укључујући средства јавног информисања, интернет, фонозаписе, видеозаписе, белешке фрагамената усменог говора, уметничку књижевност, јесте картотека примера са више од 30 000 јединица), везавши га превасходно за говор монаха, свештенослужитеља, ученика и студената духовних школа, као и уцрквењених верника (Бугаева 2008: 34). Основни налаз Бугајове јесте да језик православних верника представља самостални микросистем, религиолект у оквиру руског националног језика, са њему својственим специфичним параметрима и конфесионално маркираним елементима на свим нивоима организације језичког система (исп. Бугаева 2008: 78-205). Екстралингвистичку основу православног социолекта, по њеном поимању, сачињавају специфичне одлике слике света код религиозних носилаца руског језика, као и конституенте њиховог менталитета – протективност, сакралност, саборност (Бугаева 2008: 43-77).

Говор православних верника – носилаца српског језика до сада није био предмет лингвистичких проучавања, изузев фрагментарно, у радовима аутора овога чланка (Кончаревић 2010 а, Кончаревић 2010 б). Начелно, могло би се констатовати да се по најмање два критеријума – екстралингвистичком и интралингвистичком – српска језичка ситуација разликује од руске: прво, у руском друштву степен изолованости припадника Цркве знатно је изразитији него у српском, што је условљено вишедеценијском агресивном атеизацијом совјетског друштва, гетоизацијом Цркве у условима милитантног атеизма и далеко слабијим чувањем верских традиција (обредне побожности) код већинског становништва него у Срба, како у урбаним тако и у руралним срединама; друго, међу руским православним клирицима и верницима, услед литургијске употребе црквенословенског језика, присутна је активна црквенословенско-руска диглосија, што у српској средини, с обзиром на конкурентност употребе традиционалног и савременог стандардног богослужбеног израза са све изразитијим превагирањем овог потоњег, није случај (најпотпунију теоријско-пројективну и емпиријску анализу савременог богослужбеног израза Српске православне цркве са социолингвистичког ста-

најпотпуније развијати међу монашћом и свештенством као затвореним и релативно изолованим друштвеним групама.

У овом раду предмет истраживања јесте један битан аспект вербалне комуникативне културе клирика и уцрквљених чланова Српске православне цркве - комуникативне норме, односно комуникативна правила чије је практиковање у заједници Цркве обавезно⁶. Конкретно, занимају нас вербална средства која се практикују у унутарцрквеној комуникацији у стандардним комуникативним ситуацијама (поздрављање при сусрету и на растанку, обраћање, изражавање молбе, савета, захвалности, извињења, жеље, похвале, комплимента, утехе, саучешћа, честитања)⁷.

---

⁶ Под комуникативном културом или, уже, комуникативним понашањем подразумева се укупност норми и традиција у комуникацији унутар одређеног национално-језичког колектива, социјалне, професионалне или узрасне групе. По методологији разрађеној у Центру за комуникативна истраживања Универзитета у Вороњежу (Русија) под руководством проф. Ј. А. Стерњина (исп. Стернин 2000, 8-27; Стернин 2008, 104-153; веома информативан приказ Стерњиновог учења в. у: Драгићевић 2010, 132-141), у нашим радовима први пут је по неколико методолошких приступа (ситуативни, параметарски, аспектски) описано комуникативно понашање припадника Цркве у односу на представнике секуларне комуникативне културе, са циљем уочавања специфичности вербалног, невербалног комуникативног понашања и социјалног симболизма унутар одређених верско-социјалних категорија – монаштва, свештенства и верника у српској и руској говорној и социокултурној средини из синхронијске и дијахронијске перспективе, а размотрена су и општа теоријско-методолошка питања истраживања сакралне комуникативне културе. У испитивањима комуникативне културе (у нашем случају – норми и традиција у комуникацији везаној за сферу сакралног) пажња истраживача усмерена је на њене базичне категорије, као што су: комуникативне норме, вербално комуникативно понашање, невербално комуникативно понашање, социјални симболизам („језик уобичајеног понашања“), стандардна комуникативна ситуација, комуникативна сфера, комуникативна чињеница, комуникативно обележје, комуникативни фактор, комуникативне околности, комуникативни табу, комуникативни шок, комуникативни императив итд. (о овим појмовима детаљније в. у: Стернин 2008, 109-112; Драгићевић 2010, 133-134, 136).

⁷ Неке одлике комуникативних норми у сакралној сфери на материјалу књижевних и публицистичких текстова из XIX и XX века

И. В. Бугајова издвојила је верницима својствену менталну категорију протективности (од лат. *protector* – заштитник, покровитељ) и идентификовала њене манифестације у говору носилаца православног социолекта у руској средини, посебно на нивоу етикецијских формула, у избору стилистички маркираних синонима, граматичких и лексичких црквенословенизама итд. (Бугаева 2008: 63-70). Ова категорија може се уочити и у говору чланова Српске православне цркве. Тако, у етикецијски клишеираним упитно-одговорским дијалозима као реплике на питања типа: *Како сѝе? Јесѝе ли добро дођу-ћивали? Како Ваше здравље?* и сл. међу клирицима и верницима често се могу зачути одговори типа: *Слава Ти, Боже! Хвала милом Боју, добро! Слава Боју, све је у реду! Вашим светиим молићвама, оче, све је добро йрошло! Било је искушења, али слава Боју! Не баш најбоље, али даће Бої!* и сл.

У идентификовању комуникативних норми које се практикују међу носиоцима православног социолекта у првој половини 2011. године спровели смо испитивање међу студентима Православног богословског факултета Универзитета у Београду (прва и друга година основних студија). Испитаницима (110 студената прве и 90 студената друге године) је понуђен списак стандардних комуникативних ситуација, са задатком да запишу реплике које се по њиховим запажањима најчешће користе међу свештеницима, монасима и верницима СПЦ. Идентификовано је 85 основних етикецијских формула са пратећим варијантима које се примењују у 11 стандардних комуникативних ситуација:

(а) **Поздрављање при сусрету:** *Помаже Бої! / Помоз' Бої! Помоз' Бої и сви Свети!* - *Бої у йомоћ!* / *Бої вам добро дао!* *Бої Вам добро дао и нико вам нишѝа не моїао!*; (секуларни поздрави *Добар дан, Добро јуѝро* и сл. у православној средини се не практикују); *Блаїословиѝе!* – *Бої да блаїослови!* *Блаїослов Божији!*; *Хрисѝос йосреди нас!* – *Јесѝе и биће!* *Хрисѝос се роди!* – *Ваисѝину се роди!* (о Божићу); *Бої се јави!* – *Ваисѝину се јави!* (о Богојављењу); *Хрисѝос васкрсе /воскресе!* – *Ваисѝину васкрсе/ воскресе!*) (од Васкрса до Вазнесења Господњег - Спасовдана); *Госїод се вазнесе!* – *Ваисѝину се вазнесе!* (од Спасовдана до Педесетнице);

расветлили смо фрагментарно у једној од претходних публикација (Кончаревић 2011 б).

(б) **Обраћање:** *Браћо и сесџре! Часни оци! Ваша Свеџосџи!* (обраћање патријарху); *Ваше Високоџреосвешџенсџиво!* (митрополиту); *Ваше Блаженсџиво!* (архиепископу); *Ваше Преосвешџенсџиво!* / *Преосвешџени Владико!* / *Преосвешџени!* (епископу); *Ваше Високоџреџодобије!* (игуману, игуманиџи, архимандриту); *Оче иџумане! Оче Макарије!* (јеромонаху, монаху); *Чесџњеџи!* (протојереју); *Оче Раџко!* (свештенику, ђакону); *Оче рекџоре!* (ректору богословије); *Маџи иџуманија!* *Маџи Василија!* (игуманиџи, монахињи); *Сесџро Филогџеја!* (монахињи); *Сесџро Милице!* (искушеници или верници); *Браџе Милане!* (вернику, посебно у богомољачким круговима); *Сџарче!* (обраћање духовном оцу);

У писменој форми: *Предраџи у Госџоду Владико и оче Амфилохије! Пошџовани у Госџоду оче Никола! Драџа маџи / маџушка Јелена!*;

(в) **Молба:** *Блаџословиџе...* (почетак излагања молбе свештеном лицу, нпр. *Блаџословиџе, оче, да џосџавимо сџо*); *Помозиџе Хрисџа раџи! Кумим вас Боџом и свеџим Јованом!*;

(г) **Савет:** *Оџац Таџеџ би у џом случају казао...; Сеџаџе се иџа вели аџосџол Павле...; Помоли се Маџци Божиџој!*;

(д) **Захвалност:** *Блаџодарим! Нека Вам Госџод узврати десџосџируко/ сџосџируко/ хиџадосџируко! Хвала у име Хрисџово!*;

(ђ) **Извињење:** *Оџросџиџе, Боџа раџи! Скрушено се каџем, оџросџиџе!* (формула Извиниџе у православном социолекту се не користи);

(е) **Изражавање жеље:** *Нека Вас Госџод/ Пресвџа Боџородица/ Свеџи арханџел Михаило чува! Нека џе Госџод блаџослови у све дане! Живео на мноџаја љџа! Милосџи Божија нека буде на вама у све дане! Нека Вам Госџод џодари мир, радосџи и добро здравље! Мноџе џодине дому, домаџину и своџ браћи и сесџрама који овде бише, Боџу се молише и славу џодитџе!* (у склопу „дизања славе“ при ломљењу колача према народном обичају);

(ж) **Изражавање утехе:** *Све ће џо Госџод уредиџи! Даће Боџ, биће све у регу! Даће Госџод да све изађе на добро! Триљен сџасен! Ко џреџриџи до краја, сџаише се! Не џуџуј, све је џо џо вољи Божиџој / џо доџуџишењу Божијем! Боџ види Твоју џаџињу, џомоџи ће џи! Госџод све види! Од Боџа се ниџиџа не може сакриџи! Не џуџуј, само веруј!*;

(з) **Изражавање саучешћа:** *Бої да му душу ѿпросїи! Нека му је вечан сїомен! Госїод да уїокоји душу њеїову у рајским насељима/ тамо їде ѿраведници ѿочивају! Сви смо ми смрїни! Сви смо земља и у земљу ћемо оїшићи!*

(и) **Честитање:** *Срећна и блаїословена слава! Срећан данашњи ѿразник! На здравље и сїасење свеїо Причешће! Нека вам је блаїословено склаїање брака! Сїасавај се у анђелском чину / образу! (после обреда примања монашког пострига);*

(ј) **Поздрављање на растанку:** *Збоїом! Збоїом ѿошли! Помјанише, оче! – Да Вас ѿмјане Госїод од сада ѿа довека/ у све дане! Куд ѿод ходили, Боїу се молили, шїа ѿод чинили, Госїод вам добро даривао – мира, здравља и свакоїа берићеша!*

Испитивање етикецијских формула које се користе међу носиоцима православног социолекта у стандардним комуникативним ситуацијама показује (а) њихову разуђеност, односно постојање широког спектра иницијалних и одговорских реплика применљивих у стандардним комуникативним ситуацијама; (б) постојање посебних алтернативних комуникативних норми које одељују клирике и уцрквењене чланове Цркве од оних који то нису и чије непрактиковање или неправилно коришћење (типа: **Ваша Свеїлосїи; *Госїодине Радовићу! *Да Вас ѿїїам, ѿїе...; *Хрисїос васкрс!; Помаже Бої! – *Добар дан! Хрисїос се роди! –* И Вама!/ *И Вама иѕїїо желим!*, и сл.) изазивају код носилаца православног социолекта ефекат комуникативног шока или комуникативног неспоразума; (в) у односу на руски православни социолект постојање знатно ширег спектра етикецијских формула везаних за поздрављање при сусрету (преглед аналогних руских комуникативних норми в. у: Бугаева 2008: 66-68); (г) непостојање етикецијских формула везаних за изражавање комплимента или похвале, што је констатовано и на руском узорку (Бугаева 2008: 67).

Истраживање комуникативних норми прихваћених међу клирицима и уцрквењеним верницима Српске православне цркве показује њихову стабилност, изразиту стилску маркираност и јасну разграниченост у односу на комуникативне норме секуларне средине. Ове норме, као што смо показали, репрезентују теоцентричну слику света и одраз су менталних категорија протективности, сакралности и саборности.

Православни релиолект не представља целовит и самодовољан комуникациони систем. Његова лексичка и граматичка основа адекватне су основи савременог српског књижевног језика. Међутим, религиолектизми се манифестују као маркери који омогућавају идентификовање представника одређене социјалне групе, у овом случају заједнице Православне цркве, и њихово диференцирање од других социјалних група. У оквиру овога социоекта комуникативне норме образују аутономан микросистем са вишедимензионалним могућностима функционисања. А даљи задаци србистичке науке на овом плану везани су за испитивање лексичких, фонетско-прозодијских, творбених и граматичких специфичности говора припадника Српске православне цркве, монолингвално и у поређењу са другим, пре свега словенским језицима, што би знатно раширило спознајне радијусе социолингвистике и теолингвистике.

ЛИТЕРАТУРА

Бајић 2007: Р. Бајић, *Бојослужбени језик у српскиј православној цркви: прошлости, савремено стање, перспективе*, Београд: Институт за српски језик САНУ.

Bahtijarević 1988: Š. Bahtijarević, *Psihička struktura i razvoj religioznosti*, u: E. Ćimić (ured.), *Religija i društvo*, Београд: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, str. 98-107.

Беликов, Крысын 2001: В. И. Беликов, Л. П. Крысын, *Социолингвистика: учебник для вузов*, Москва: Изд. РГГУ.

Бугаева 2008: И. В. Бугаева, *Язык православных верующих в конце XX – начале XXI века*. Москва: Изд. РГАУ – МСХА им. К. А. Тимирязева.

Бугаева 2010: И. В. Бугаева, *Язык православной сферы: современное состояние, тенденции развития*. Автореф. дисс. ... д-ра фил. наук. Москва: Государственный институт русского языка им. А. С. Пушкина.

Gidens 2001: E. Gidens, *Sociologija*, Podgorica: CID.

Драгићевић 2010: Р. Драгићевић, *Вербалне асоцијације кроз српски језик и културу*. Београд: Друштво за српски језик и књижевност.

Ерофеева 2005: Е. В. Ерофеева, *Понятие социолект в современной русской лингвистике*, в: *Язык. Речь. Речевая деятельность. Межвуз. сб. науч. трудов*. Вып. 8. Ч. 1. Нижний Новгород: Изд. НГЛУ, 139-145.

Захаров 2003: В. С. Захаров, Социолекты как отражение социального расслоения общества, в: *Социальные варианты языка: Материалы Международ. науч. конф.* Нижний Новгород: Изд. НГЛУ, 40-47.

Haralambos – Holborn 2001: Н. Haralambos, М. Holborn, *Sociologija: teme i perspektive*. Zagreb: Golden marketing.

Јевтић 1999: А. Јевтић (прир.), *Дела айосџолских ученика*, Врњачка Бања: Братство Св. Симеона Миротичивог – Требиње: Манастир Тврдош.

Касаткин 1990: Л. Л. Касаткин, Диалект, в: *Лингвистический энциклопедический словарь*. Москва: Советская энциклопедия, 132-133.

Кончаревић 2006: К. Кончаревић, *Језик и православна духовност. Сџудије из лингвистике и џеолоије језика*, Крагујевац: Каленић.

Кончаревић 2009: К. Кончаревић, Графијско-ортографска обележја сакралног функционалностилског комплекса у српском и руском језику (из социолингвистичке и нормативистичке перспективе), Нови Сад: *Зборник Матице српске за славистику*, 75, 11-38.

Кончаревић 2010 а: К. Кончаревић, Комуникативна личност српског парохијског свештеника: методолошке схеме и резултати параметарског истраживања, Ниш: *Црквене сџудије*, 7, 267-283.

Кончаревић 2010 б: К. Кончаревић, О неким аспекти-ма комуникативне културе свештенства у српској говорној и социокултурној средини, Београд: *Сџил*, 9, 189-200.

Кончаревић 2011 а: К. Кончаревић, Језик сакралног као предмет русистичких испитивања, Београд: *Јужнословенски филолоџ*, 67, 163-184.

Кончаревић 2011 б: К. Кончаревић, Књижевни текст као извор за проучавање српске сакралне комуникативне културе (лингвистички и лингводидактички аспекти), Београд: *Научни састанак слависта у Вукове дане*, 40/1, 493-503.

Кончаревић 2012: К. Кончаревић, Славистичка испитивања у теоллингвистици: истраживачки проблеми и резултати. Ниш: *Црквене сџудије*, 2012, 9 (у штампи).

Kuburić 1996: Z. Kuburić, *Religija, porodica i mladi*. Beograd: Teološki institut za obrazovanje, informacije i statistiku.

Мандзаридис 2004: Г. И. Мандзаридис, *Социолоија хришћансџива*. Београд: Хришћански културни центар.

Стернин 2000: И. А. Стернин, *Модели описания коммуникативного поведения*. Воронеж: Истоки.

Стернин 2008: И. А. Стернин, *Теоретические и прикладные проблемы языкознания. Избранные работы*. Воронеж: Истоки.

Швейцер 1976: А. Д. Швейцер, *Современная социолингвистика; теория, проблемы, методы*. Москва: Наука.

Ксения Кончаревич

НОРМЫ КОММУНИТИВНОГО ПОВЕДЕНИЯ
В ПРАВОСЛАВНОМ СОЦИОЛЕКТЕ
СЕРБСКОГО ЯЗЫКА

Р е з ю м е

В предлагаемой работе рассматриваются нормы коммуникативного поведения, соблюдение которых в общности Церкви является обязательным. Описываются вербальные средства, практикующиеся во внутрицерковном общении в стандартных коммуникативных ситуациях, с выявлением функционально-семантического поля протективности как особой ментальной категории, определяющей выбор вербальных средств, адекватных конкретным коммуникативным задачам носителей православного социолекта в сербской речевой и социокультурной среде.

Ключевые слова: Социолингвистика, теолингвистика, религиолект, православный социолект, современный сербский язык, нормы коммуникативного поведения.

ЈЕЗИК И ПАМЋЕЊЕ

ЈЕЗИК И ПАМЋЕЊЕ

Предраг Р. ДРАГИЋ КИЈУК (1935 -2012):

Језик и свейлосћ

Предраг Р. ДРАГИЋ КИЈУК (1935-2012)

ЈЕЗИК И СВЕТЛОСТ

Билингтонова тврдња да је „највећа културна тековина византијске цивилизације управо то што је дала Словенима хришћанство” утолико је тачнија јер се тиче духовне надградње оних народа чија протоисторија пресудно припада религијском а не митолошком искуству. Следствено томе, разумевајући феномен хришћанске филозофије као феномен духовне надградње уочићемо важност језика као есхатолошког искуства. И још нешто: суочићемо се са оправданошћу што поједини теоретичари православне народе називају јовановцима.

Карактеристичност охристовљеног писма садржана је најсинтетизованије у првом стиху I главе Јеванђеља по Јовану који у старом словенском језику гласи: „Искони бе Слово”. Несумњиво, управо је ова јеванђељска синтагма открила нови квалитет духовне мистерије као што је и упућивала (бар на плану и језика и персоналног спиритуалног искуства) на важећи теоантрополошки смисао. Наиме, речи „искон”, „бити” и „слово” нису само стожерне тачке хришћанске вере већ и стожерне тачке хришћанске филозофије.

Првобитна просветљеност догодила се осећањем светости језика, односно важности Истине Речи, јер слово (реч) има својство надвредности. Потом је уследио процес метафизичке синхроније и филозофије Слова. Коначно, теоантрополошки смисао је уцелинио духовно искуство, па је на тај начин секундарна биографија (појавни живот) доживела пуноћу свејединства, преобразила се у примарну биографију то јест дефинитивно нашла свој симфонијски идентитет (свеживот). Према томе, библијска синтагма: Искони бе Слово – У почетку беше Слово („У почетку бјеше Ријеч”) за човека има значење тајности, која се показује као целосно ујашњење тек открочењем светости језика, мистерије језика и охристовљења језика.

Шта, у ствари, ујашњава први стих Јеванђеља по Јовану који у нашем савременом језику гласи: „У почетку беше Реч” (или како то неки теолошки писци преводe: У почетку беше Логос[*], У почетку беше Светлост)? Пре свега, овај новозаветни исказ уносу хармонијску конзистентност у , дотад, хаотични духовни речник – као што, изнад свега, омогућава човековој појавности да уочи своју метафизичку тачку почетка – јер у почетку беше Реч, Логос и та „Ријеч (Логос) постаде тијело” (Јн. 1, 14). И зато, ово метафизичко начело надилази онтолошку заблуду која живот, као појавну егзистенцију, види са тачком на почетку и са тачком на крају. Извесно, на трагу почетка који јесте Реч, који јесте Светлост, почетка који јесте Логос, човек открива есхатолошко својство односно сопствену почетнобесконечност.

Захваљујући охристовљеном језику персоналистичко искуство постоји као хармонијско искуство, пошто су Христом божанска и људска природа сједињене („И буду двоје једно тијело” – Мк. 10,8). Међутим, Логос постаде тело не губећи ништа од своје суштине, од божанског, од логосног и то је разлог што Богочовек васкрсава својом логосном природом, јер се Логос није претворио, није усабрао, у тело. Христовим распећем, наиме, страдало је само тело Логоса, или још конкретније: оно што показује човечанску вољу.

Разумевајући пуноћу духовне мистерије, поседујући истинско осећање ухристовљења, персоналистичко искуство се уз помоћ светости језика и сајединило, са Истином, Свесмислом тако што преображена мисаона супстанција (*res cogitans*) јесте и свепостојећа супстанција (*res extensa*). Нормално, без догођеног феномена (када се божанско, логосно очовечило иако постојано, и ако јесте и било је, у почетку као Логос) човекова егзистенција не би могла постојати као озбиљена егзистенција, као што без охристовљеног језика не би била остварена пуноћа Свејединства. Али, зашто су се Мудрост и Истина појмовно и стварно сведогодиле, зашто су божанска и људска природа сједињене, односно зашто Богочовек, Оваплоћени Логос, уистину за биће значи тајанствени преображај?

Божанско, логосно се очовечило (са свим својствима Логоса што значи да Логос Божији, својство божанског, јесте непроменљив) – али се божанско очовечило да би се човек обожиио, а то значи још у Почетку (тајни) који јесте и Логос/

Реч/Светлост/Осећање/Свесмисао/Љубав. Симфоничношћу, Осећањем, Љубављу се Бог очовечио кроз Богочовека Христа и зато Христос јесте у телу, али није изван Бога Логоса. То и јесте разлог што човек не само да верује измученом Богочовеку до сједињења**, који страда по човечанској природи, већ осећа – из љубави – верује измученом човеку до сједињења, који васкрсава по божанској природи. Тај смисао тајанствености и смисао тајанствености сопства биће открива захваљујући језику, Речи која је на почетку јер „смрт и живот у власти су језику” (Приче Сол. 18,21).

Поставља се, с правом, питање о тачности преведене библијске синтагме, о значењској тачности реченичке трансмисије у друге језике, па тако и у српски, као што се поставља питање да ли је, са становишта традиционалног осећања језика, библијски стих на прави начин одразио божанску Истину и у српској варијанти. И више од тога: да ли се, на значењском плану, изгубило ишта од свести о Језику као датости, то јест о Језику Слову Логосу. Датост којом почиње смисао охристовљеног бића јесте и почетак не само Истине и Хармоније већ и стварносни почетак језика („У почетку би Логос”) пошто језик значи теoантрополошку моћ која се на различите начине, и на различитим местима, налази у Светом Писму: „Ја сам хлеб живота; који мени долази, неће огладнети, и који верује у мене, неће никад ожеднети” (Јн. 6,35; 6,51). Садржи ли, онда, доиста први стих Јеванђеља по Јовану тај кључни теoантрополошки смисао и да ли у преносу на српски језик Логос може бити садржан у тајни Речи?

Ако доследно разматрамо Логос Божији у равни тајне језика (што значи да не једначимо Језик са Апсолутом, Трансцендентом већ га уочавамо као једну од датости Логоса, дакле као Језик Слово Логос) онда не видимо да се одступило од теoантрополошког смисла одређењем: „У почетку бјеше Ријеч” (Јн. 1,1). И даље, ако јеванђелист Јован назива друго божанско лице, Исуса Христа, у свом прологу као Логос (у нас: Реч) – може ли ова грчка реч бити „синонимно” замењена Словом (Речју)? Апсолутно – јер као што човек „у својој речи *изриче* и објављује своју мисао и вољу, тако Бог Отац, рађајући пре свију векова Сина, *изриче* и мислено образује у њему целу своју суштину. Син је његова Реч, најсавршенији и најпотпунији израз Његове божанске мисли и воље” (Свето Еванђеље – српски превод, Рома, 1947).

Разуме се, феномен хришћанске филозофије, као духовне надградње, уочава тек оно биће које се изглобило из сопствене духовне историје, а изглобило се зато што за своје полазиште и за своје упориште не налази више ону резолутно уверљиву и свеоспокојавајућу наду у задобијеној духовној традицији. Такође (изузmemo ли случајеве прагматске, милитантне или политичке намене охристовљавања) и у периодима духовног хијатуса или духовне кризе – када биће живи у духовној неравнотежи која га оптерећује или када недуховно живи сопствену традиционалну укореееност – може доћи, и долази, искушењем феномена хришћанске филозофије, до духовне надградње. Али, управо охристовљени језик човеку, који је удаљио светост земље и светост космоса или који је изгубио миметичку духовну вертикалу, изнова и премоћно враћа његово духовно јединство. Језиком који мири светост земље и светост космоса, ухристовљеним језиком, човек изнова доживљава да постоји као *substantia spiritualis*, али овога пута свеуверљиво. У језику, човек који се удаљио из свете целине, налази стожерну духовну тачку – и језиком који јесте *substantia spiritualis* он се враћа примарној идентификацији, то јест: светом. Исто тако, човекову духовну историју (и тачку охристовљене пуноће) можемо разматрати и уз помоћ феномена светлости и то истозначно како смо покушали разумевањем феномена језика, зато што то уистину јесте двоједан феномен – двоједан феномен већ и зато што своје полазиште и своје упориште универзализује кроз есхатолошко својство. Уразумевање у Језику недвосмислено сведочи и потребу за Светошћу, јер преображај бића које се уцелинило у симфонији метафоре Језика јесте преображај који *homo omnium*-а узвисује божанској светлости. Изгубити свој почетак („Искони бе Слово” – У почетку бјеше Ријеч), свој смисао свекосмичког јединства значи изгубити смисао светлосног, односно симфоничног. Суштина светлости, наиме, надвладава ништавност, безнадежност, таму значи, јер у светлости јесте суштина човекова („Ја у свет дођох као светлост” – Јн. 12,46).

Човек је „осућен” на повоје језика и светлости и то Двоједно представља његово духовно својство и његову материјализовану феноменологију. Нормално, тек у вишој реалности, охристовљеном језику, биће је могло да посведочи такву персоналистичку феноменологију. Према томе, у метафори светлости човек спознаје своју почетнобесконачност и само у тој

метафори јовановски јасновидац разуме да је кроз Богочовека спознао сопствену боголикуост и божанску светлост („И видјело се свијетли у тами и тама га не обузе” – Јн. 1,5).

Не ујаснити сопствени траг у светој Светлости не значи ништа друго но изгубити траг о природи светог. Управо зато метафора Двоједног показује да човек, из аспекта слободе, може одрећи упућеност на својство Језика и својство Светлости али не може избором своје воље негирати нити поништити својства Језика или својства Светлости. Човеково право на слободу, или на заблуду, једнако је његовом искуству или његовој духовној разједињености. Вољност да се сопство не ујашњава у Светлости ако и не представља ограниченост у Тами представља искушење нехармоничности, што, у ствари, значи да човеков смислени, саборни, почетнобесконачни и симфонијски траг постоји једино у духовном језику и светлости. Међутим, траг свести о егзистенцијалном, есенцијалном и трансцендентном (свет, светлост, светост) који јесте траг о природи светог јесте и траг о природи човека без кога не би била уцелињена васељенско-космолошка симфонија. Тим пре, охристовљени језик јесте сведочанство теоантрополошког феномена који коегзистира у тајни: „Ја у свет дођох као светлост” (Јн. 12,46) јер „У почетку бјеше Ријеч” (Јн. 1,1) – „И Ријеч постаде тијело” (Јн. 1,14). Ergo, у метафори светости јесте жижна равнотежна тачка човекова према свесуштини, истина коначног ујашњења у бесконачном.

Сведочанство о разумевању двоједног феномена (важности језика као откровења у метафоре светлости као искуства језика о бићевитој почетнобесконачности) потврђује и Литургијска композиција – фрескопис светих отаца свеправославне цркве – у олтарском простору Богородичине цркве у Студеници. Правилно растумачење Двоједне тајне Језика и Светлости било је пресудно што ће светогорски тиховатељ (принц па монах), Свети Сава, одредити тако високо место св. Кирилу, место у Литургијској композицији, потврђујући на тај начин да је реформатор словенског писма (Константин – Кирило*** – Тирило), преводећи Библију са грчког на словенски језик, заправо омогућио филозофску и онтолошку саборност коју слободан човеков дух није могао открити мимо охристовљеног језика.

Принцип симфонијности (који упозорљиво ујашњавају јеванђелски стихови: „У почетку бјеше ријеч, и ријеч бјеше у

Бога, и Бог бјеше ријеч. Она бјеше у почетку у Бога. Све је кроз њу постало, и без ње ништа није постало што је постало. У њој бјеше живот, и живот бјеше видјело људима”), једном „објављен” у духовном сабирању српског језика, постаће исто-времено константа искуства, искушења и памћења српског језика. Зато је и осећање светости језика неодвојиво од симфоничне традиције и хришћанске филозофије свејединства. Утолико је и биће, спознајом о себи као производу уједињења двеју природа: природе душе и природе тела (св. Јован Дамаскин), надишло сопствени страх о својој могућој пролазној, трагичној и финалној егзистенцији у беспочетотрајној тајни космоса – као што је и биће језика, разумевањем јовановске филозофије, наставило са тумачењем језика као појавног Све-смилу.

Језик увек има значење, за ухристовљено биће, почетно-бесконачне егзистенције – јер у почетку беше Реч и јер је та Реч постала тело, и јер том Речју уразумевамо суштину есхатолошке филозофије. Штавише, човек „обдарен духовним осећањима” управо језиком као Истином потврђује сопствену почетнобесконачност, као што знањем о Логосу, Речи, Светлости утврђује и сопствену обоженост. Када Доментијан (у „Животу св. Саве”, 1253) изричито напомиње да не говори о „светлости што на истоку исходи и на западу заходи... и коју заједно са животињама видимо” – он у ствари одређује своје становиште о човеку *у појавном* искључиво кроз Логос, кроз свету Светлост, кроз свету Реч у којој се разјашњава човеков почетак (јер „У почетку бјеше ријеч”) и човекова почетнобесконачност (јер „Ријеч постаде тијело”). Управо зато што у почетку беше Логос, Слово, Светлост – Доментијан нас упозорава (јер се не садржавамо у „светлости што се наиласком ноћи одељује”) да се, имамо ли потребу за уразумевањем, обраћамо „светлости којој ни почетак не почиње ни крај не ишчежава”.

Такав однос према језику светлости, према светом језику и светости језика, наставиће да живи у српској културној традицији, па се зато не треба чудити запису о књизи (на хиландарском Псалтиру, из 1682) који гласи: „Ко је узме или да̑ и из порте на поље изнесе, било да је поп, или чатац, или монах, или прост лаик, такав да је проклет од Господа Бога Сведржитеља и од Пречисте Богородице и од свих светих 318 богонос-

них отаца и од светих ктитора наших Симеона и светитеља Саве”.

Следствено јовановској метафизици, српска духовна традиција и теистичка језичка синхронија (као уосталом и свака друга православна култура) увек су самерљиве и могуће одгонетљиве у двоједном феномену, феномену Светлости/Речи – јер то јесте сфера ологосности и сфера изворне хришћанске филозофије. И без обзира што се својства светлости и језика у нашој психофизичкој конституцији дешавају кроз слободу онога који је искушава али и који јесте искушеник – ова својства светлости и језика увек налазе своју стожерну тачку у саборном, симфонијском начелу.****

Откровење светости Светлости, светости Речи јесте највиша човекова одредница, јер разумевањем Светлости/Логоса/Речи биће ујашњава сопствени смисао и тајну есхатолошког својства. Без оваквог теoантрополошког искуства ни стари словенски језик не би преиспитао сопствену мистерију, не би задобио квалитете осаборности и охристовљености, па би тако, непремостив у филозофији спекулирања и очајања, био сиромашнији за „разумословије” (дијалектику), затим за „словомудрије” (филозофију), „наравнословије” (физику), „случајословије” (казуистику) или „умословије” (логику). И зато, нимало случајно, у историји духа који се ологосио, осаборио, ухристовио остаје важећим траг о Слову, о Светлости – односно Речи, о Почетку то јест о Бескoначности. Јасно је, онда, зашто се о теoантрополошкој суштини не може говорити мимо бити двоједног феномена: феномена Светлости односно феномена Језика којим егзистенција не постоји одређена тачком на почетку и омеђена тачком на крају – већ постоји као тачка самоујашњења, пројавна у свом почетку/изласку у Смисао, и као тачка самоујашњења започетобескoначна и у свом крају/изласку у Свесмисао.

---

* Логос је реч грчког порекла у којој су, у истом тренутку, сабрани многи појмови: слово, реч, говор, почетак, живот, појам, мисао, разум, свеопшта законитост, склад, божански разум који влада свемиром, мудрост, божанска стваралачка снага, Божији Промисао

** Човек не може наћи безрезервно уверење наде, живота и љубави у Трансцендентном Богу, односно „Бог који није био у човеку, нема право да буде Бог измученом човечанству”.

Само „Бог који је био закључан у пет чула и није полудео” може бити Бог коме биће верује до сједињења. „Само Бог који је... живео животом човека, отстрадао сва страдања, препатио све муке, сагледао све смрти, осмислио свет и човека, а при том није изгубио ниједну од својих божанских особина, - само такав Бог може оправдати себе пред напаћеним човечанством што је створио свет и човека у свету” (Јустин Сп. Поповић)

*** Тако је и успостављена једна од теза како је настао назив „Ћирилица” (кириловица); на сличан начин, а по принципу спојених судова, објашњавањем је и етноним Словен за бројна и номинално различита племена, што се тумачило везаношћу за осећање светости Језика, светости Слова – односно свете Светлости пошто се за словенске народе тврди да су били поклонници Сунца („виндос” на келтском значи „светао”, а Венедима Словене називају и Плиније и Тацит). Мађутим, тачна је и тврдња да етноним „Словени” заправо јесте латинизирани облик правилног „Словјени”, као што је несумњиво да је надградња у духовној лествици назначена именицом „слава” допринела објашњењу етнонима „Славен”

**** Принцип симфониčnosti, јасно назначен у средњовековном и ренесансном српском песништву, траје у историји српске духовне поетике до данас (од Св. Саве, Доментијана, Димитрија Кантакузина, Ђурђа Црнојевића или Јевтимија Светогорца, преко Гаврила Стефановића Венцловића и Лазе Костића до Симе Пандуровића, Николаја Велимировића, Синише Кордића, Миодрага Павловића, Љубомира Симовића, Слободана Ракитића и Алека Вукадиновића)

Пренесено из: Борба за веру, 19 September 2011., електронско издање.

БЕЛЕТРИСТИКА

Јела СПИРИДОНОВИЋ САВИЋ:

Перјаменџи (одломци)

Невенка ВУКОВИЋ: поезија

Влајко ЋУЛАФИЋ: Вјечнаја памјат

Никола МИЛОВИЋ: *Снеї*

Веселин ЛАЗАРЕВИЋ: поезија

Славица КНЕЖЕВИЋ: *Даїе*

Милица БАКРАЧ: поезија

Слободан ЈОВИЋ: поезија

Неђо ВУЧЕТИЋ: поезија

ПРЕВЕДЕНА ПОЕЗИЈА

Бела АХМАДУЛИНА

(превео Момир Војводић)

Николај ГУМИЉОВ

(превео Миломир Булатовић)

Јела СПИРИДОНОВИЋ САВИЋ*

ПЕРГАМЕНТИ (одломци)

(Нашао и превео брат у Христу Стратоник)

*нашем Исусу Христју.
У манасџици Вайојегу
Године 1194. у Госјогу*

*Госјоге, седам јогина је јрошло,
седам јогина груји,
а ја не јрођох
као груји
у свој Твојој Слави
још ми се не јави Ти
Госјоге... (...)*

*И онда једне ноћи
у свейој самоћи
чух јихи Глас,
ко јолуб бео,
мекани цео
ко јайерје беле јијице:
„Покри јвоје лице
и заборави себе.
Ако будеш увек
чекао Сјас за шебе,
и кружио увек
око јвоја Ја
ко соко око куле,
а ји збаци црну ризу,
ено,
јрадови су близу
а ји знаш јуј...*

*Не мисли, Мили, да сам круји,
но јреба да видиши
у јмини свейли јрсји,
и сазнаш:*

да носиши Крсти
значи велику Славу. (.....)

Заборави на себе
и стас соистивене душе,
и док народи се у незнању
и црној мржњи туше,
и један другој тони,
и један другој руши.

Ти у твојој ћелији уској
ишиши просије
вечне речи,
ишио од душе иду души...

Векови ће проћи
и људи ће нови доћи
и рећи:

„Колико времена већ прохуја“
а волеће увек ко и стари
само просије, искрене ствари:
мирис цвећа,
иој славуја,

Ти буди
иа искрена просија Реч,
иа у месту брије
за душу своју
и вечна неба,
иши чини
ишио другоме иреба:
лечи где боли,
и воли.

То иши је моје
цело завештање.

У љубави је најдубље Знање.“

И ја седим у ћелији уској
и ишием с дана на дан

док ми Лејоџа
прозоре њуска,
ја сам као малена злајна љуска
а живој је сав ко Сан.

И писаћу њако дан њо дан,
слајаћу ајом на ајом,
да ли ћу икад њосићи
да саирадим Ти велики дом,
ојромну каједралу?

Ти видиш, Боже,
сиособносј ми малу
а велику Љубав моју. (.....)

Али у самоћи
ја чујем њесму грују:

„Од цијло једне линије
и од цијло једне боје“
а за њима
очи Твоје
сијоје
и љедају ме блајо.

„Није у бојама варљивим
но у **Језіру** моја слава,
боје су Сан, сине,
а Ја Јава...“

Ја у њишини живим у ћелији уској
а најољу пролази Век
са сузама,
болом и љлачем...
и јуре браћа моја млада
са којљима и мачем.

А ја за груји шум не знам
до кад преврнем њихо лисј
и ко несијсан кад је он,
нек би ми живој био чисј...

Окром слова у Славу Твоју
да не њознам никад другу боју
шареној гуњиној круџа. (...)

Јуџирос док њисах
у Славу Твоју
браџи Роман уђе
у ћелију моју
и рече:
„У Хрисију браџе,
за џебе живоџи ко река џече,
мирно џи јуџиро,
мирно џи вече.

А мене сажиге џлоџи
џа да сам џоследњи скоџи,
не би ми џеже било;
ко ојромно жежено крило
све џламени ме џале,
џде су џе Милосџи
саг да ме жале.

Ево џи ових неколико речи:
О кад би џо само
мојло да излечи
џо мучење
џо кидање џлоџи:

Фаџалан

ТИ си Бич
којим вечни шибџа
џоловину човечансџива...

џи кула си на брду џоре,
којој џрисиџуџају само
очи у Ексџази,
џи Амбис дубок јеси
у који се слази
с осмехом на уснама.

Ти си Свејлосӣ,
Бол
и Тама.

Али тӣ ниси само Бич,
но и Служба,

како је шӣола
и слайка дружба
с шобом...

Ко саїледа само
швоје меке очи
зна да се и швоја крв шочи
у њехар шако радо,
и носи у руци
ко вино младо
и моли њружа:

„Пиј,
шиј до дна из ове чаше...“

О није шраїедија
шо шио си Бич
но баи ша њредана Служба
да је дружба
с шобом
шако слайка и мека (...)

Ти злаїни си кључ
Кайије заїворене;
тӣ сребрна сїруна
на харфи шио јеца;
белокосни чардак
у дубокој њори
коме коленима се ходи.

А швоја рука води
и убија
у иши мах.

Ти си љубљење,
стајање,
последњи дах...

Коленима се теби ходи
и прилази
с очима у Екстази...

И шаг постајеш
абонсни чврсти
тешки и црни
Крсти.

А душе њод Твојом влашћу
моле, преклињу све:
„О расни,
расни ме...!“ (... ..)

Синоћ научник из Александрије
прође кроз наш мир,
и као истиа прими ја
наш скромни манастир.

Немасмо јестива многа
ни мирисних вина трчких,
да истиа њојим,
те ја њочасних, Госоде,
ја трешним духом својим.

Стидим се њога чина.

Целу ноћ проведосмо
препресајућ
Плошина и Авустина.

Ти знаш, Госоде,
моје знање,
и сиромашно све имање.

О, како сам само смео
амбицији дајти се цео
да изледам учен пред њиме.

А Скрушенос̄т̄и моје је име.

*Да, Скрушенос̄т̄и моје је име,
а но̄ћас ја сам смео
да се њокажем џео
у својој надӯшос̄т̄и.*

*Ш̄т̄а вреди
Само̄ћа моја,
молӣш̄ве,
бдења,
ш̄ос̄т̄и,
кад из̄убим ѡрос̄ш̄ош̄у душе своје.
О Гос̄оде,
а очи су духовне моје
Бла̄ослов Тво̄ја Вида.*

*Образ ми рӯјан сав од с̄ӣнда
збо̄и надменос̄т̄и моје (... ..)*

*Но А̄ш̄ол ле̄о вели:
„И наӣше и надима знање
и ѓура душу ш̄ако
у ѡнор, очајање...“*

*Оно улива кул̄и себе
и за̄ш̄вара срце у кулу
беле слонове кос̄т̄и
џењење себе,
служење себи,
служба је без Милос̄т̄и.
Со̄шонска реч је
Ја знам,
и знање све имам...*

*У но̄ћи док жижак
на с̄ш̄олу ми ш̄иња,
и ја слажем реч ѡ реч,
и кичицу квасим у зла̄ш̄о ново,
и красим ѡрво слово,
из дубине моје о̄ӣш̄
ко да чујем Вечно̄ Глас:*

„Ко, Мили, Сѣаса хоће
не једе слајко воће
дивљења и љризнања,
ближњих својих...

Но наї он сїоји
на бреїу
ко зимски јаблан на снеїу
сам...
и чека.

Осїави све
и наћи ћеш све.

Заборави чула, сујетне љир,
и у душу
саћ ће љи мир... “

Мој жијжак се љолако їаси,
ал изнуїра
Светлосї се їали.
О, Госїоде,
како си милосїив, велик,
а ја мали...(....)

Изађох у врї,
уз кїїарис висок назрех
да црна сенка сїоји,
ах, љо је браїи Серїје,
шїїо ноћу звезде броји.

Браїи Серїје је Милосї
нашеїа Манасїира,
он је сребрна жица
на којој Госїод свира
своје најлейше Песме.
Он не сїава скоро никад,
наїїеже љостїове љостїи,
ко љерїаменїи му је лице,
исїале јабучне косїи,
ал сав је у Милосїи.

Блажени браћо Серџије.

И ја му њрићох:

„Бој нек је с Тобом,
у звезданој ноћи, браћо!“

„Бој с Тобом, у Христју браћо,
Нека ње Милости њраћо
Највишеј вазда...“

Ти увек звезде љедаш,
ња зар се не бојиш браћо
да не изљубиш очњета вида?

Не, више се не бојим.

Госјод је срушио зида
између Њета и мене,
ни мрке све којрене
слейила сјољашњет вида,
сад кад више нема зида,
не би ми сакријши мојле
Светлости велику моју.

А за њу Светлости
ја немам речи,
кочица нема боју
зајшо удубљујем душу своју
јоре у звезде.

Између њих и мене
њосјоји чудна веза:
оне су ко злашан ветар,
а ја ко њанка бреза
која се њовија.

Оне су свирача руке
на невидљивој харфи
а ја мелодија...

И свака од њих сија
и љеда у срце моје,
њамо иде свеће сјоје...

*Безброј, безброј свећа,
а свака се од њих сећа
да је некад јоре била,
а сад је свака од њих
склопила златна крила,
и чека...*

*Чека Час,
велики Час,
за све нас :
Кад се душа шела ослобађа
и у Вечно рађа.*

(.....)

---

* **Јела СПИРИДОНОВИЋ – САВИЋ** (Шабац, 1891 - Београд, 1974). Углавном заборављена песникиња. Између два свјетска рата хваљена од домаће и иностране критике и превођена на неколико страних језика. Од 1945, у немилости комунистичког режима, који јој, због објављивања збирке есеја у Српској књижевној задрузи (1944), одузима право гласа. Ипак, Миодраг Павловић је увршћује у своју Антологију.

Њен еп *Перјаменџи* (1923), који је Јован Дучић сматрао једном од најљепших књига на српском језику после Првог свјетског рата, једно је од најумнијих и најлирскијих слаословља Св. Сави.

Невенка ВУКОВИЋ

ОПРОШТАЈ

Најојиле се ишнице јусиим масишлом
 Са швојих дланова и објавиле леи будућих дана
 Рањеници осшали у иесми нечије храбрости иуне
 Крви неопростиивих жеља младосиш
 Сшешњене између шебе и мене
 У каиш последње сузе која ће иосшатиш
 Белушак и круи је овај иривид васељене
 Моћи иосшојања шрајања самоће

Жалим швоје очи које су ме на иуш гуи
 Прашле објашњавајући ијомове
 За које не шеку речи
 Док су се на висоравни хишерболе
 Сшидела иророчансшва
 Аскеза ломила рибље косиш
 А ја ше никада нећу видеиш на ладној иланеиш
 И безбрижно умирем јер знам
 За бесне латишце хладноће
 Збои којих нема иоврашка крвошока мере
 У швоје срце више нећу крочиш
 Али иш будим ружу заробљену
 Руменом иолшоше
 Чисшилишштем безболној сшшцања
 Рефлекса и зарђале асшралне маиме

Можда шо умилна ирирода раја
 Зове иод своје скуше
 У аванштуру вечностиш
 И нека ми буде ошрошшен сан
 Издаја чулностиш
 Делиријум шправе шшо нада мнош буја
 Чију су росу иосркали неми у сшрмошлаву
 Када су иасили своју љушшу жећ

Нека ми буде простиа свака пролазности
 Појажене сенке
 И ореоли из којих ничу плаке и плаијаи
 Јер не умем да ходам
 Туђим стијазама
 На којима се коирца лаж

ЈУТРЕЊЕ САМОЋЕ

Где си на јутрењу
 У прећушкивању својих уснуних монада
 Исход шешкој одјека жалосне врбе
 Која је плакала док су је секли
 Као да су кидали вене деињсти
 Нечијеи свиленои и трубои
 Које се ошима свиреоси
 Колатералној шешти
 Док једне јесени не свану парадокси
 И људи проворе
 О граници заборава
 Моја вршешка чешља љиаву земљу
 Блаио изнад коиа виори мук мало личности
 Којима крв ждере мноо крпеља
 Око чијих ноу змије праве сериеншине
 Не би ли доирле до срца

Сви моји рођендани стили су у венац
 Увелои цвећа од нехаја
 И заиробни иразник иустих вршова
 Пун је дебеле наде
 Да нечеиа има у шоилим паузама смрти

Нема ше на јутрењу
 У бронзаној колони
 У свечаним замасима аисурда
 Где нико не личи на швоју нељубав и дивљи ео
 Где су вунене скруиуле добиле шешину
 А иуцањ у моја лећа бива олакшање
 Јер мењам шок мисли

Идем на небо да ућућим
Да зарадим мир на градилишту брије

Где си овој нестиварној јуџира
У коме ни ја не постојим
У лабораторији тишине и гна

ПРИЧА

Када се охладим
будилник прошоара
шејач хијосаза
у цифри зенице састав извесне целине
бризне врлесија моја сјоменика
превод нарочито брисан
дословно изражен
у другом стању касайнице

то је зов безласних жица
меридијана присних разлика
и оштре иле на лишар
хронична примена самоће
услед лечења нејросвећеној солијсизма

незамењиве су шек
бишанје у васељени
што иду од раних прешања
до познних јаникуса
аушоматске белешке у праху
миљеници на стандард бојлеру

лакше се чује кайаболizam
нео цепање шела

ја сањам по верићкали
и носим љубав исјред зайећа
сујројносћ уошћие

ЛЕПРА НА ХИПЕРБОЛИ

Оставиљама свој шраї
 дојорелој иишици младој месеца
 пробљу шврдих ейишеиша
 Мени је пала дуа ноћ
 дијаиносика висина
 један покушај и ојуленција
 иако сшојим као лад
 у равни мимике
 ошварам своју ладицу
 и свеиши јорјовани дишу
 као увојци прада
 Сећање у иуном орнаиу
 да скријеш мресии олоданој шела
 иланински миље посишиђене иене
 Тако је лејра на хијерболи
 шреишећи леком
 схваишила чудесно дрво

Кинеска креда
 последња сребрна влас
 одмиче зидом у моје боравишише
 исшод језика

СВЕ САМИ ОПСЕНАРИ

Грешне су намере у блаиим пролазима
 иако делују као добро
 добра је ова ламиа на небу
 шиио иамии молишве изласка заласка
 крива оледалца ако су усшомена
 све сами оисенари
 али радују до бунила
 и хвалиши шошомка
 шиио у шелефонском именику
 чииа швоје име шоениу збивања
 великом ценом рађања из инаша
 секунда значења
 а шеби чини лаку смри

лакију од неїресїаної мрака
сеїши ли се омиљене иїре
малине иласїике океана
Грешне су и звезде морнару
јер му казују иїравац
мресїе луксузну бајалицу
Добра је ова дебела зима
која оглази да ради
како би донела иїреїришї разїледница

АПСУРДНИ ЈЕЗИК

Ко би моїао
да изврши лоїичку радњу
једнаких линија
од ценїтра иїрема мисїерији
значи и с иї и н а
genus proximitat
мало злобнији љубиїиљи умеїнина
моју да искључе сваки узрок
имали смо иїрилично расїрава
о иїобољшању свесїи
неиїио се збило засад неїобииїно
урођеном снаїом уїїваре
а ја доказујем жеље безбожних људи
нимало јасне иїреокреїе
како би јуриш целоїа свеїа
био доїїрајала ризница иїанчина
никад осиорена иїра речи
један иорди изум
сведневно занимање за болесїи сиїа
у власїишїим иїиїребама накїиї умесїио иїела
аїсурдни језик као маїиерњи
на срцу рої

У ПРАЗНОМ ГРАДУ

Само сам ја ѿу
 на слави айомској рода
 у лику уйваре йринциј васкрснућа
 чини ми се век из конзерве сйење
 йо свейлосној оморини
 крај својих ноју
 сумирам мождане йранайе
 йуна фасцикли у йразном йраду
 моји шоксини и мало йромена за ход
 зрневљем йосне месечине

мени је лејшйимна мајка найунила срце
 а бланко-бој му суди казаљкама
 куда овако црна
 йојрешном сйраном свемира
 у иреалном мравињаку
 брзањем йедала
 и нијде да сйекнем бол
 ради буђења

Влајко ЋУЛАФИЋ

ВЈЕЧНАЈА ПАМЈАТ

*Приснодјево, Мајко Госїода и Сїаса,
Надо уїлаканих и Уїїјешїиїељко,
Шїо и у ме їледаш са иконосїаса,
Пред којим сам, їлачан, у молиїви, клеко,
Смилуј се: сузе ми їрими, Боїомаїи,
За оцем који ме, у їиїјелу, гаде,
Деведесетї и два љеїа шїо се їаїи,
И на божїиїне се їресїави їокладе,
Молећи се, док је смрїиїни час чекао,
Сломљен овоземним дуїим їуїїовањем,
Да му Госїод їрими дух иїїо му Га гао,
А їраху, од кої је, да га мїровање,
Уочи, с небеса, и мене їечална,
И не осїави ме, нишчеї, без милосїиї:
Нек Син Твој, Пречисїа Дјево, и Свехвална,
Вољне и невољне їријехе оїросїи,
Мом оцу Вїдоју, рабу Божијему,
И Вјечнују Памјаї нек саївори њему.*

*Помени, Госїођо, рођење њеїово,
На Дан Чудоїворца, Свеца Осїрошкоїа,
У шїрошїој брвнари, їод сламеним кровом,
И кршїење – на Дан Кнеза Косовскоїа,
Домове короїиїне од швайскоїа доба,
Сироїо дјеїиїњсїїво, їлаги, їолоїиїње,
Шїаваљ и коїриву у каишци скроба,
Зукве, оскоруше, шїїурке, їлоїиїње,
Пријеклад, оїњїиїїе, цреїуљу, їеїео,
Цїјеђ, асуру, сїїјенице и ваише,
Од врбової їрућа врше иїїо је їлео,
Вїрове у Лиму, несїашїлуке вращке,
Країко ђаковање, рано надничење,
О шанкоме ручку и їањој вечери,*

*Све овоземаљско дрвље и камење,
Што је однио до Небеских Двери,
Нек му скине с душе, док ђред Њима двори,
И Вјечнују Памјатј Син Твој му саввори.*

*Са њим, и њејове шуме и ливаде,
Листосјеке, троје, лазурке, заноје,
Врзине, кошаре, љескове омладе,
Стољејне борове, трмуље убоје,
Клекове коце, смрчеве најранке,
Косијер, сјекиру, срну из омара,
Ошкосе, сијена, бремена, нарамке,
Кашуне, и сјада у хладу јелара,
Извор на Превији и сируј Зелешина,
Видик са Помолка, Блашо и Долове,
Жеје илинданске, брид зимских мрзлина,
Појлаве лимске, содоме, смејове,
Крчевине, њиве, зидове, кречане,
Шљиве иискавице, кожарке јабуке,
Гладишево шрње и церове јране,
Све што је однио - када скрши руке,
На души, ђреко небескоја илајна,
Нек с њим ујокоји Госјод, Блајодајна.*

*Све што је болово седамдесет љеша,
Од оноја раја, у ком је за Краља,
И за Ошацибину (свједок си, Свесвеша!),
Рајовао, а слом кршиа и Србаља,
И њино јоклање, са свакоје сиране,
И безјробну војску, са брајом и оцем,
Носио у себи, душе расињане,
Док му се срејало око с убиоцем,
И срјска расула, јоломе и лаве,
Од Газимешана до Кочевској роја,
И сва Пасја Гробља, и Гробнице Плаве,
Све до данашеја лома Косовскоја,
Са чијим одјеком зађе за облаком,
Засиуји на Суду и ђред мишарима,
Царице Небеска, Праведна Владарко,
И услыши, Оче, наш, на Небесима:*

*Уйокој ја, са свим с чим ка Теби оде,
И Вјечнују Памјай саивори, Господе.*

*Свему шоме додај, брза Посреднице,
Рукове њеваче, Змаја, Ђуру, Бранка,
Њејоша и Свейої Пејра Посланице,
С којима друјова до вјечної санка,
И сшховања, срїска, Николина,
Хаџи-Радована Требјешкої, Маїију,
Из Јасне Пољане Грофа, Баранина,
Па Време смртии, На Дрини ћурију...
Све шшо ја тријало, кроз све ноћи зимске,
Бисширило видике и видало ране,
Размицало шмине, и маїле Полимске,
А врцало сузе на све Виговдане,
И сјасавало ја од земаљскої шљама:
Шшијуна, лажова, шолшрона, лојова...
Са свим мелемима, и свима ранама,
Уйокој Видоја, сина Данилова,
Који шромијени свијешом, и оде,
К Вама, на небеси, уз шроїуњај воде,*

*Боїомајко, Дјево у зрачној одори,
Нек вјечнују шамјай Син Твој му саивори.*

Јануар – фебруар 2012.

Никола МИЛОВИЋ

СНЕГ

Живим ван свих токова, на интелектуалној и духовној маргини, у битијној самоћи провинцијске вароши. То ми омогућава да без икакве бојазни, на самој ивици патетике, нижем речи које би у другим приликама наишле на осуду, поругу, можда чак и на сажаљење.

Дрско пишем:

Ноћ је зимска, тиха, безметежна. Стојим на улици, испред нечије куће, у неком поспаном граду, увукао сам врат у рамена, у високо подигнуту крагну црне чојане јакне, већ сасвим натопљене влагом и попримично отежале, и гледам како кроз таму промичу крупне пахуље снега. Немам никакву обавезу да било коме полажем рачуне: куда сам пошао, шта хоћу, зашто на глави немам капу, где ми је, када сам већ гологлав, кишобран... Могу мирне душе да гледам како, као код Џојса у „Мртвима“, или код Нога у „Нек пада снијег Господе“, или можда најпре као у похараној цркви, код Тарковског у „Рубљову“, пахуље лагано и равномерно прекривају већ сасвим опустошен свет, оплемењујући га, макар и накратко, својом правилном, геометријском белином.

„Одсутност није исто што и празнина“, помислим и похитам да из унутрашњег цепа извадим блокчић и оловку, желећи да искористим светлост уличне светилке и забележим надолazeће мисли, пре него што се помешају са крупним пахуљама снега и занавек ишчиле.

Брзо, покушавајући да заштитим папир од влаге, запишем:

„Свестан сам да ми у овој снежној ноћи, кроз одсуство које недвосмислено сведочи о постојању Онога ко ми недостаје и на неизрецив начин оприсутњава Одсутног, Господ шаље

утеху. Осећам да је Он на недокучив, непојаман и немислив начин овде, крај мене, у свој својој привидној одсутности и да ми дарује мир који превазилази свако поимање, као и да тај непроцењиви мир, упркос логици здравог разума, чини да се осећам сасвим безбедним у постојању.“

Забележивши ове мисли одлажем нотес и оловку, затим их, присетивши се, поново вадим и дописујем:

„Хоће ли и у вечности бити снега?“

Знам да је то питање детињасто, али... Знам и да, када наступи бескрајни, невечерњи дан, за оне чији ће греси бити убељени тама неће постојати.

Одувек је, да тако кажем, лице вечности за мене било бело. Као јастучница на коју мој син у сну наслања главу, или као пољана прекривена снегом, или као Христова хаљина на иконама Васкрсења.

Веселин ЛАЗАРЕВИЋ

ЧУЈ МОЈ КРИК, ГОСПОДЕ

1

Ноћас

Леїиїи мишемо се і̄ред самима собом
 И силом која би да нас сломи или і̄оїре
 Леїиїи мишемо се марїіовским цвейіом
 Ускрињим вином и і̄есмом
 У і̄есми је одіовор А у одіовору і̄орука –
 Оїацбино
 За мене нема јуче Све је за і̄ебе суїра
 Тако ми Арханђела
 Који і̄еразијама мери свачију гушу
 Нека измери и ову –
 Синїезу соїсїва и і̄рироде срїсїва
 Госіоде
 У і̄ом свейіду сам и рођен
 Водицом криїіења дорођен

2

И нећу да рђам у ланцима варварске уїіоїіје
 Држим се Твојих заіовесїи А не налоїа
 НАТО-убица из сїраха и сїрасїи
 Који служе кавијар својим і̄сима
 Док у мојој крви і̄оре шума и і̄уїї
 Од манасїира Крке до Косова і̄оља
 Правдо моја
 Исїїїај і̄о Твојим деїекїіором лажи
 И ову і̄есму Ако је досїіојна Леїа и снажна
 Да је сама і̄о себи – исїїина
 А не і̄лод і̄роїаіандне машинерије
 Госіоде
 Није свейі сїворен збої њих Већ збої славе Твоје

3

Процени сам Суд је Твој
 О нама и модернизованим варварима
 Који објављују наше уништење
 На конференцијама за шћамју
 Преко јарола презира и фабриковане лажи
 Анашема и бомби
 Да не дојре наша истина до Тебе и уха свећа
 Али Њихова истина о њима
 Неће никада бити наша истина о нама
 Свећлосици
 Њихови изуми су сајански јројрес
 И шеби не треба обавештајна служба
 Да би сјознао лажна усћа Мушине очи
 Помрачење у умовима злојвора
 Ако сам и мало злочест Сам умањи
 Госјоде
 Ти си велик Земља је мала А човек још мањи

4

И свуда По широкој геојрафији Твој сјварања
 Прејознајем ђубришије њиховој јорјрејша
 Али следим исконски зов јредака
 Вредностј која обавезује на јлеменишјосј
 На достјојансјиво
 И сводим бес
 До нормалној нивоа људске осећајностј
 Ово није фраза човека од вере и уверења
 Већ завеј
 А ако је јрашишање
 Нема јраво да јрашишам у име срушеној мосјиа
 Обореној сјабла Покорене ливаде
 Још мање у име Јулијиних јоследњих речи –
 Смехом ћемо јобедитји рај
 Или малене Милице Која се сјремала да усни
 Наиван дечји сан о Барби лујкицама
 Госјоде
 Твоје је јрашишање
 А мој крик јачи од свих ексјлозија
 У земљи бојашјој лелеком и јшужбалицама

5

Нека ме сусџиине Лазарева клеиџа
 Велика џо имену Снажна џо доџађају
 Сџравична џо чину Узвишена џо циљу
 Изда ли ме снаџа
 Од џркосноџ верџикализма до џонижења
 Од вере до невере
 Или ми Ти одузмеш реч овако џрешном
 Ако је џрех
 Биџи васџиџаван у духу родољубиве џрадиције
 А злочин
 Браниџи Слободу и Својсџиво Вјеру и Чојсџиво
 Пуцаџи за Образ и Име Крсџи и Крсну славу
 Госџоде
 Ти џиџо све видиџи Молим Те Окрени џлаву

1999. Љета Господа нашег

ГЕТО

Геџо је црна музика
 Још црњи живоџи најсјајнијих умова
 Моје џенерације Разорених џсихијаџријом
 Друџиџа Који иџрају у риџму крчања црева
 Проживљавајуџи блуз и ужасну машинерију
 Поноћних весџи

Геџо је када слобода има цену која се зове
 Лојалносџи За коју џи умесџо хлеба
 Нуде џарчад илузија
 Од којих живиџи као у еџилоџу
 Или савршеној усџанови за џрераду
 Човека
 У џизду као каракџерну особину

Геџо је када су у џраду на свим семафорима
 Црвена свешџа А колико младосџи џраџа
 За суџиџином џод куйолама молиџава
 Видео сам их у блаженој визији
 И аџсолуџној сџварносџи Како су очајнички

Тражили помоћ Преклињали за снају
И вајили за сјасењем

Гејо је када нема ни лево ни десно Само право
У пројаси Злурадо задовољство
Као најјраженија роба на караванским
Пућевима

Гејо је брзина Брзо у крај
Сведочанство психологије или обична
Глујосијесме којој је ишпекао рок
Трајања

Гејо је када фијук-клинке изгубе невиности
У чејрнаесијој
А појом и саме себе Младићу Не ледај
У медена усја Нејо у змијске очи

Гејо је када нас Свевинђи учи да презремо грех
Али да волимо грешника
Моје сесира се Ијак Јавља у нечијим
Прљавим сновима Госјоде Ојросији ми
Као шјо ја ојрашијам неке рује у Божјем
Закону
Поледај дом свој Ајсолуће Понос је јадна
Замјена за иншелијенцију

Гејо је олујина која личи на поцејане снове
Са лица некој прљавој бескућника
У коме видимо оледало своје будућности
Која нам сујерише не како лејо да живимо
Нејо како лејо да умремо Смрт је основа
Наше снаје То је мој ушисак
Не значи да је шачан Али је ушисак

Гејо је када немамо шјо да изгубимо
Сем својих инхибиција Ја Ти Он Ми Ви Они
Један њлус један је два њуја њеј је десет
Мајемајика и Грамајика Бројеви и слова
Хладно окриље за шјојлу младости

Гејто је савршена прешка природе А власић
 Имисијаца Боја Говорим о болесним
 Нарцисима
 На врху Чији усих зависи од вешине
 Саморекламирања и самопродаје
 О како ме презиру што су крв моје крви

Гејто је када пристијаше на мизерију биписија
 Људи чак понекад помисле да су људи
 Вреди покушати Човече не љути се
 Ово је глас савести Избор душе

Гејто је последњи дим последње цигарете
 Збој које ти се нико не смеје Само подсмева
 Док ћутиш Пушање је јоворење лувима

Гејто је исјовесити инусној-модерној човека
 Од које се не може створити лијераура
 Или поглед на свеи
 Ојис је прилично ујитиен Али коректан
 Шија је човек без имена Госјоде

Гејто је када бојати умиру од сираха А сиромашни
 Од лади
 Изледа да бојати машиа лучи файалан
 Сирах

Гејто је када се улице тежурају по људима
 А раскрснице им сјоје личности
 У шом случају нојорни алкохоличар
 Је исто што и ојитимистија без воље

Гејто је када те чистиачи чистиуља Ушешитијељи
 И народни васитиачи лажу А ти дозволиш
 Да ипак кадрави кадрирају твој живој
 Њихов ситни механизам јовора ијачан је само
 У јојединостима и алузијама Наравно
 Реч је о конвертитима и пребезима
 Који праде синајоу у булевару Мила Будака

Гейо је када мислиш да се све ово не дешава тебе
 А постоји неколико начина да даш себе
 Вешалима Улици или полицајци
 Негај се роде
 Од Бога се добија дар А од ђавола моћ

Гейо је када прешеш чекајући да изађеш из овој
 Лудила Учини да лудило изађе из тебе
 Превари и контролисану халуцинацију
 Али фер
 Браће по мукама и неизвјесности
 Бојим се да и ми не заћућимо
 Ја који ово пишем и ти који ово читааш
 Процени сам Суд је твој
 Живој има болестан смисао за хумор

ПРЕДГОВОР

Пишем поезију зато што је израживање показало
 Да је Вилијем Блејк ловио уклепом бојом кроз црни
 Систем сна Не осврћући се да може бити покрећач
 Мој уоклепљеној ума
 Док стојим на мосту преко ријеке од суза и чекам
 Тамариних Пеј златних ноћа блуза
 Или последњи прзај ријечи:
 Лудости Као лојку здравој разума
 Која на мом језику звучи досијојно
 Појути сеобе снова
 Од тада машиам умјерено Нека основа моје уобразиље
 Буде само ироника реалности Али са разумном дозом ојреза

Пишем поезију зато што је израживање показало
 Да ме Тренуино ојслужује њихово тешко ћутање
 У овом случају Нека што буде вибрација бола
 Није само случајности и ћуд
 И бијес праведника је мој покрећач
 Док ме без часи А поносно најдају
 Микрофонија сјеверној вјетра и зла мисао

Пишем поезију зашто што је истраживање показало
 Недвосмислену мјеру реалности:
 Изједначимо ли се Наши нејријашељи
 Су оледала у којима видимо своје особине
 Које нам се не дојдајају
 Њихове зле процјене ушмељене су у сиварности
 Буди оштимиста без воље
 Буди Симфонида висока до снова Практична раскош
 Буди све
 Воли ближњеј свој и њејову сузу на киши
 То нема у књијама има у срцу
 Госiode На твоје раме полагајем сав јад и муку

Пишем поезију зашто што је истраживање показало
 Да се тренујно осјећам јесење Јесењасио Јесењински
 Али само као усјујна сјаница Никако циљ
 Шта ми На крају Осијаје од зајушача и љубави
 Ојроси ми Серјожа Ако је ово елеантно заобилажење
 Исјине Само онај ко има двије лијеве ноје може да корача
 Овим трагом Знаш Осијајем сам јројив свих Али фер
 Браше јо мукама и неизвјесности Бој ми је адвокат
 Освјешљава ми јуј и мисао Сјети се рођени
 Дују је јосле јошја међу облаке сјавио Госiod

Пишем поезију зашто што је истраживање показало
 Да људи често не јоказују своје јраво лице Љубави
 Рецимо Да зло не би из њих извукло молијву за сјороси
 А музика некрати виолински кључ самоће
 Ово ји јоворим зашто што се будућности јрилајојава
 Слици коју о њој имамо
 Размисли мало о овој исјини Без израза двојној морала
 И улађене лажи
 Ако сам имало јрешан Очијледно Грешка је у ајосјрофу

Пишем поезију зашто што је истраживање показало
 Недвосмислену јсихолојју ујјехе:
 Лијерајтура је јрибјејише духа
 Свеојшта књија ујјисака Из које излази као блонди боца
 Са јорукком Која јлуша морем Без адресе
 Док јујим

Ойрашићам ти све сјенке на души Разуми ме Нема трећника
На судњи дан Душо јуна цвијећа
Бој ће свјетлости Умјесто Сунца

Пишем поезију зато што је исцртавање показало
Да сам волио свој сан о њој А не њу Док сам чуо Боја у лави
Тражио помоћ музике Брзине и Алкохола
Покушавајући да откријем и схватим заборављену прошлост
Суверсоничног човека
Господе Не дај ме Нијесмо исти Личимо на два завађена
Рођака на Божићној вечери
Пошаљи ми лијепо мисао и кључ за њене снове Спаси ме
У раскораку визије и стварности Видим хуље како се кезе
Једни су мртви интелектуално Други морално Трећи буквално
Зајрла их орахова јрана
Није сарказам Ојисујем само стварности Видиш и Сам
Срећан је јас који јавља на сунцу
Све остало је лицемјерје и лаж Стирах и незнађе
И да закључим
Пишем поезију зато што је исцртавање показало
Своје јавно лице:
Док љубим свијећу Пали се љубав у кресању шибице

Славица КНЕЖЕВИЋ

ДАТЕ

Име му је Гојко, а зову га Дате. Ни сам не зна коме је све био жирант. Већ трећу годину отплаћује туђе дугове, јер они, који су подигли кредите, немају од чега, или неће, или се пак праве луди, јер је дошло време да је паметан и срећан онај, ко образа нема. Дакле, Гојко своју танку службеничку плату кући не доноси. Ускосила се жена, ускосила се деца, хоће очи да му изваде, а он се брани: „Добри су то људи, кад буду имали, дате.“

И ђед му је тако говорио, али, друга су то била времена и други људи. Реч је била документ. И он је могао живети по својој истини. Ђедово „дате“ је некад величано као подвиг, а Гојково данашње „дате“ као самоубиство. Али, Гојку је једино важно да освоји и понесе ђедово име. И то је и остварио, јер, „ко сам ја да мијењам традицију?“

- Мислила сам да си краљ - признаје његова жена, мирноћом која буди ђавола.

- Мало ли је то, драга моја?

Данашњи донкихотовски Дате четрдесет година отвара и затвара кафане. Са петнаест година пали прву цигарету и њен жар, као да је реч о Олимпијској ватри, ни сада није угашио; 127 пута даје крв да спаси нечији живот; гледа свет са своја два плава ока, као два неба, која је родила иста мајка. Напунио је шездесет година и болује од карцинома плућа. С потпуним смирењем, као да је реч о ванземаљцу, а не о њему лично, тврди да неће бити разлике између првог и четвртог и свих осталих редова на његовој сахрани. И као да је гласање у питању, жалост ће са апсолутном већином однети победу. Премоћна слика која јача, снажи истрајавање и пркоси душманима, а како је у души, то само Гојко на земљи и Бог на небу знају.

Његове главне тегобе су страх и жеља да га што боље сакрије. Сигурнијег јатака за своју муку нема од Лепе Јелене. Бити хајдук код такве „краљице“, као да му даје наду да ће

одлазак бити спокојан. Док разговарају у њеној ординацији, он испуши по неколико цигарета и, ако нема мучнину од хемио-терапије, попије две до три ракије.

- Нећу ја њу да остављам. Нек она остави мене. Нека се зна да сам у овој љубави ја више волео.

Док је био у Брезовику, где су одлучивали да ли да га оперишу или не, насликао је велико дрво са јаком крошњом и једном одломљеном граном, која је полегла на одлазећу воду реке без довиђења. Значење је било толико видљиво, да се онај, који гледа искреност призора, осећао нелагодно затечен и незаштићен његовим предумишљајем.

- Тај суварак сам ја, мој пали живот. Кажем јутрос себи: Ако имаш храбрости, једноћелијски организму, постави те-му која се зове разлог.

- Немој тако!

- Ја сам свој живот убио и нећу да се извињавам. То је још једино што могу – да сам тврдоглав. Какав други избор има мртав човјек? - каже као неко, ко је престао да се бори против исувише моћне стварности, која га је управо гадно и коначно пољубила.

- Ти јеси сој, који је изумро, јеси диносаурус у сопственом свету, али у твом умирању, карцином нема никаквог удела и не може ти ништа - са јаком сигурношћу каже Лепа Јелена, али осећа да није довољна. Па, не треба њему Бог са топом који пуца на врапца, треба му Бог који долази са музиком Моцарта и гласом Каруза. Треба брзо, али брзо, да смисли нешто што ће га померити с места. И само за тренутак, као да је уплашенија од њега и то је понижава. Зато заузима чувени положај леопарда пре него овај скочи и закоље газелу.

- Чујеш ли, псето, тешко ми је да живим без тебе! - у самоодбрани изговори спонтано и надахнуто што и њу саму изненади и угреја.

Газелина крв, лако умирена, стоји између и изазива Нарциса да се нагне и огледне.

- Помислиш ли, кад год, да имаш неког свог, или ти је само на уму твоја смрт? Како си себичан!

Његове до тада споре очи, у први мах задихано, а онда брзо и све брже, потрчаше, лишене кисеоничког дуга.

- Како твоје срце чује лупање другог срца - детиње се усхити. - То знање, да неко разумије моја осјећања, умањује ми самоћу и страх.

- Вараш се, ја само размишљам као трговац - насмеја се нагнута над извором, а онда узвикну: „Требаш ми, човече, како то не видиш!“

Можда му се тог тренутка учинило, да је кроз шупљи прстен сунца пролетело сто хиљада голубица, али је зато једно било сигурно: одустао је да остатак свог живота окачи на конопцу за сушење веша.

Лепа Јелена се поново огледнула и помислила радосно: „Бог ће ме казнити што му се мешам у посао.“

Дате, видно осокољен, допушта себи благу вртоглавицу и сасвим заборавља омчу, која му је до малопре била набачена око врата.

- Сјећам се времена, када си могао да се заљубиш у јагње, овцу или коња, и не будеш сматран настраним. За то се није знало ни да постоји. Животиње су ти биле најближи сродници и пријатељи; прво кољено по оцу и прво кољено по мајци. А данас је секс једини садржај у култури младог човјека. Ни трага романтике, ни трага љубави. Не знам какве везе ово има са онкологјом, али ја рекох и претекох.

Дише и мирише као замка намењена души Лепе Јелене. Објашњава јој свет упоређујући пчеле и лептире са слоновима и папагајима, и она слуги да никад сличног упознати неће.

- И дан-данас, волим да шетам кроз шуму. То задовољство ме није напустило. Тада су моје мисли, моје тијело и промичуће дрвће у најсавршенијем сазвучју, као три лика, која се потпуно разумију.

Припаљује нову цигарету, кашље, и опет вуче дим.

- Сјећам се, како су око мене летјеле шуме, као балвани на сликама Милића од Мачве..... Какво је сликарско чудо био тај човјек! Па, онај чудесни мирис земље последије кише, па, оно отежало небо од звијезда дојкиња, па, славуји у зору, а изнад свега лебди поезија рођена из пјене Богојављења. И љубав, само љубав. Све бих дао да се још једанпут врате та моја проклетства, која сам силно волио и од којих сам силно страдао. Све ово сада, без тих састојака, само је изгубљено вријеме.

Опет се закашља, устаде да се смири, поново седе, повуче дим и испи гутљај ракије.

- Боже, како сам волио онај осјећај суве студени, када срце на комаде пуца у дрвету, а ти хоћеш да искипиш, колико

си врућ и обијесан у својој младости; па оне љепљиве љетње оморине, када те у слаткој обамрлости само пчела омета, а ја спавам на топлој земљи под смрчком; и како су само у планини, усред јулског дана, могућа сва четири годишња доба, како се изненада сручи пљусак и покиснем до голе коже. Скинем се го, к'о од мајке рођен, да не добијем упалу плућа, а онда трчим као да ме сви пси овога свијета гоне и у том трчању скачем толико високо, чини ми се домашујем небо. Узбуђени су ми и пренапрегнути мишићи до пуцања, до посљедњег атома снаге, толико сам силно жив, а око мене грми, сијева, пролама се, све је у земљотресу и неботресу. Хоћу да полудим од страха, љепоте и среће. Никад нисам осјетио јаче узбуђење, него у тим годинама и тим планинским непогодама. Касније ми се то, истина на други, више шетачки начин, дешавало са женама, али временом и то је прешло у талог тјелесности. Сада је моје тијело, или опружено у постељи, или изложено на љекарском столу и полако се спрема за одлазак.

- Хајде, хајде. Сви смо одлазак, све је одлазак.

- Ја ти досадах, али, шта ћу - угну раменима и накашља се. - Помажу ми ови разговори. Од тебе одлазим некако растерећено, прочишћен, скоро чист. Научила си ме да будем бољи, да слушам.

Нагло устаје.

- Набавићу ти мочугу да ме истјераш.

- Сад ја тебе не слушам.

Шета по ординацији, вуче дим цигарете.

- Ти се не браниш, а ја се навадио као пашче, па мало, мало и ето ме да те давим.

- Стварно ме вређаш.

Пуши сагнуте главе да му не види очи.

- Ти ме гледаш нормално, као да ми није ништа, а сви-ма осталима сам тежак, као да се боје да ће ова аждаја из мене изаћи и појести их.

- Немој да мислиш да сам ја боља од њих, само се више бојим од њих.

Дате има једну неизграђену собу у поткровљу своје куће и, као да је добио последње упозорење, намерава новцем од отпремнине, ако је добије, да ослика цео један зид од пода до плафона.

- Да оставим дјечи успомену на мене. Само смрче, јеле, планински извор и, високо, назнаку орла, никако ниско, јер

онда морам и плијен да му насликам. Хоћу да им оставим мирну, идиличну слику, без наговјештаја насиља и крви.

После три дана јој саопштава да је нашао један масиван камен човечије крупноће и висине. Постараће се да га пробуше у пределу срца и провуку кроз ту рупу, као руку дебео, гвоздени ланац и вежу за будући гроб.

- Нећу да га клешем, нека остане такав какав јесте, каквим га је природа учинила. Он ме је чекао и ја сам га нашао. Нећу никакав други споменик.

- Мани се те приче.

- Ваља и о томе проговорити.

- Хоћеш да вежеш камен да га не украду - окреће на шалу Лепа Јелена.

- Има и тога.

Кратко ћуте.

- Нисам ти причао. Сањао сам како имам балон и држим га чврсто у руци; хоћу као дијете да потрчим; кад, оте ми га из руке Мишо, знаш, онај са раком грла. И тај га балон подиже право у небо, а ја остадох на земљи. Сјутрадан чујем да је прекратио муке, узео себи живот.

Опет кратко ћуте.

- Видиш како сан иде испред живота, да га објасни, предвиди.

- Ти ми не написа оне стихове, како смо се договорили - брзо се сети Лепа Јелена, бојећи се да не уђу у дуже ћутање.

Дате је знао пуно песама, које су се некада певале на сеоским игранкама, поселима, у косидби, на мобама, у планини, за овцама. Најлепша се изнедрила једне вечери, током натпевавања, и била је седамдесет посто његова.

- Сад ћу да ти је издиктирам. Пиши!

- Не, не, донећеш је кад опет доћеш.

- Не знам - застаде слеђено, као да му је неко управо шапнуо на уво: Више нећеш доћи. Већ следећег тренутка се прибра, па, да би прикрио ту слику, прозбори тобоже нехајно: Ма, заборавићу. Пиши, одмах.

Лепа Јелена узне специјалистички упут и на полеђини поче да записује.

„Ој, планинске вите јеле,
Што сте тако потамњеле
Ће је ваше зеленило
Јел' вам љето долазило

Па вас кумим, јеле вите,
 Драгу моју поздравите
 Кажите јој да сам овђе
 Ако може нека дође
 Нека дође, да ће пјешке
 Обузеле муке тешке
 Кунем ти се, вита јело
 Срце ми је обољело
 Срце моје ките ране
 Као тебе јело гране
 Нека дође без ријечи
 Да ми срце излијечи
 Ил' ко вила да долети
 Драгог свога да посјети
 Да затече мене жива
 Да ме мртвог не цјелива.“
 Лепа Јелена подиже главу.

- Прелепа је. Љубоморна сам што није моја; што мене Бог није просветлио да је напишем.

- То обољели тетријев упућује тетријебици - видно, једно на друго, преносе усхићење. - А сад, слушај њен одговор:

„Кад процвјета цвијет у камену,
 Кад изгори небо у пламену,
 Кад се земља на сунце наљути,
 Тад ћу се с тобом састанути.
 Лим плаветни може да пресуши
 И болови нестану у души
 Када сува јела озелени
 Ни тада се ти не надај мени.“

Дате уздахну и повуче дим, загледан у даљину својим небоплавим и помало сетним погледом.

- Зов бола и љубави - закључи Лепа Јелена, са сигурношћу особе, која је управо облетела крст. - После овога, мој свет, без паунова, више нема смисла.

- Била си краљица и остала краљица! - устаде и на жару догореле цигарете, запали нову. Повуче дим и својим најплављим небоплављем, разведри све у њој. У тренутку, он, сам, изгледао је, као да му она нешто дарује, а он то нешто прима.

- Најљепшу пјесму сам чуо на једној свадби у Мојковцу. Чуо сам је само тад и никад више. Баш кад су изводили младу, одједном је један човјек, мојих садашњих година, извио пјесму. Одмотавао је лагано, полако, као заставу. Настао је тајац.

„Сунце ми се крадом краде,
Хоће да зађе,
Дај, питајте зор ђевојку,
Хоће ли да пође.“

То је било неописиво: мелодија сва у титрајима туге, не и среће. Глас као доказ, да изван овог свијета, постоји још један. После таквог жубора осјећања, човјек више не може бити исти; као да ти се тог тренутка активира запис судбине. Ја тако нешто никада нијесам чуо, а можда сам и попио, па ми се учињело. Пјевао је гласом, који не можеш да пратиш, можеш само да шутиш и слушаш. Осјећао сам се у тој маси потпуно сам. Чинило ми се, да никада нисам био тако и толико сам. Можда сам попио, па ми се учинило - застаде, мало се замирили и тихо понови, као да подвлачи важно. - Сунце ми се крадом краде, хоће да зађе.

- Може још једна? - Лепа Јелена устаде да наточи чашицу. Он потврдно климну главом.

- Хајде, запиши још и ову.

Она узме нови специјалистички упут и окрену га с полеђине.

„Гајио сам цвијет плави
У планинској росној трави
Планинска га спржи жега
И остадо' сад без њега
Но се надам рад љубави
Васкрснуће цвијет плави.“

Замишљено и одсутно и као да је сам са собом, Дате уздахну из своје највеће дубине:

- Била је као пјесма, која не излази из главе.

Отвори врата ординације и без поздрава журно оде.

Лепа Јелена приђе лавабоу, отвори чесму и узме сапун да опере руке. Чује се куцање, отварају се врата и улази Дате.

- Да запишеш још једну.

Она брзо испра руке, обриса их пешкиром, журно приђе радном столу, окрену нови специјалистички упут и узме оловку, спремна за диктат.

„Ја прошетах једног дана,
До твојега мала стана.
Код стана те не бијаше,
Сунце катун не гријаше.
Ја саломи' с јеле грану,
Те окити' врата стану.
Да се сјети моја мила,
Да је љубав посјетила.“

Лепа Јелена усправља главу и чека.

- Нема више... крај - каже јој он и креће полако пут врата.

- Хоћеш баш сада да ме оставиш? - сва је трагична.

Њено питање је одличан начин и управо је добро дошло, да угуши његов страх и муку, што га живот више не примећује. Мора га натерати да запише чобанску поезију, да би поново завео тог неверника, што се живот зове, и осветио му се. Нуди ли му то изузетно суров реванш? Хоће ли јој Бог опростити?

Дате седа на столицу наспрам Лепе Јелене.

- Ову трећу хемиотерапију сам веома тешко поднио. Нијесам ти причао, да те не сјекирам. Возио ме син, сада, у неђељу поподне, да бих у Брезовику коначио и сјутрадан био одморан да издржим тортуру. Успут ниједну кафану нијесам разминуо; син ћути, неће из воље да ми изађе. Његов страх да ме осуди је много већи од мог страха да примим тај суд. Кад смо стигли, чујем пјесму. По трагу мелодије, сиђем у кантину. Тамо њих неколико, све ракаши као и ја, сједе и пјевају. Видим, пију пелинковац, кријући чашице испод стола. Одједном, на вратима, дежурни љекар. Нека млада докторка. Ми прекидосмо пјесму, као на трупину.

- Само наставите. То вам је најбољи лијек - насмија се она милокрвно и оде.

„Оставио сам аманет, да моју јетру сахране посебно и уз све почасте“, каже један од ракаша. Онда се саже и из путне торбе извади флашу пуну неке тамне садржине. „Само да знате, боцу сам намијенио, али ова прилика тражи да направим прекршај. Сада ћете пити нешто, што никада нијесте пили, нешто што сам дао ораху у прољеће, а он ми вратио у јесен.“

Ми у чуду чекамо појашњење. Тај, о коме ти причам, у марту је узео литар јабуковаче од 65 степени, изабрао млад орах, стар око 4-5 година, ископао једну његову тању жилу,

очистио је и опрао од земље и увукао је у боцу, као у инфузију, а отвор флаше залепио воском и све затрпао земљом. Да би провјерио истинитост приче, крајем јуна ју је откопао, да види шта се догађа. И стварно, стакленка је била празна. Орах је попио сву ракију. Поново ју је затрпао земљом. Послије Преображења, тачније у септембру, опет је откопао. Сада је боца била пуна. Орах је вратио све што је попио. Фалила је можда само једна чашица.

„Ово чудо је пошло из коријена, прошло кроз цијело стабло, сво љето преко лишћа хватало сунце и опет се вратило. Право пиће за нас. Живјели!“

Устао је и прекрстио се: „Бог ће ми опростити.“

Пили смо и пјевали све оне пјесме, које је одавно појело вријеме, које данас више нигдје не можеш да чујеш, за које више нико не зна, као да никад нису ни биле. Боже, како смо се испјевали! Душу су ми моју оздравиле. Јесте да сам сјутрадан замало главом платио, али, не кајем се. Свака за себе, понаособ, је вриједјела моје главе.

Лепа Јелена је затечена, као болест у одустајању. Дате устаје, увлачи дим и отвара врата.

- Све ће бити добро, само да ми не измакне достојанство.

Засадио је ту мисао у главу и кренуо.

- Доћи ћеш! Чекам те! - прати га Лепа Јелена.

Дошао је десет дана касније.

- Да сам те послушао, друге би ми птице сада пјевале.

Али, шта ћу, судбина ми је да вјерујем људима.

- Шта је било? - забринута је Лепа Јелена.

- Само ти мене пензиониши, а са њима је све договорено, кажем ја теби, а ти мени: „Слушај, ако мене питаш, прво узми те паре, што ти обећавају. Бојим се, превариће те, ако те ја прво пензионишем.“ А ја тврдоглав: „Само ти мене обради, они ће одржати ријеч.“ Очигледно, није све у лукавости лисице, има нешто и у глупости кокошке. У овом случају, ја сам та кокошка. И што ти се сада жалим?

- Срам их било! Задње им то било!

- Не могу због мене да крше закон. Само технолошки вишак има право на отпремнину, а ти си сада пензионер, Јелена те пензионисала.

- Свака сила за времена. И ово ће проћи. Ничија не гори до зоре.

- Не било им просто ни тога ни овога свијета - заслужише му очи - Ти знаш, зашто је мени требао тај новац.

- Знаш.

- Не да се обогатим. Хтио сам да дјечи не остављам обавезу, већ успомену. Али, не бива како је речено, него, како је суђено.

- О, Боже, колико се зла завезало у тим људима!

- Нека се они радују у својој садашњости - повуче дим. Ја сам јуче написао моју пјесму. Отео сам је силом своје сопствене снаге. Ишчупао сам је из душе. Син је ставио на интернет. Можеш ли некако да је углавиш у ону причу о мени? – пита бојажљиво.

Лепа Јелена узима специјалистички упут и оловку.

- Диктирај!

Дате се закашља, поцрвене, помодре, рекао би човек, душа му испаде. Једва да се поврати. Лепа Јелена се уплаши. Али свака непогода, па и ова, на крају се стиша. Он се примири и седе наспрам ње. Из небоплавих очију, уместо страха, гледало је најчистије поверење. Гојко Ћоровић из Штитара код Берана, повуче дим и поче да диктира своју песму:

„Кад ме питају како си,

К’о бор на хриди

Зар се то не види

Пустио корјен, разбио камен

К’о храст у пољу

Одбија невољу

Раширио гране да сакрије ране

Кроти громове, не броји олује

Када је нервозан, понекад опсује

Шипају га сњегови, стеже мраз, цича

А њему топло к’о мајчина прича

Ударају муње, страха та ту је

Њему се чини, оргуље чује.“

Милица БАКРАЧ

БИОГРАФИЈА

*Ја вам се речју дивим и њоклон њесму даћу!
Ево, никої не кривим, шїио њевам и заїјеваћу:
Збої руке којом њишем и свакої њеної слова,
Иже јеси – ја срїски дишем исїод срїскоїа крова!*

*Кућу сазидаше ѡреци! У кући како се збори?
У дому чији су свеци? И свећа чија нам їори?
Моја се усїа креїе језиком савскоїа вина,
Очи још нису слеїе док њесму њишем за сина!*

*Молиїви њесма сличи, језику она је ода!
Првенац мој да се дичи, кад чује од кої је рода!
Ево ја њевам и њевам! Појем из ризнице речи!*

*Сав ѡредео којим се девам – срїским језиком млечи!
Млеко језика чисїа, ѡрими ѡрвенче моје!
А вера моја док блисїа, молим сїасење ѡвоје!*

Арсеније Чарнојевић
њо друїи ѡуїи међу Србима

Уводна њесма
Пред ѡлаїином Паје Јовановића

СЕОБА СРБАЉА

*Зар ово кренусмо? Куда, камо?
Јесмо ли кадри икуда сїиїи?
Да ли је добро?- шїио још знамо:
сви смо ми, оїеїи – Чарнојевићи!*

По хлебу, води и Крстиу часном,
сви редом пошћали наследници...
Па похрлисмо пошћаном јасном,
и побеђени и побијеници!

Само што за нас нема умећа,
Јовановић Паје да нас смести,
у вечно време, зар нам је срећа,
што сликари данас нису чести,

да познају чемер нових сеоба?
Њихова дела аистракина, сива,
ишак су једна нова деоба!
Пајино плаино чудесно скрива,

оно што јесмо, од вајака!
И време, и место иде ћемо ситићи...
У свакој Пајиној боји је нага,
да вечно живе Чарнојевићи!

Песма о одласку

Реч се кроз Језик ћућљиво скрива.
Дашуми песме једва да броје,
иа се зашћихах, јесам ли жива
у мојој башићи божурне боје?

Нећу да изађем из модре собе,
у свей иде насрћу звери љуће!
Где вребају сеобе и деобе!
А слеје вође немушто ћуће...

Како ме прошлости по лицу пече!
Па шта би било да било није?
А маслачак као да рече:
Син ти се зове Арсеније?

Не! Рекох, а срце с̄ӣеже ш̄ескоба.
 Син носи име Болконскої кнеза...
 - Ш̄ӣа ако дође нова сеоба?
 Уш̄ӣӣа кой̄ље црно̄а слеза...

Реч ми у мрку земљу с̄иласну...
 О сеобама ја не смем сниш̄ӣи!
 Само ћу снева̄ӣи јесен касну...
 И Оњ̄е̄ӣну Таӣјана биш̄ӣи...

Или ћу Ленка Дунђерски биш̄ӣи?
 Писа̄ӣи давна ш̄исма, нежна...
 А сина од људи звери криш̄ӣи,
 ал' ако дође̄ал неизбежна

сеоба верних, сеоба Срба,
 ња Андреј њос̄ӣане Арсеније,
 ја за̄илака̄ћу као врба,
 зар биће неш̄ӣо ш̄ӣо било није?

И ако не х̄ӣедне нико њо̄ћи,
 ја ћу за сином у с̄ӣо̄у смерно,
 не̄де – їде ћемо о̄ӣе̄ӣ моћи
 живе̄ӣи ш̄ихо, верова̄ӣ верно,

не̄де – їде нећемо нос̄ӣӣи жӣа,
 не̄де – їде неће да нас броје...
 Овде ће ос̄ӣа̄ӣи Наша књ̄ӣа!
 ... И моја ба̄ӣӣа, Небеске боје!

У Књ̄изи слова – ш̄амни сведоци,
 имена, да̄ӣуми наших рођења...
 У словима деца, дедови, оци,
 наша с̄ӣрадања – и васкрсења...

У Књ̄изи Језик – кроз Језик семе.
 У семену клица – знак њос̄ӣања.
 У Језику сећање на оно време
 од свакої рађања – до умирања!

*У њесми молийва за име Кнеза!
Из молийве искра још увек бије...
А сѣручак милої белої слеза,
шайну : да крену Арсеније...*

*Реч ми у мрку земљу њаде.
Чудне се слике видом роје.
Пошаљи, Госїоде, кише и наде,
за оне шїо се од суїра боје.*

Хајдучки СОНЕТ

*Сву ноћ сам ње јеком у сну звао,
да ми мелем њривијеш на ране!
Пред зору њи злаїан ѡрсїен дао!
Сачувај ми моје Ђурђевдане ...*

*Донеси ми своје ѡамне косе!
Крени, моја Судбо и Исїино!
Донеси ми усне ѡуне росе!
Прездравићу ... јер си моје вино!*

*Целе ноћи , моје видалишїе
беше ѡвоїа ѡела месечина!
Твоју ѡесму ѡуїа моја ишїе...*

*Веро моја! Лейша си од крина!
- Шїо ми зоро шаљеш кобне знаке?
Љуби својој хоћу у јашїаке!*

Хајкачев СОНЕТ

*Видео сам јуїрос, чуда невиђена!
Са ѡланине моїри, сва ѡорда, и млада,
Вучица у ћуди, а у кроку жена!
Посїрадаће, ѡуди, наша бела сїада!*

Како, да се сама креће, без чојора!
 Дошло време, браћо, да се сирема хајка!
 Добро би ми дошла кожа шој злошвора!
 Сиремше се у зору! Жалосна јој мајка!

Сјусише се она, у свињање, лака!
 Кад осеши прво мешкољење сјага!
 Доскочићу кроку вражјих јој корака!

Оширо хајкач збори! - Хајке биши мора!
 Куд Вучица ходи, а злу се не нага!
 Са злом јој се ближи задња вучја зора!

СОНЕТ Вуковођи

Вијах, сву ноћ! Прекоре ме зора,
 како немам кућишиа, ни куће!
 Вијао си: „ Без чојора морам“
 доћи шеби, кроз модро свануће!

Клела ме је река њлаховиша!
 Из јазбина нејаке дивљачи!
 Зашио вијем, нико ме не њиша,
 ни ВИЈ - њесма, шиша ли неком значи?

Проклела ме и јора и вода!
 Да се хишира ухваћим у јвожђа!
 Да са шобом немаднем јорода!

Вијала сам! Чух ше како вијеш!
 Залуд клеише! Не да Вуковођа!
 Вучица њи бежи! Да ме скријеш!

Слободан ЈОВИЋ

ПРИЧА О ЈУРОДИВОМ

*У малом граду гдје се солидно живи
Живошари и сшарац њомало јуродиви
Он не мари за буку која је свијет сшисла
Већ заобилазно шрага за дубљим шшћањем смисла
Осим сшарої каиуша нема другої имања
Рачунајући и душу која о вјечносшш сања
Срећан је ако му дају за шиво или љушш
И ни најсшшњијем мраву не сшшјоји на шшшш
Чесшо ћеш ја видјетшш на клушш исшшред цркве
А већ су ја један шшш сврсшшали међу мршше
На увреде и шсовке само се блашо смшјешш
И сшшрешш да се неко о њега не ошријешш.*

ШУМА, ПТИЦЕ

*У лиске храсшш и шбожної цера
сшшале су: нада, љубав, вјера.*

*Лише и брезе са Вишњим нас мире,
шјевају скрушено кондаке, сшшхире.*

*Из свої шњездашца ошласи се и кос,
шшшшше нешшш као шсалам, икос;*

*а шрло самої, сшшжденої славуја
ускликну радосно једно Алилуја.*

* * *

*Свијет који у злу лежи
ошшре се равншшежи.*

*Гдје не жижи вјере ламша
нечасно се слово шшшамша.*

Свијет̄и који је пр̄ејун зала
не зна чему Вер̄шкала.

Свијет̄и који развра̄ӣ пр̄ли
ка пр̄ојас̄ӣи својој хрли.

Свијет̄и који у злу лежи
о̄ӣре се равнош̄ежи.

О ДОБРОМ ЧОВЈЕКУ

Највише му се радују
исмијани и изош̄ӣени,
а и он се међу њима
најљейше осјећа.

Ње̄ује ш̄ајно браш̄с̄иво
са зв̄ерињем и биљем.

Избје̄ава пр̄ве редове
и ш̄очас̄ӣи.

У редовима за нафору
увјек је на крају,
ш̄о̄нӯӣ и за̄ледан
у своје жуљевиӣе гланове.

Кад је радос̄ӣан,
не смије се;
кад је ш̄ужан,
не ш̄лаче.

Про̄овори ӯлавном
када неко̄ ш̄реба ӯш̄ешӣӣи.

Иначе, најрадије ћӯӣи,
јер мисли
да је данас ш̄ешко
било ш̄ӣа ш̄амейно рећи.

НЕЋУ ТРАЖИТИ ПРАВДУ

Унаиријед одбацујем
славу овога свијета.

Најтоплије ме трију
Сунца са људских лица.

Срце је мој
унушарњи саи
који ме подсећа на покајање.

Нећу изражити правду
код овоземаљских судија,
иакви су и Сиасијеља расели.

И свако обраћање њима
у очај би ме одвело.

МОЖДА НАС НЕГДЈЕ ЧЕКА ПОЕЗИЈА

Можда нас негде чека
још неошкривена поезија.

Далеко од свечаних сала,
награда, улаћености
и микрофона бучних.

Можда чека објеле
из швргој повеза,
од масној пайира и масних слова,
ненамешлива и склона аскези
као и њен неознаши аутор.

Можда нас на неком сшећку
удаљеном од бучних раскрсница
чека давно уклесан еишаф
чије би чишање измијенило
наш полед на свијет

ио̄ӣӣомо̄ӣа̄вӣши
осмишљавањӯ ӣа̄ӣӣе
која се на овој̄ ӣлане̄ӣи
не̄ӣресе̄ӣано умножава.

Можда нас не̄ӣдје у скромном̄ і̄робу
ӣокрај̄ манас̄ӣӣра,
скривена̄ ӣод монашким̄ ӣојасом̄
ӣ ӣисана̄ кришом̄ од бра̄ӣс̄ӣва,
чека нај̄љей̄ӣа љубавна̄ ӣјесма,
ако је ӣкоме̄ уо̄ӣӣше ӣ с̄ӣало до ње.

ГОРДОСТ

Главу у којој се скӯӣља
необожено̄ знање
і̄ромовӣ і̄оргдос̄ӣи
разарају.

* * *

Тај̄ с̄ӣрах̄ који ме̄ ӣӣӣӣӣ
х̄ӣӣо бих из себе
у с̄ӣихове̄ да і̄реселим

али не̄ иде

с̄ӣрах̄ се над̄ ријечима̄ уздӣӣне
ӣоӯӣӣ ма̄іле

илӣ ӣскӣӣӣ, као̄ кафа̄
не̄ӣажљивој̄ дома̄ӣници,

ӣ рас̄ӣӣе̄ ме, о̄ӣей̄ӣ.

Неђо ВУЧЕТИЋ

био сам ѿод једном ѿланином

можда бргом
хѿио сам ѿоре да кренем
нијесам знао шѿа је иза
хѿио сам ѿоре да кренем

морао сам да се исѿењем
али среѿоох једноѿ човјека
рече: хладно је
наиђе друѿи
рече: далеко је
среѿоох и ѿрећеѿ
рече: стѿрмо је
среѿоох још неке...
враѿиох се
рекох: неђу да идем неѿриѿремљен
кренух наѿокон једноѿ дана
одлучно
да ли је киша или снијеѿ
више ми није било важно
али сам иѿак засѿајао...
сјеѿиох се коначно:
ово брдо личи на друѿа
и ѿамо иза је истио
ливада или шума
нијесам се ѿослије мноѿо ѿрудио
више ми није било важно
на крају су искоѿали ѿунел
моѿао сам и ѿуѿем
лакше је ѿо равном

данас ћу остати код куће

љушић
 сијева
 бруји
 док јабуку љушићим
 у прозор удара
 завија
 звижди...
 лииће шушић
 фали ми дрва
 у дограм..
 мораћу да се сиусићим

шћа је то са мном

шћа је са мојим рукама
 са мојим гласом
 као да их нисам довољно њеовао
 као да сам им превише доусићо
 и сад моју да чине самостално све...
 сад се и рујају са мном
 без моје дозволе

кад би ми жукао балон

љлакао сам кад сам био мали
 а сад да ми кућу слон преази
 било би ми свеједно:
 као да ми баш нишћа не фали
 не бих се чак ни зачудио
 нићи зайићо:
 оћкуда слон?
 и где баш овуда пролази?

ПРЕВЕДЕНА ПОЕЗИЈА

Бела АХМАДУЛИНА

ТО САМ ЈА

Е. Ју. и В. М. Росељс

То сам ја – у два саӣа по̄одне
 бабичин добијени ш̄рофеј.
 Изнад мене свирају на лаӯи.
 Голицав ми је ш̄ӣаӣӣа ва̄ироме̄ӣ
 Само разбук̄ӣање зла̄ӣас̄ӣо̄ӣа цве̄ӣа
 по̄ома гуша – ш̄о сам ја
 у ва̄иреном дану ӣредра̄ӣно̄ӣ л̄е̄ӣа
 озарујем л̄е̄ӣо̄ӣу по̄с̄ӣо̄ја̄ња.
 „Бура ма̄илом...“ и бајушки-бају,
 навикавала сам да живим, но, авај, -
 ш̄о ја од ра̄ӣа ӣнем
 по̄од суморном ӣрисмо̄ӣром Уходе.
 Како се беле зима и болница!
 За̄а̄жсам, нисам умрла.
 У облацима сеју неразлична лица
 свих, умрлих мес̄ӣо мене.
 С не̄љӯиким по̄лубӣњим ликом,
 једва избав̄љам ш̄ело из мука,
 ш̄о ја у искуше̄њу великом
 чујем не̄ш̄ӣо, ш̄ӣо је ма̄ње, но звук.
 Само за̄ӣим оце̄њујем навику
 да слушам вечнују, удара̄ње ш̄аласа,
 безимених с̄ӣвари ӣре̄ӣрку
 с именима с̄ӣварима душе.
 То сам ја – моја ха̄љина љубичас̄ӣа,
 ја нагмена, млада и дебелуца,
 но ӣредсм̄р̄ӣном осмеху ӣесника
 ја сам ве̄ћ ӣривикнула ус̄ӣа.
 Као језа ме̄ђу срцем и срцем
 ме̄ђу ријечима је ӣра.
 Дело само за искрено сред̄ӣво
 веза̄ће вез ӣера.

– Биџи као женик и невестџа –
 џо џоворим смејући се.
 Као свешџеник у сеоској џлувоћи
 венчавам их у џајни савез.
 Еџо заџиџо лейџимичне ваџре
 осџаше свој шум и смех.
 Челом и џевачким издуџом враџа,
 о, како не личим на све.
 Волим џу меџафору различносџи,
 и, за далеким џленом журиџ,
 младој џонџиџки мој џоџиџи џу је,
 џо је досџих – и озебла душа.
 То џроклињем и џлачем.
 Гледа у џуџоџини џудска џласина.
 С небеса су ми дџкџирали загађу –
 нисам моџла да је решим.
 Намучила сам издужени враџ.
 Како друџи џлеџу џисмена –
 ја не знам, немам снаџе, не умеџ,
 не моџу, оџџусџиџиџе ме.
 Као друџ с друџом џролазне сџазе.
 Време нам је, смо душе зима,
 не мислеџи о дџечјој одеџи
 мислиџи о надахнуђу ума.
 То сам ја – човек-невелична,
 свима, џиџо су, долазим близнаџиња,
 сџим, куда иде елекџирична,
 џанув на џашну сакриџиџим лицем.
 Мени не џриџада сувџини усџех,
 хвала Боџу, не џриџада мени
 џосџаџиџи заслужџија или боџаџиџија
 од свих суседа моџих џо земљи.
 Тело до џела суџрађана уморџих,
 добро, џиџо у џиџном друџом реду
 џред џродаџницаџа, киноџ, на сџаницаџа,
 џоследња код касе сџоџим –
 иза сџроџиџих дечџака
 и сџариџе у џаџирџасџој хаџини,
 слиџи се с џима, као реч и реч
 на мом и џиџном џезику.
 (1968)

НОВА СВЕСКА

*Збуњујем се и сирејим пред листом
харџије чисте.*

*Тако стоји ходочасник
на улазу у храм.*

*Пред девичанским лицем
шако заљедан клања се поклоник.*

*Као да ђачић, нову свеску
заљедује мазно и с љубављу,
да поштом пером је мучи,
шрудећи се ради мили граје.*

*Чистојисани слајки задашак
окашак. Преврнућа сираница.
Паиру белом нанећа штећа,
чини насиље мој рукојис и срами се.*

*Тако ја у дубини свеске, као у дубини шуме,
нерасудно и заувек несшајем,
један усред најпаћених листова
носи своју ликујућу освешу.
1960.*

ЛАГАНОСТ

Надежди Јаковљевој Мандељшиам

*Зајажсам, да живој није шрајан
и прекинуће се. Али како не зајазии
да не шреба, није дошао шрн
шрјежа, но је време улакишии.*

*Пре је било – сирашим се и журим:
јесмо данас, а будемо ли изнова?
И на казну слала је свећу
ради узалудној смисла ноћној.*

Како је умна – иако нико није уман,
 сморила. А снѐ се осииао.
 И осииала је од тих времена
 ирба – најеклина средњеи ирсииа.

Прочиииаћу добиииак њиме –
 осим сеише, но не саосећања,
 и молићу: ииої, ко је млад, - волим.
 А ииада сам била млада.

Оишиила је, оджурила. К души
 лине ирилив неизмерних исииина.
 Сиисобности савесиии је изабрана већ
 и сада од мене не зависи.

Сам ће доћи ииај ирен или іодина:
 смисао нечајни, неїа, висина...
 Само сииаросић недосииаје.
 Осииало је већ свршено.
 1972.

ПОВРАТАК У ТАРУСУ

Исиред Оке ирикльоњеносић земљи
 И к Таруси заморни ирисииуї.
 Оклевао је у ииој дубокој ирашини
 у ииолико сииранаца ірозничави иишиаї.

Данас је мај, и расише жуиїизма
 из оишворене земље и кланца.
 Тужним сазнањем сииешњена је душа
 ииај миї иосииојања је савршен.

К цркви Блоховско блисиа око
 Још једном оїледнуици се – и досииа.
 Рекла бих да је живоић – неусиирашивосић,
 све се збило, и николико болно.

Молбе нема њресишћених усћа
 њрема лејоџи цваџуће равнине.
 О, како је влажан џај рај и како њусћ,
 ако је њравда, шџо нема у њему Марине.

16. маја 1981. Таруса

ЗВУК ПОКАЗУЈУЋИ

Звук њоказујући, десетџи дан
 чекам џе на њадобранском њуџу.
 И ојетџи чекам њод њуном луном.
 Звук њоказујући, џде си џо саг?
 Пани у оџворену рану њлодородно.
 Заџџо се џајџи и сџуџаџи за мном'

Звук њоказујући, нека велика
 моја кривица, но велика и мука
 И чији, као мој, џобом слух волим?
 Мене њоздравља њуна луна.
 Но нема ми њоказујућеџи звука.
 Нема звука ми. Заџџо њре би?

Ни с ким нећу њоделиџи моју луну,
 да и она друџоџи не заволи.
 Живоџи, заџажа одједном, да – њред мрџва.
 Звук њоказујући, џредајем се
 џири с џвојџим одсусџивом њодмесечним.
 Звук њоказујући, оџросџи ми.

29-30. марџа 1983. Таруса

СЊЕГОПАД

Булаћу Окуцави

Сњеџопад је почео своје дејство
и још до свршења њице
Переделкино преиначио
у безимену прелесну зиму.

Дома стварања дивљи поклич
он је одбацио и обрисао с гаске
и узвисио у њојима електричку
до свемирској звука шуме.

Обманувиши вртове, ораде,
њихов нишавни размјер одолив,
узела је значење природе
невелика бројка дрвећа.

На јори, у савршеној њици,
глас дрвеној ноја возника,
и већ не села, но Васељене
учесник си и јадни дужник.

У даљини, међу звијездама и њицима,
сам дивећи се, шито је шито и шакав,
пролећно је лучезарно здрави
и ликујући лажник сњеџова.

Ваздасварна сила крепања,
шај је скијаш, земља и мјесец, -
само привид за стихосложења,
за мајновену срећу ума.

Но, за неко вријеме у сњеџопадњу створом
јасан разум и воља свејеза,
у размаку међу звуком и ријечју
непромишљено одуговлачи душа.
1968.

***

Андреју Вазнесенском

*Када моје другове кришћују,
поимама ријеч закономјерности,
но њежности моје за камењености,
сметта ми да чујем, како их коре.*

*Ја торко од прекора тих нијемим,
главом климам: слаб Андреј!
Он се држи риме, као Антјеј
што се држао за сјасишељку земљу.*

*За њим знам недосјатак зли.
свејојрдно вјенча „таражу“ с „теранијом“,
и све тако о том судији Хераклу,
што подиже Антјеја изнад земље.*

*Ошрив, он свој аушојоршреј
ујоредио је с аеродромом, -
што је плујоси.*

*Кадар више у њему занос и гласности
најомињући ми аушојорк.*

*И ја ја корим: зашто ће ти зло?
Зашто ваздух пробрјаши дјечјим челом?
Све тако то. Али он је мој друј.
А ја волим другове моје.*

*Волим да лгедам, како, скочив иза враћа,
излази дјечак с живахношћу жонілера.
По правилима московској жаріона
волим му рећи: „Здраво, Андреј!“*

*Волим ријечи чистиој тушљаја,
како код чворка, пошрава у јрлу.
Волим и што, нејознаши и торки,
сребрни било какав хладак.*

*И шћиа је шћо у њему, хвале или укори,
јесће од шћорока, јесће од лакрдијаша,
и свијешћ му је – шћорак, као врео шћићањ,
који шћече руке до крви.*

*Све друћо нас чека унашћријед.
Да будемо шћрема друћовима шћрисићрасни!
Да мислимо, да су шћрекрасни!
Гонишћи их је сћираино, Боже, не шћриведи!
1963.*

***

*Будишће шћо зрну: осћавишће ми
залазак ешћо шћај за-калужски,
и шћај лисћак злашћасћи,
и шћај шћрад забачени
шћучини шћовучен на дно.*

*Свечано дају нам кречћњак,
шћридавши овдашћњи сћав,
сћихије видне осћашћке,
као би у њеном наручју
како би нехошћице били у шћосћима.*

*У бљеску седефних коросћи
родила су се шћисућљећа,
и шћрудила су се жедна шћрла,
и сћановала је безљудносћ,
ешћо шћу, шћдје су шћрї и киоск.*

*Не бише ли шћошћом на Оки
друће живошћа цијене,
да смо сви сведени у рецејшће:
као крашћки вијек у рајценшћру,
бишћи с вјечношћћу накрашћко.*

*Ми сами међу људима.
Охоло наше сиромаштво.
Ви - у шом добу, ми – даље.
Ми уишнули у свјетско здање
давно, до Ноеве лађе.*

Таруса, 14. маја 1983.

(Превео **Момир Војводић**)

Найомена љреводиоца

Бела А. Ахмадулина, класик руске поезије, рођена је у Москви 10. априла 1937. године, од оца Руса и мајке Италијанке, а умрла је у Переделкину, до Москве, у ком је живио и умро нобеловац Борис Пастернак, 29. новембра 2010. Белла Белоћка, како су је звали пријатељи, била је изузетна красавица и страстна рецитаторка својих стихова, чиме је ненадмашно привлачила небројене савременике да је слушају и уживају у њеним рецитацијама.

Белла је прве стихове објавила 1955. године, а прву књигу пјесама 1964. Била је врстан преводилац са неколико језика. Смјело се борила противу совјетских бирократских цензора, због чега је била цијењена и вољена од слободоумних пјесника и писаца Русије.

Упознали смо се и спријатељили 1967. године, приликом њеног гостовања у Црној Гори са пјесницима Виктором Боковим и Ељ Регистаном, а потом смо се срели у Дому руских писаца (некада кућа Наташе Ростове) у Москви, у фебруару 1968. године, којом приликом ми је поклонила свој дивни портрет у бакротиску.

Мислица и красавица Беллоћка Ахмадулина је усхићено химнила љепоте живота, виртуозно се огледајући у свим метричким дужинама стихова. Његовала је елегантне катрене и дуже, поемичне пјесме. О њеној поезији највише оцјене су изrekli знани пјесници Русије: Булат Окуцава, Андреј Вазнесенски, ГенADIЈ Шпаликов, Јосиф Бродски, који је рекао да је поезија Белле Ахмадулине „драгоцјеност руске поезије“, а Окуцава и Вазнесенски су јој посветили дивне пјесме, тако и

сви истакнути поети, њени савременици. А и она је уздизала и славила изузетне и смјеле поете свог доба.

У обнови велике руске поезије, коју су чинили великани прије Лењиновог покоља Русије: Державин, Жуковски, Пушкин, Љермонтов, Баратински, Јазиков, Тјутчев, А. К. Толстој и остали, поезија Белле Ахмедулине је изузетно здрави глас савремене руске поезије, која се лијечи од револуционарних пјесничких брбљарија, које су римовале „Марија – мала-рија“, свакако у бунцању, када су велику поезију потиснуле у згаженој Русији агитезе Мајаковског и кобилезе Јесењинове, који је тада изригао: „Боже, отели се!“ Белла је свој глас дала обнови велике, предреволуционарне, руске поезије, придружујући се њеним васкрсницима, чији је челник Борис Пастернак, ког је Стаљин назвао „становником неба“. У годинама „совјетске поезије“ упорно сам одвајао руску – настојашћују, поезију од „совјетске“ пуне агитеза, које је наметнуо плакат Лењинове револуције Владимир Мајаковски, од кога је Лењин тражио спас: „Ко да ме спаси од Мајаковског!“, ускликујући је, а нашла се рука ЧЕКЕ која је „спасила“ и Лењина и Троцког од плаката револуције Мајаковског и од Јесењина и његових кобилеза, како је Мајаковски звао његове пјесме, враћајући му на оно „агитеза“. Прогласили су их Абакумовљеви целати за самоубице, исто као Стево Крајачић и Александар Ранковић што су Бранка Миљковић убијеног у кафанској тучи у Загребу, привјесили на танку стабљику, исценирали вјешање, и прогласили га самоубицом, самообјешеником „братства и јединства“. Препјевач Јесењина М. Пешић је од горке кабацке поезије начинио боемске шећерлеме, појући своје пјесме уз Јесењина, и начинио га сељачким боемом, иначе задњим сељачким поетом матушке Русије.

Никољдан, 2011.

Момир Војводић

Николај ГУМИЉОВ

СТАРИ КОНКВИСТАДОР

*Док неїознаїше освајаше їоре,
Залуїа једном сїари конквисїадор,
На димном небу їледаше кондоре,
Над њим су снежне висиле їромаде.*

*Осам је дана луїао без хране,
И коњ му креїа, ал он їод каменим усїуїуом
Пронашао месїо је одбране,
Да не расїаје се с драїм їруїуом.*

*Живљаше у сенци сувих смоковница
Певаше їесме из сунчане Касїиље,
Сећаше се борби и љубавница,
Привиђаху му се кремењаче и манїиље.*

*Ко увек беше дрзак и сїокојан
Не осећаше ни ужаса ни злосїи,
Кад смрїи му дође, їредложи јој воин
Да одїрају у оїлодане косїи.*

ИСЛАМ

О.Н. Висоцкој

*У кафеу ноћном ћуїке смо їили кајанїше,
Кад је ушао, замолив шери-бренти,
Високи и їроседи ефенди,
Душманин свих хришћана на целом Леванїу.*

*Ја їа укорих: »Пресїанїше,
Пријатїељу їлумиї їрезривої денди
И їо још у часу, кад је, можда, їо леїенди
У зелен сумрак сїуїио Демајанїи».*

Ал он, шојнувши нојом викну: »Баби!
Знајте ли, да црни камен на Таби
Лажан је јавише прошле недеље?«

Зајим уздахну – мисао дубока,
И прошайџа с џујом: »Мишеви су јојели
Три глацице из браде Пророка«.

* * *

Пет нас је било... бејасмо кајетани
Возили смо корабље безумне,
Прејловљени од нас били су океани,
Понос за Боја, ужас за људе разумне.

Далеке и зајонейне сјране
Нису нас јривлачиле својим чарима.
Нама се свиђаху ојворене ране,
И јојар неба, и шресак коноја јо јегрима.

Појледи наши јављаху олују,
Коју јледаш ал јој не знаш знамен.
И јосле смјџи наша јривиђења

Уздигу се ко јодводни камен,
Ко и јуче јрозном јојибјјом јрејџе
Тражиоцу јџајне сређе клејџе.

ТРИ ЖЕНЕ МАНДАРИНА

Законийа жена
Још има вина у дубокој чаши,
И на јџањиру ласјавичјеј јнезда.
Од јосјанка свейа уважава
Мандарин сујрују своју законийу.

Наложница
Још има вина у дубокој чаши,
И на јџањиру јусан велики и жирни.

*Ако мандарин деце нема,
Мандарин наложницу себи узима.*

Служавка

*Још има вина у дубокој чаши,
И на шањиру варива разној.
Шша ћеће ви обе мандарину,
Свако вече он жели себи нову.*

Мандарин

*Нема више вина у дубокој чаши,
И на шањиру само шајрика црвена.
Умукнише, лује брбљивице,
И не рујајше се сшајцу несрећном.*

ДЕЧЈА ПЕСМИЦА

*Шшо ли су у жабе шако црвена усша,
Баи као да је бешел жвакала?
Нека дође шшо пре она шшо хоће
Мојем оцу жена мила да шосшане!
Мој ошац ће је радосно дочекаши,
Ушосшшши ширинчем и неће је шући,
Само, мајка моја ће јој очи искошаши,
И из шрбуха изнушрице шшчушаши*

* * *

*Ја шшо мооох биши најлешиа шоема,
Виолина звонка или ружа бела,
Учиних да шореј на шом свешу нема,
Живим ево без среће и дела.*

*Чешо ми је и шешко и болно,
Само чак и бол шако чудна,
Није шрка на ваширеном коњу,
Већ смарање, шлашња узалудна.*

У живојиу нишија не поимам,
Само шайћем: »Није сираино, није,
Беше јоре Боју шшо ја имам
А Бојородици и мнојо болније».

* * *

Сањао сам да умресмо обоје,
Лежимо сада с изледом покоја,
Два бела, бела шела сшоје
Једно покрај друјој моје и швоје.

Када ли само ми рекосмо: »Досша»?
Колико давно, и шша речи значе?
Ал чудно, у срцу ни боли не осша,
Ал срце не шлаче.

Осећаји слаби шако чудни,
Замрзнуше мисли шако јасне,
И усне швоје нежељене,
Иако ко увек шрекарсне.

Сврши се све: умресмо обоје,
Лежимо сада с изледом покоја,
Два бела, бела шела сшоје
Једно покрај друјој моје и швоје.
1907.

АКРОСТИХ

Адис-Абеба, ши праде ружа.
На обали река шрозрачних,
Небески див ше на главу шружа,
Алмазној, измеђ кањона мрачних.

Армидин врш... Ту шилирим
Храни завет шубави нејасне
(Ми клањамо се сви шред њим),
а руже мирисне и шрекарсне.

Ту ѿродире у душу ѿо҃лед
 Оѿрови ѿун и обмана,
 Високи у врѿу дрворед,
 Алеја сумрачних ѿлаѿана.

РАЈ

Аѿосѿоле Пеѿре, ѿраби своје кључе,
 Раја досѿојни на враѿима ѿуче.

Колоквијум с оцима црквеним ће ѿамо
 Показаѿи међу доѿаѿима, само

Георѿије нека о ѿоме ѿрозбори,
 Са дуѿманима како се ја борих.

Свеѿи Анѿоније може ѿоѿвердиѿи,
 Да ѿлоѿи нисам моѿао смириѿи.

Па и свеѿе Цецилије усѿа
 Прошаѿѿаће да је дуѿа моја чистиа.

Рајски врѿови снили су се мени,
 И између ѿрана ѿлодови румени,

Снивах свеѿлосѿи анђеоскоѿ ѿласа,
 Оносвеѿске ѿриродe чудеса.

Ти бар знадеш да јуѿарње сање
 Даѿе су нама као ѿредсказање.

Пеѿре Аѿосѿоле, ако одем сада
 Шѿа да чиним одбачен сред ада?

Љубав ће моја адски лед расѿоѿиѿи,
 А оѿањ адски суза моја шкроѿиѿи.

Пред ѿобом ће ево ѿамни серафиме
 Сѿаѿи ко засѿуѿник а у моје име.

Не чекај већ брже ꙗраби своје кључе,
Достојни раја у двер ѿвоју шуче.

ДЕЗДЕМОНА

Кад у сѣваћу сѣуѣи Дездемона,
Бијаше ѿхихо, заѣушљиво мрачно
Само је месец вурео кроз окно
Рагознало, с ѿуђеѣ небесклона.

И мавар сѣрашни с излѣдом дракона,
Што сву вече ѿијаше кѣѣарско вино,
Приђе јој, - он је чекао је давно, -
Не хајућ дал ће заѣлакаѣи она.

Наѣрасно и с безизлазном ѿуѣом
Она је ꙗрабила својом руком ѿанком
Њѣѣове челичне руке- ал бијаше касно.

И, задихана, размѣшљаше она:
«О, збиља, у дане када ꙗрми раѣи
Он је ѿако ꙗрозан и неѣознаѣ!»

ПЕТ БИКОВА

Пет сам ѣодина служио боѣѣѣаша,
Чувао у ѿѣљу коње ѣѣѣове,
И ѿклони ми заѣо боѣѣѣаш
Пет волова, јарму научених.

Једноѣа од ѣих лав ми закла,
Граѣѣове од ѣѣѣа у ѿрави наѣѣох,
Треба боље чуваѣи блаѣо,
Треба с вечери ѣѣѣѣѣи ваѣѣру.

Друѣи ѿѣѣѣѣѣне и одјури
Од звонке осе убоден,
По бесѣућу сам ѣѣѣѣѣ гана луѣѣао,
Али ниѣде не моѣѣѣѣѣ ѣа наѣѣи.

*Дружим двојици сусед мој усу
У појило ошровне бунике,
И они се ваљаше по земљи
С исцлаженим модрим језиком.*

*Последњеј сам сам заклао,
Да се има чиме славији,
У време док букји суседов дом
И вршији у њему везани сусед.*

СРЕЋА

*Од дрвеша црвеној барка је моја,
А моја флауша од јасписа.*

*Водом се скида мрља са свиле,
Вином – из срца немир.*

*И ако имаш барку лајану,
Вино и жену милу,*

*Чеја ти више недосћаје? Ти си у свему
Сличан јенијима неба.*

ПЕСНИК

*Слушао сам из башће, жену која је певала,
Али ја, ја сам ледао у луну.*

*И ја никад не помислих на ону шћо пева,
Луну у облацима заволевши.*

*Нисам баш сасвим сћран ја прекрасној бојњи:
Узврати ја осећих полед.*

*Ни тране дрвеша, ни слеји мишев
Од њеја скрјији ме неће.*

*У њој оледима њесника, шњо на жене забораве,
Радосно ојледају се луне,*

*Као бљешњаве крљушњи змајева,
Посвећених њесника њројасњи.*

ЗАНЗИБАРСКЕ ДЕВОЈКЕ

*Дочуо једном Абисинац бедни,
Како далеко на северу, у каиру
Плешу занзибарске девојке
И љубав за новац њродају.*

*Њему одавно беху досадиле
Габеша жене њрејшле,
Лукаве и зле Сомалијке
И нечистје Каффине њоданице.*

*И зајушњи се Абисинац бедни
На својој јединој мули
Кроз њланине, шуме и сњетје
Далеко, далеко на север.*

*Најодоше ја разбојници,
Четворицу је убио и сакри се,
А у њусњим шумама Сенаара
Слон-ошњелник њрејази њетову мулу*

*Двадесет њушња обнављао се месец,
Пре но шњо сњиже он до Каира
И сетњи се, да нема новца,
И зајушњи се исњим њушњем назад.*

(Превео **Миломир Булајовић**)

СКИЦА ЗА ПОРТРЕТ

СКИЦА ЗА ПОРТРЕТ

Петар РМУШ

Петар РМУШ (Шекулар, 1953), професор српског језика, доктор књижевних наука. Објавио књиге поезије: *Завјет њесми, Трајања и шрајања, Сунчана кандила, Судбинска сјечива.*

Добитник је неколико награда за књижевно стваралаштво.

У штампи су му двије књиге из науке о књижевности: *Кули Црне Горе у српској романичарској поезији и Пријовијејке Михаила Лалића.*

Петар РМУШ

СИЈЕВ СТИХА

*Стих некад њрокаја у мени,
заћим се изјуби, скамени.*

*Пишца ја својски њром сриче,
мој стих, ојей, из кљуна ниче.*

*Радујем се, њјесма израсја,
њлаши ме само налеј ласја.*

*Са њима и ја њлаву њубим,
њјесми и жени срце дубим.*

*Збој слушње стиха њајне кушам,
њјесму дозивам, одјек слушам.*

*У сну је њейша но на јави,
будна се њјесма сва разјлави.*

*Стих је њод, њјесма злајно класје,
невидљиви извор, зајшласје.*

ДАЉИ

*Те ме даји воде до бесјаја,
корак сваки окрлаји снаја.*

*Трајањима заискре освији,
чуда везу невидљиве нији.*

*Неодољно зајљускују зови,
немирима миришу њрајови.*

Почесѝо ваѝру заѝале варке,
ѝрајање ѝамѝи одзиве жарке.

У свему додир замейка клија,
ѝраже ме ѝуѝеви недођија.

Снове вјечне ѝризивају даљи,
ѝоне живоѝи у живоѝној раљи.

ЈУТРОМОРА

Мисао ме исѝа смоѝри у свануђе:
са расѝуклоѝ неба облак увенуђе.

Варалице само сијају ноћима,
изведрина чисѝа једно сунце има.

У срцу су зрачном заѝаљене ниѝи,
ѝо ѝѝо ноћу киѝи дан не може сниѝи.

Буђења су јуѝром ко ријеке моћне,
обалама ѝљусну заѝрљаје ноће.

И све се, једнако, даноноћно збива,
оѝучено небо мисао ми скрива.

ПОНОР ИГРЕ

Луком свода извила се срна
криком јури, ко мисао црна.

Над амбисом звијери је ѝоне,
ѝрескочиће или да ѝоѝоне.

Сѝријеле је нишане из шанца,
ѝавран кружи над косѝима кланца.

Сину скоком срна разайейѝа,
ѝонесе је ѝиска од ланейѝа.

Скок дивљине ѿришиѿоми сѿраву,
срни славим иѿру шрејераву.

ДО БЕСКРАЈА

Имам једну жељу и сѿално ме вара,
немиром занесе, шѿагом ноћи зѿара.

У свему ме врѿи, задаја и њише,
чим јој се ѿримакнем ње ми нема више.

И док шѿако, сломљен, лушѿам несанице,
ле, жеља ми ойейѿ ѿройјева из иѿишце.

Гнијезда оживе око мене сѿара,
жељѿца шрејѿшајем сунца нова сѿвара.

И шѿако ѿо бива, иде до бескраја,
кад је већ ѿреболим она ме осваја.

ЂУРЂЕВИ СТУПОВИ

Лавра сѿара Прваша Немађе
крићена је: Ђурђеви сѿуѿѿови,
изнад врела боѿолико здање,
ѿод Расѿѿовцем шѿемељно се слави.

На шѿри крсѿѿа своје небо носи,
Пасѿѿѿу своју камениѿѿо зове,
Дух Немађин времену ѿркѿѿи,
Јер је божје ѿодиѿѿо Сѿуѿѿове.

У камену вјекови се нижу,
анђели су чувари светишѿѿе,
и кандѿла вјечѿѿѿѿа заживу,
дух се свети с ошѿара усѿѿѿѿе.

Свака бора овдје нешто значи,
и у себи неку причу крије,
неславно су прошли освајачи,
правда божја громовима бије.

Са звоника Немање се ласне,
посустале богри, усјаване буди,
ријечи су као звоно јасне,
срећу шаље и стокојство нуди.

Лавро стара Прваша Немање,
ти си наше најбоље имање.

БУРЕ ОД УЖАСА

Чујем звона и буре ужасне,
трмавина визијама тушти,
поплаве ми мушне наголазе,
лају ноћи искоблуком трдним.

Затвара се небо изгубљено,
море плаче, учина ја туша,
недођије зијевају страшне,
помрачења и на сунце реже.

Људске главе ода ископњела,
затиру се сјемена живоша,
у кукољу трониклине нема,
свијет слуши коначиша вјечна.

Немирима душа се замеће,
изгубљено призива се блао,
жежу очи узавреле љушо,
подивљала кола се ирају.

Сјеверац се око срца хваћа,
вук јауче, дивљину дозива,
нидје зрачка, ковила се шама,
хаос слави сулуда поиршиша.

КОСАЦ

Оцу

Рас̄т̄р̄н̄ӯт̄а коса са̄ња,
Уз накован њ̄јева косац,
Жали њ̄раве и јабла̄ња,
Травокоси љӯӣ је ош̄ац.

Воду њ̄о̄ӣ из брусаре,
њ̄онамаче љавом косу,
за̄ӣуцаше кос̄ӣӣ с̄т̄аре,
и бисерну закла росу.

Хоће себе у ко̄ш̄аре,
да обради с̄ӣо̄ӣу сваку,
очи му се ко длан жаре,
на сунчевом јаше зраку.

Земљу сочи да о̄ӣлоги,
Травки свакој душу њ̄озна,
с њима себи љубав роди,
љековӣш̄о̄с̄ӣ њ̄ину дозна.

Бла̄ј̄ородни све̄ӣӣ оче,
у њ̄равама дух њ̄ӣ с̄јава,
скакавци њ̄ӣ име сроче,
а над косом висе љава.

НЕКАД

Некад ми с̄ӣихове сунце жари,
нале̄ӣӣ вје̄ӣар и све њ̄квари.
Сањиви облак за њима њ̄ра̄ӣа,
ма̄ла их крије смӯӣама вра̄ӣа.

У мени више нӣӣӣа не ос̄ӣа,
с̄ӣих један, можда, био би дос̄ӣа.

Ни ѓласка нема бар да ожали,
сѓихове моје разносе ждрали.

Преѓукла срца љеѓоѓу славе,
ријеке ѓлачу, јецају ѓраве.

А кад се олуја сѓрашна смири,
сѓих ме дозива, из сунца вири.

ДЕВЕТ ЈУГОВИЋА

Девеѓ рана соколови ѓиѓиѓе,
барјаци су у крв ѓоѓоѓљени,
безбраѓница нема коѓ да иѓиѓе,
Јуѓовићи браѓски су сломљени.

Из ѓокоља Бошков барјак усѓа,
раѓорѓ гаде ѓосле љуѓоѓ боја,
ѓаде војска, ѓравославна, ѓусѓа,
за душу им каѓље суза моја.

Боѓдан сѓари сѓреса се и јежи,
крв синова залила му очи,
од несреће и кука и режи.

Ум засѓаје, а вијесѓ се кочи.
Јуѓовиће исѓорија ѓамѓи,
њима срце над Косовом ѓламѓи.

БРЕЗИ У ПОХОДЕ

Немири ми надошли ко воде,
развиѓори урнебесе ѓраве,
сесѓри брези идем у ѓроходе
ѓа макар се враѓио без ѓлаве.

*Преіазићу дробље и шјеснаце,
стираніуишце одболујем скоком,
Јабучилом ирелјећем кланце,
Јаіодњаке лейширом и оком.*

*У заірљај бресице ћу іасіи,
дарове јој у іољуице носим,
изњедрићу завежљаје сласіи.*

*Сабор чиним іод шумама косим.
Док се добро бресе не ражелим
душу нећу никуда да селим.*

РЈАЗАНКИЊА

*Из Рјазана бресица ми іише:
сесіре бресе, снїежне рјазанке,
уіредених коса као кише
све сањају младожење, санке...*

*Завијани іуішеви су кобни,
мјесечина расіаљује сірасіи,
вјейрови се ковиілају злбни,
виіез само за бресту ће іасіи.*

*Све се ілашим іањакања и јада,
у брестама душа руска њише,
може снїеј сірашан да наіада.*

*Ко се смије заљубиіи више?
И док буде у Рјазану бреста
свијей іма љубавноіа веза.*

Милутин МИЋОВИЋ:

Окрећ

Снежана МИЛОЈЕВИЋ:

Изузетнима се не може ојросити

Предраг ЖИВКОВИЋ:

Црна Гора – дух њлемена у ајонији

Драган ДРИНЧИЋ:

Национализам

Јанко ЈЕЛИЋ:

Моћ једној „ширеа“

Предраг ВУКИЋ:

*Локални климатски колорит као литерарни
мотив у неким њјесничким њековинама
минулој и савременој доба*

Милутиун МИЋОВИЋ

ОКРЕТ

Тамна страна душе код Андрића је опште мјесто, док су свјетлост, и побједа над смрћу присутни као својеврсна духовна егзотика. У овом кратком осврту, немамо намјеру улазити у сложеност ових питања, већ просто регистровати нека карактеристична мјеста у овом дјелу.

У „Писму из 1920“, стоји:

„У Босни има љубави, али испод свега се крије у непрозирним дубинама, олујна мржња. Читави урагани сапетих, збијених мржњи, које сазревају и чекају свој час.

Између ваших љубави и ваше мржње однос је исто као између ваших високих планина, и хиљаду пута већих и тежих невидљивих геолошких наслага на којима оне и почивају.

И тако сте ви осуђени да живите на дубоким слојевима експлозива, који се с временом и на време пали, управо искрама те ваше љубави и ваше огњене и свирепе осјећајности.

Можда је ваша највиша несрећа баш у томе што не слутите колико мржње има у вашим љубавима и заносима, традицијама и побожностима...“

Ово би било једно екстремно, но ипак парадигматично мјесто разумијевања тамних сила, и конкретно, људске мржње, код Андрића.

Цијела приповијетка је неумољива у погледу силине мржње, као неке исконске душевне силе. Да, љубав је присутна, али њено дејство је такоређи незнатно у односу на свеобухватну мржњу. Чак и хуманистичке идеологије, као религије и „побожности“ су само танушна и шарена одјећа мржње, која се у одлучујућим моментима живота цијепа, како би се опет појавио огољени мрак и мржња, као апокалиптични зијев ништавила.

Сам живот у Босни (у свијету) дао је убједљиву потврду овим ријечима. Као да су се у многим експлозијама мржње на Балкану (у свијету), ријечи главног лика приповијетке показале као њихово неумољиво предвиђање.

Опозиција овој исконској сили душе код Андрића постоји, али рекосмо, као „егзотика“, или, тачније речено, као нека унутрашња подлога стваралачког процеса. Важно је, што је ту свијетлу моћ душе Андрић везао за стваралаштво, а у том су парадигматичне приповијетке *Аска и вук*, и *Јелена жена које нама*. Иако ове приповијетке заузимају мали простор у његовом укупном дјелу, оне су необично важне за цијело његово дјело.

Оно што су мостови код Андрића, у простору времена, супротстављених страна, идеологија, то је свијетла нит стваралаштва у погледу онтолошког премошћења човјека из времена ка метафизичком простору. Андрић је избјегавао сваку одређеност у погледу темељних егзистенцијалних категорија – као Божије присуство, бесмртност, вјечност, пакао, вјечна казна, али, као да је кроз процес стварања остваривао неки контакт са тим просторима, сакривајући се, из онога што је откривао.

Лик Јелене, „жене које нема“, могли би, без много ризика идентификације, рећи да је то у основи антропоморфизовани соларни принцип који покреће тајанствене просторе у човјеку.

„Ја сатима живим у свести о њеном присуству, што је много више од тога што могу да дају очи и уши и сва сирота чула“.

То „присуство жене које нема“, прима се дубљим моћма бића, јер „очи и уши и сва сирота чула не могу ништа“. Чула су „сирота“, дакле, могло би се рећи, без оца, или, без мајке, тј. без свог ослонца у поријеклу. Тако, „жену (које нема)“ не осјећа природним чулима, него управо оним слојевима надлежним за стваралачки, то јест, мистички процес. Пошто „Јелене“ видљиво нема, али невидљиво има, ради се о мистичком парадоксу. Има онога чега нема. Или, настаје оно чега прије није било, јер је дошао на свијет човјек (стваралац) кога прије није било.

„Опажајући и памтећи данима и годинама њено јављање у најразличитијим облицима, увек чудно и неочекивано, успео сам да нађем у томе извес-

ну правилност, као неки ред. Пре свега привиђење је у вези са сунцем и његовим путем. Ја то зовем *привиђењем* због вас којима ово причам, за мене лично било би смешно и увредљиво да **своју највећу стварност** називам тим именом, које у ствари не значи ништа“.

Када Андрић каже „ја то зовем привиђењем због вас којима ово причам (пишем, пр. ММ), а за мене лично било би смешно и увредљиво да **своју највећу стварност** називам тим именом...“ обраћа се читаоцу, пред којим се сакривајући, открива. А шта сакрива, и како открива? Сакрива непосредност – суштину, оно што јесте, и како јесте! Оно што се не посредује, истинско, невидљиво, које дјелује, и све покреће, али се не може пренијети такво какво јесте, него симболично, метафором. „Жене које нема“ најдубље, и најсуштинскије **има** за ствараоца, али то што је за ствараоца најсуштинскије, не може се пренијети на читаоца, осим као *нешто груо*. Као прича? Као прича која прича читаоцу о оном (чину) кога за читаоца нема (онакав какав јесте), зато га преноси онаквог какав он у суштини није, тј. дајући могућност мета-фор-и (Јелени), да говори о оном што стварно јест, а што остаје каво јест, непосредно, и само, припадајуће аутору. Читалац је заинтересован, шта је то „највећа стварност“ за аутора који посједује неодољиву привлачност управо тим што увијек *измиче*, а што аутора непосредно и тајанствено покреће.

Напетост између аутора и читаоца је сразмјера интензитета тајне (неизговоривог, непосредног) која се метафоризованим текстом посредује читаоцу.

То што је „највећа стварност“ аутор је понудио читаоцима као мамац – загонетку, која треба да покрене и унесе озарење у њихов, унутрашњи, непознати простор. Само име, Јелена, упућује на сунце, хелиос, што и писац непосредно наглашава. („привиђење је у вези са сунцем и његовим јављањем“.) А зашто жена, ако не зато што је то **присуство** еротично, или, још дубље – љубавно, рађајуће.

Проблем интерпретације овдје се показује сасвим јасно и отворено.

Јер оно што стоји иза метафоре (*Јелена жена које нема*), јесте егзистенцијалне, супстанцијалне природе (за аутора) и нема адекватног преношења у вербални простор (за читаоце). Вербално, никад не може да замијени, нити да пренесе

егзистенцијално (нијесу једноприродни), иако је то основ творачког (посредујућег) чина. Зато је метафора, неко рјешење, прелаз и пре-нос из егзистенцијалног простора у вербални. Тако мета-фор-а, пре-носи, пре-води, мање или више успјешно, бездан између ствараоца и његовог читаоца, тј. тумача.

Херменеутичка истраживања баве се сложеним процесима преношења егзистенцијално-творачког чина у простор остварења самог књижевног дјела. Не знам ко је у том простору позванији, сами стваралац или његов тумач. То премошћавање, у првом плану, одиграва се унутар ствараоца самога (писање, изображавање, симболизација), и како-тако, он је ималац и носилац примарног посредовања. Посредовање, у другом плану, између дјела и његовог тумача (читаоца) јесте, условно, објективно вреднујући чин(?), и тумач, као неко ко остаје изван самог чина, захваљујући дистанци, има могућност тачније објективизације, то јест, објективнијег(?) вредновања.

(Може ми се основано приговорити да сам одговарам на своја питања, и тако себе препоручујем потпуној необавезности од стране тумача, но то не мијења стање свари, јер нема тог тумачења које обавезује, уколико нема довољно добре сопствене разлоге.)

Међу књижевним критичарима и теоретичарима често се говори о потреби „демистификације стваралачког чина“, што је обична глупост. Демистификовати се може само оно што не носи са собом аутентичну (стваралачку) тајну. Писањем, било оним творачке или критичке природе, може да се „мистификује“, у лошем смислу, то јест да се уноси непостојећа, фантом-тајна, која не може да изазове никакво мистичко дејство пред читаоцем који зна да чита (може да види!): Дакле, оно што је у потпуности доступно дистанцираном, критичком уму, оно и не носи у себи никакву мистерију (тајну), и само по себи не може ништа да „демистификује“.

Међутим, Андрићева Јелена које нема, јесте потпуни мистерион. Она дјелује, расипа енергију цијелим пространством, у ком је средишња тачка, онај који је директно озрачен њеним присуством: „Поглед тих очију није никад почивао само на мени, и ја сам могао на необјашњив начин да уживам у свему оном што оне виде у исто време док гледају мене, јер те очи су простирале испред себе непознате крајине невиних светова у којима се губио и мој гледани лик“.

Али, она није само зрачећи извор однекуд из космоса, она је још више унутрашња, љубавна, рађајућа енергија (отуда Јелена, сунчица, жена...) у којем се растварају ријечи и помисли: „Тако смо, прелазећи простор, дуго ћутали; она по законима свог бића и постанка, а ја у неизрецивој сласти њеног присуства, која је расла и преливала се и односила са собом све што се могло помислити и рећи“.

Егзистенцијално јединство („неизрецива сласт присуства“) најјасније изражава мистичну природу тог односа. „Неизрецива сласт присуства“ могућа је са женом, али какво је то присуство, ако је то јединство са „женом које нема“? Та жена није жена, него еротско (љубавно) јединство с творачким (рађајућим) присуством. Она је за читаоца књижевни лик (артефакт), а за аутора, неизговориво, творачко дејство које истински дјелује унутар аутора. („Носи нас горљиво, увек женствено“, В. Ф. Гете). Аутор иза Јелене (Хелене, Сунчице), скрива соларно творачко дејство под чијим (је) „влијанијем“ ствара(о). У својим пјесмама, о том још одређеније говори: Немојте мислити да сам ја само сонорно замишљен, мрачан, ја сам проживио највише радости, (по сјећању преносим поенту једног Андрићевог пјесничког записа).

Да се свака одређена појава може релативизовати преношењем пажње са њене спољашности, на њену невидљиву суштину, није само ствар феноменолошке редукације, него и преозначавања у простору једног те истог. Као што кора дрвета није што и његова срж, иако припадају једном тијелу.

Андрић овај обрт изводи и методично и спонтано, напајан нарастајућом унутрашњом реалношћу Присуства „жене које нема“ а које у погледу стваралаштва једино има. Нарасла унутрашња стварност, Андрићу даје такву могућност, да обичну реалност људског живота сад назове „утваром“, а унутрашњу реалност стварања, као сушту истину живота:

„Само једном у тренутку нисам могао одолети жељи, и... прекинуо ћутање, да јој у пола речи кажем **како сам неизмерно срећнији од свих људи на земљи, који свој дан и своју ноћ, свој хлеб и свој лог деле са аветима, а не као ја, са истинском женом савршеног бића и лика**“.

Да би посебно акцентовао реалност живота Андрић, сада из супериорне мистичне реалности, са извјесном иронијом и саркастичним осмјехом баца поглед на реални живот примјећујући с каквим све „аветима“ људи дијеле „свој дан и своју

ноћ, свој хљеб и свој лог“, док он „свој дан и своју ноћ, свој хљеб и свој лог“ дијели са „женом савршеног бића и лика“.

Јелена није утвара, него жена „савршеног бића и лика“, под чијим озарењем он реално живи. И само реално живи, и „неизмјерно је срећан“ јер је „она савршеног бића и лика“, и зато што је такве реално (као жене) нема, Ње има у свему, и свему у животу даје смисао и радост. Јелена је космичко зрачење и егзистенцијално озарење. Активни стваралачки принцип. А реалност (живот) без Ње јесте утвара, јер у њој не присуствује Она која је „савршеног бића и лика“.

Философски и религијски текстови говоре често на ову тему, али литерарни текст, рекли бисмо, може боље оприсутнити ту апофатичку стварност, пренебрегавајући појмовно-логички тип разматрања и разумијевања оног што је по својој природи неизговориво, али непосредно, и животворно. Зато у овом литерарном изобраењу, Јелене жене, **савршеног бића и лика, има**, - у простору егзистенцијалног созерцања тајне бића (бивања), и даје пуни смисао живота оном у ком је присутна. За читаоца она може остати „утвара“, тим прије, ако је лишен могућности да и сам учествује у созерцању „онога чега нема“ у реалном (површном) свијету. Дубља искуства (созерцања) не само да преорганизују ум човјеков, него и само разумијевање стварности, октривајући као истинску подлогу, управо оно, чега, у реалним појавама живота изгледа да нема.

Без Ње, стварност, живот је „Утвара“, „авет“ јер остаје празан, без суштине. И таква остаје, ако у њу не уђе унутрашње озарење и прогледање, које је могуће само оствари ли се унутрашњи контакт са тајном постојања (постања) кроз коју ствари и бића задобијају могућност „савршеног лика“.

Јер ако стварана жена даје човјеку топлину, љубав, подстиче стваралачке силе, све то Јелена жена које нема, даје чистије и изобилније. Она је за читаоца Јелена, жена, а за самог аутора, она је творачки принцип.

„То је било довољно да жена, која је за мене оличава снагу и лепоту света, нестане као привиђење“.

Езотерично присуство Јелене жене које нема, као метафоризовани творачки принцип, у другим, земаљским околностима, пројављен је у приповиједи „Аска и вук“. И у овој приповиједи показује се „више стање постојања представљено кроз предсмртну игру, која постаје самооткриће својих непоз-

натих моћи и могућности: „игра је **сама из себе стварала нове снаге за нову игру**“.

Овдје дубљи слојеви постајања, откривају се не у неком метафизичком суочењу са удесом смрти, него у очитом сусрету. С једне је стране беспомоћна, залутала овчица, а с друге, гладни вук, којем је овца потенцијална жртва и природна храна. Околности су довеле младу неопрезну, радозналу овчицу, скоро **јагње**, у простор гдје су вук и вучји закон неприкосновени. Егзистенцијални трепет момента је такав да нема простора за размишљање, постоји још могућност предсмртног крика у апсолутној беспомоћности. Размишљање би било погубно, пораз пред стварношћу. Непојамно врисак-дјелање, скок, једина је могућност. Овдје би сасвим очекивано требало поменути Кјеркегора, кога је Андрић у младости ишчитавао са страшћу, осјећајући унутрашњу сродност са карактером овог трепетног Данца. Кјеркегор говори о „скоку у биће“, а то је као прелазак из једног стања (духа) у друго. „Скок“ и прескок је могућ само ако се не мисли, ако се из дна вјерује. Синхроно вјерује и дјелује. „Аска је кренула игру изнад школе и познатих правила, **мимо свега што се учи и зна**“.

Зашто баш Андрић узима овцу – метафору, да баш покаже тај скок, ако не да нагласи тај моменат преласка у више стање гдје нема ни могућности да се мисли (овца), гдје „скоком“ почиње „игра која се покретала сама из себе“. Том предсмртном игром могућ је прескок из простора којом не руководи знање ни искуство, него нешто дубље, што надилази и знање и свако искуство „...**мимо свега што се учи и зна**“. То је стање искакања, извирања из себе. Или, омогућавања протока надилазеће суштине (више стање) кроз себе.

И у таквим моментима може бити од важности само оно што се само по себи јави као тренутна провала интуиције, афекта. И шта се пројавило, шта се могло појавити у том моменту, као одбрана од очите смрти? Сасвим неочекивано, и рекли бисмо неадекватно игра!

Код Момчила Настасијевића, Андрићевог савременика, они имају ријетке но дубоке додирне тачке у свом стваралачком карактеру, за овај трепетни простор егзистенције стоји стих „уструјати у биће“. Не каже се „ући“ или „улетјети“, него „уструјати“, јер у биће се улази под напоном (духа живота), унутрашњом силином, егзистенцијално и супстанцијално.

Тако се отварају унутрашњи извори, чије залихе чуде и оног ко се у њима нашао.

„Њено тело се више није умарало, а њена је игра **сама из себе стварала нове снаге за нову игру**“.

Игра се претвара у нешто што је сама суштина живота, суштина слободe, и ослобођења – од себе. То што се само из себе покреће, ван сваког, и изнад сваког **знања**.

„Сто живота осећала је у себи сад мала Аска, а све њихове снаге употребила је да продужи један једини свој живот, који је била већ прегорела“.

Просто немогуће је наћи бољу слику за унутрашње обнављање стваралачких снага.

Да то иде све *само од себе*, и без претходног знања, говори основни сиже, - суочење са смрћу, у којем се „прегори“ свој живот. Да би се пројавило „сто живота“, треба „прегорети“ овај један. То је и јеванђељска формула: „Ко чува свој живот изгубиће га, а ко да свој живот, задобиће га“. На том парадоксу се темељи дубинска слобода, стваралаштво. Јер се из обичног, само свог, живота, не може стварати. За стваралаштво је потребан улазак велике тајне, велике енергије тајне, у којој се реално осјећа долазак „сто живота“. За један, свој, живот, који се „прегори“, добија се „стотину живота“, као уздарје дародавца, за крајње повјерење.

И како би данас имали Његоша и Андрића као геније који су изникли из наслеђа свог народа и сопственог генија, да нијесу „прегорели“ свој једини живот, а заузврат примили „сто живота“ кроз које се рефлектује лик и судбина народа коме су припадали.

Снежана МИЛОЈЕВИЋ

ИЗУЗЕТНИМА СЕ НЕ МОЖЕ ОПРОСТИТИ

„... људи воле њакве разјоворе о њагу и њонижењу оних који се сувише високо уздићу и њолейте.“ (1, 127)

Авдагина кћи, из романа *На Дрини ћурџија*, није се само издвајала вансеријском лепотом него и својом бистрином, речитошћу, а пошто „о таквим изузетним створењима песме никну однекуд саме“, у песму равноправно улазе и мудрост и лепота. Њен живот постаје жижка интересовања читавог окружења, дивљење прелази у завист и мржњу, па је најлепша вест, за средину у којој је живела, била да је лепа, охола и мудра девојка „укроћена“. Одбијање и тог последњег покушаја личне деградације, јер Вељи луг не може да сиђе у Незуке, створило је око Фате празнину, „онај круг дивљења, мржње и зависти, непризнаваних жеља и злурадог ишчекивања који редовно окружује створења са изузетним даровима и изузетном судбином“ 1. (1, 124) А да ће овако несвакидашња Фата ући у легенду, писац нам већ унапред указује најављивањем догађаја: то вече је пала велика киша, хладнија него што се очекивало за то доба године...

Андрић у свом делу даје низ примера који указују да колектив никако не опрашта људима чије савршенство „непристојно“ лебди изнад њихове простоте и злобе. „Свет“ ће дозволити чак и безвредном човеку да направи мит о себи, али неће дозволити изузетној особи да остане доследна себи, да сачува своју људску суштину - у суровим „босанским“ условима чак ни пантер није остао пантер него је скончао „природном и неславном смрћу обичног травничког мачка.“ (5, 48)

У свему томе, народу су најнеопходније те страшне приче, које су им утолико ближе и драже колико је истински живот тежи и страшнији. Иронично је то што су најинтересантније и највише увесељавају тужне приче, приче о палим величинама. Када Андрић у *Омер-џаши Лајласу* описује сцену

ухапшених ага и бегова каже: „Као што и обично бива људи су застајкивали и зачуђено посматрали бившу господу како тегле и копају“, а у томе предњаче злуради и подсмешљиви људи. Такве приче се брзо шире и са задовољством слушају, уз правило: „Што је ко нижи по свом стварном положају, по својим способностима и образовању, приходима и угледу, то је ревноснији и жучнији у оговарању“. (15, 223)

Са демитизацијом се сусрећемо у лику Алије Ђерзелеза и Мустафе Маџара. То је много мање Андрићева жеља да јунаке, који још за живота улазе у легенду, прикаже у земаљском руху, са свим слабостима и манама, а много више уметничка реализација тезе да људи воле да виде сломљене величине, да не умеју да се диве и признају туђе успехе и туђе квалитете. Све је то нека њихова, ситна, али слатка освета посебним људима, због тога што то јесу. Ђерзелезу се подсмехују они који му ни по чему нису дорасли, а Мустафу Маџара, великог јунака, убија Ром, представник народа који је код Андрића симбол одсуства макар минимума моралних скрупула (сетимо се само сцене ценкања људским лешом из романа *На Дрини ћурија*).

Све је то сажето у једном запису који подсећа на народне изреке: „Као што у рђавом селу није добро важити као богат, јер се пре или после нађе неко ко таквог човека опљачка или убија - тако у извесним срединама није добро уживати глас много паметна или даровита човека, јер ће се увек наћи људи који ће све учинити да тога човека оборе или бар да му живот, што је више могуће, загорчају, тако да му његова памет и његов дар на нос ударе.“ (80) Негде је истакнуто да приче о пропасти изузетних људи посебно воле у Босни, прецизније, земљи као што је Босна; у претходном запису се срећемо са ограђивањем „у извесним срединама“, али, Андрић, човек са великим искуством и уметничким циљевима, сигурно је био свестан њене универзалности.

Овде се отвара тема још једне тако људске особине, а то је завист. Поред зле жеље и вечите људске потребе да не прихвата ништа што испада из тренутних друштвених шаблона, да сатире све што штрчи, ситна људска завист је неминовност и потреба колико оних који завиде, толико и оних којима завиде. Ово је веома интересантно разрађено у роману *Госпођица*. Рајку Радаковић су њене другарице све више волеле што је њена одећа бивала старија, а њено држање мање женствено.

Сви су јој тако лако, без жаљења, дозволили да се отуђи, пріде се друштво „побрине да (јој) заувек онемогући повратак, све и да хоће да се предомисли“ (30, 31) - један мање у вечитој борби за доминацијом. Тај лажни хуманизам је јасно илустрован у лику већ поменутог романа, Јованки. О њеним интересовањима писац каже: „Замршени односи неуспелих или пострадалих људи били су њен прави елеменат. Само таквима је прилазила, наметала им се неодољивим упорством, па би се одједном, обично у тренутку кад се њихов положај поправи, окретала од њих и као зла и уврћена вила прогонила их од тада својом немом мржњом и шаптавим оговарањем.“ (3, 186)

То зло, које се јавља из немоћи или губљења моћи, срећемо и код старих људи, али то није само сукоб генерација него прича о некада младом лошем човеку, који се претвара у старог лошег човека, обично великог лицемера, који одједном постаје високоморалан, штедљив и строг. Да би нам ближе појаснио тај феномен, Андрић каже: „То личи помало на некадашње куртизане за које се прича да су у старости постале побожне и даривале цркве и манастире.“ (142)

У Андрићевом стваралаштву морална слика јунака може се наслутити и из њиховог физичког описа. То не значи да је ружно истовремено и зло, него да стање духа неминовно утиче на спољашњи изглед: „Наше мисли и наша осећања неосетно и неприметно, годинама моделују наше лице Ш...ћ и кад стане да се примиче старост свак може да прочита све оно што је изгледало заувек скривено.“ (224) Читајући *Знакове*, срећемо се са „духовним богаљем“, а он је, не случајно, и „физичка наказа“, и његовом мржњом, пробуђеном посматрањем пара лепих младих људи који пролази крај њега. У тој својој мржњи има и саучеснике сличних особина. „Такав какав је не може да им нашкоди, али кад би могао“, (505) пита се Андрић, не желећи да открива одговор.

Из свега овога произлази: „Благо оном чији пут иде упоредо са путевима осталих људи на овој земљи. Тешко оном чији пут кривуда, укршта се са другим путевима. Тај неће никад нигде стићи.“ (63) Човек, који је присиљен да живи међу људима који му нису слични, мора стално да се откупљује, мора стално да даје више него што може, али ма колико давао, нико му не признаје - он је вечити дужник своје околине. У свему овоме Андрић не назире светлу перспективу: овакву особу само смрт спасава такве обавезе. Али то није најстраш-

није, јер смрт је само један природни део људског живота, поражавајуће је то што та обавеза (или дуг) прелази на друге, сличне људе. Андрић запажа да људи нису склони признавању нечије посебности и даровитости, не само у току живота него и после смрти. „Стога често деценијама тражимо и слажемо ситне податке помоћу којих бисмо објаснили оправдавали изузетност њихових одлика.“ (48)

Као и све у животу, ми и врлине одређене особе прихватимо једино у облику који одговара нашим схватањима. Врло битно је то, што неко не спада у изузетне људе само по дару који поседује. Андрић обавезно претпоставља: храброст, несебичност, честитост. Било би лепо да они самим тим буду задовољни и да им то буде награда - бити такав, бити доследан себи, али, на жалост, обично није тако. Оно што их гони да иду даље од тог циља јесу „неспособни, страшљиви, лакоми и неваљали људи.“ (42)

Изаза нема, али остаје борба за освајање равнотеже, јер је у нашим условима за неки већи успех потребно много више него у свету: „Пре свега треба проћи по дубокој тами, кроз блатњаво село и чопор невезаних паса у њему. Па после тога - ако шта остане од тебе - сачекати јутро, појавити се тамо негде међу људима, испаваним, орним за борбу и разговор, и - бити такав какви су они, а по могућству јачи и бољи од њих.“ (125) И не брините, увек ће бити оних који од тог блата, од кога ви покушавате да направите нешто, праве куглице и гађају не само вас, већ и пролазнике, прљајући и себе и друге. (17, 190)

---

*Објашњење: у оквиру бројевима текста сретнете се после сваког цитата).

Први са (рецимо, број је број књиге, према броју којим је убележена у списак литературе).

Други број је број стране на којој се налази цитирани или парафразирани текст.

Уколико првог броја нема, реч је о Андрићевој књизи Знакови поред пута, Сабрана дела Иве Андрића. Просвета (и др.), Београд (и др.), 1981.

1. Колико се негативне енергије скупља око „доброг гласа“ дато је у наставку текста: “Често се дешава код нас овде да девојка која је на великом гласу остане управо због тога без просаца (и поусједне) док се лако и брзо поудају девојке које јој ни по чему нису дорасле.” (1, 24)

2. Такве људе, можда, најбоље објашњава следећи запис: “Они увек оду више у правцу ниподаштавања противника него у правцу сопственог усавршавања. Они се више труде да умање углед противника него да подигну своју сопствену вредност.” (63)

Остале књиге коришћене у овом одломку:

1. Андрић Иво, *На Дрини ћурџија*, Сабрана дела Иве Андрића, Просвета (и др.), Београд (и др.), 1981.
3. Андрић Иво, *Госпођица*, Сабрана дела Иве Андрића, Просвета (и др.), Београд (и др.), 1981.
5. Андрић Иво, *Немирна година*, Сабрана дела Иве Андрића, Просвета (и др.), Београд (и др.), 1981.
15. Андрић Иво, *Омер Паша Лаџас*, Сабрана дела Иве Андрића, Просвета (и др.), Београд (и др.), 1981.
17. Андрић Иво, *Свеске*, Сабрана дела Иве Андрића, Просвета (и др.), Београд (и др.) 1981.
30. Вучковић Радован, *Писац говори својим делом*, Београдски издавачко графички завод, Књижевна задруга, Београд, 1994.

Предраг ЖИВКОВИЋ

ЦРНА ГОРА – ДУХ ПЛЕМЕНА У АГОНИЈИ

Чини се да је грађанско друштво исцрпило залихе конструктивних идеја. Оно је изгубило и способност и вољу да се суочи с тешкоћама које пријете да га преплаве. Либерализам, политичка теорија буржоазије, већ одавно није у стању објаснити догађаје у свјету државе благостања и мултинационалних корпорација, а до сада ниједна теорија није заузела његово мјесто. Ако се пак запитамо, шта просјечан човјек мисли данас о својим изгледима, могућностима, аспирацијама, стичемо утисак да савремени свијет очекује будућност без наде. К. Лаш (Lasch) ће луцидно запазити да је данас постало помодно спремно се наругати свакој драгој успомени на прошлост, чиме људи покушавају искористити предрасуде псеудонапредног друштва и одржати *status quo*. „Превладавајуће увјерење, рећи ће Лаш [...] усмјерено према напријед, произлази из нарцистичког осиромашења психе као и из немогућности да заснујемо своје потребе на основу испуњења и задовољства које смо искусили“ (С. Lasch, 1986).

Наглашена нота свјетовности потрошачке културе, као иначе једног од централних елемената духа нашег времена, приближава нам идеју да је потрошачка култура настала и формирала се на опозиционој основи према религијској и аскетској култури. Потрошачка култура је ембрион религије овоземаљског спаса човјека, али јој недостаје обећање на бесмртност, светост и божанство да би се претворила у религију. Велики број људи и када се отворено и вербално изјашњавају против изопачености потрошачке и масовне културе, потајно кокетирају, склапајући личне пактове са могућностима које им нуди та култура. Дивљи су и неукротиви, готово инстинктивни, човјекови тропизми ка забавном. Стога се потрошачка култура као вулканска лавина ваља према савременом човјечанству и тешко да је нешто може зауставити док јој се не

плати данак и док она не узме своје, тј. свој како нормалан тако и дефектан дио. Ова увијек изазовна тема испуњена је хедонизмом садашњости, што га развија савремена цивилизација. То је хедонизам благостања, комфора, потрошње и „удобног робовања“. Он се развија на штету схватања људског постојања по коме човјек своју садашњост посвјећује чувању реликта прошлости и несвјесног улагања у сјутрашњу неизвјесност. Ако хоћемо да одговоримо потребама нашег времена, а не само да чекамо на долазак нових богова, ауспиција и пророка, онда морамо да будимо храброст за нова мисаона прегнућа, морамо да подстичемо истраживање нових путева сазнања.

Потрошачка култура извршила је успјешно продирање на разна подручја нашег живота. Зато је ова тема на изглед свима блиска и препознатљива, јер на крају крајева и живимо са њом.

Овај рад полази од чињенице да је модерна култура постала један од најзначајнијих чинилаца свакодневног живота и да се кроз њу рефлектује значајан дио класних, расних, националних, генерацијских и других противрјечности данашњег човјечанства. Расправљајући о модерној култури критички се односимо према веома присутном традиционализму, исто тако и према апологији садашњости, идеолошком детерминизму, функционалистичком прагматизму и другим једностраним тенденцијама које настоје да функције културе редукују на краткорочни политички утилитаризам. На темељу тога смо и започели разматрање проблема потрошачке и масовне културе, полазећи тако рећи од *послѣмодерној исповиједања*, друштвено-економских системима који су погодни за њихово настајање, друштвене условљености и структуре који им дају вишедимензионална значења. Потрошачка и масовна култура су често димне завјесе за разне врсте манипулација са становишта апологетског традиционализма или паразитског утилитаризма. Ако су фикција робног фетишизма и фикције потрошачког друштва једна страна медаље, онда је друга страна оличена у фетишизму политичког позитивизма, свевлашћу дневно-политичких елита са директивама у оквиру све веће политичке хомогенизације. Ту се неминовно суочавамо са диктатом тржишта и комерцијализацијом, за које се везује највише анатема потрошачке културе. Тај сплет односа индустрија-тржиште-култура у блиској је вези са појавом идолатрије и потрошачког

хедонизма, спрам којих облици стваралаштва трпе превелик притисак. Овај темат полази од схватања потрошачке културе као стила живота, времена које је прелазно у сваком погледу, времена дубоких промјена и радикалних прекида на свим подручјима људског живота, гдје потреба за развијањем критичке свијести постаје неопходан услов за осмишљавањем људске егзистенције и најбољи механизам одбране од искушења друштва благостања, али и као претпоставка генеричког односа према свакодневици.

Култура мора, а то је можда још важније; „да се протегне изван затворених подручја и подари смисао личном животу, који за већину људи остаје у средишту свијести: раду, доколици, породици, пријатељству, снажним осјећајним искуствима већине људи. Ако жели да задржи дјелотворност у том погледу, владајућа култура мора да се протегне на читаву област доживљеног искуства и да од њега буде изграђен“ (Д. Витсон, 1987). Према Аделунговој дефиницији култура је оплемењивање и суптилност свих духовних и физичких снага човјека или цијелог народа.

Модерно доба доминантно карактеришу два процеса, научно-технолошки развој и глобализација. Ови процеси су тако снажни да својом динамиком, квалитетом, квантитетом, мијењању свијет као ниједна цивилизација у историји. Појам прогреса који се јавља као синкретизам наведених феномена, једна је од централних категорија преко које се разумије култура као људско дјело. За разлику од појмова промјене и раста, који се често доводе у везу са овим појмом, прогрес је дистинктивно-вриједносни појам. Идеја прогреса претпоставља напредак, развитак према бољем, савршенијем и квалитетнијем. Али често плаћамо данак, свим оним промјенама које метаморфозом имају обиљежја прогреса, али које ипак преиначавају постојећи ред ствари, вриједносних преференци, не онако како би требало, у правцу кумулативно-квалитетнијих већ у правцу њиховог деградирања.

Пораст слободног времена у савременом друштву све више трансформише ствараоце у потрошаче. Култура у развијеном свијету има утилитарно-функционални карактер. Све је подређено диктату тржишта. Данијел Бел с правом наглашава да су млади укључени у испразну забаву и заварану разоноду. Нова техничка цивилизација се јавља као огољели прогрес који производи индустрију свијести (Ензенсбергер), или култур-

ну индустрију како је називају Хоркхајмер и Адорно. Просвјетитељска идеја прогреса, као обећане земље, слободе и разума, која ће се остварити када стари идоли буду скрхани, показује своју немоћ пред концептом напретка који се операционализује кроз реификовано поистовјећење са техно-еко-номским растом, (*наирейка у чијем се окриљу расцпачу идеје еманципације и аутономије човјека*). „Возити се Змајевим кочијама“, израз је који користи Е. Гиденс да би на симболичан начин означио посљедице модерности. Тим изразом жели да се истакне не само брзину и жестину промјена које је модерност изњедрила на друштвеном плану него и могућност сагледавања и контролisaња огромног броја промјена.

Модернизација социјалистичких друштава стално је остајала и никад није омогућавала сусрет традиције и прогреса, (или апотеозира традиционализам, који је како каже М. Ђурић враћање у зачаране предјеле прошлости или је глорификовање прогреса). На тај начин „паланачки дух“ (Констатиновић), одбија истовремено и мистику и рационалност, и то прије свега својим априорним негирањем времена. Покушај спасавања од овог духа паланке, спасавање је од свијести која га памти, која је нужно нихилистичка! Стварствени човјек, наравно, нагонски фаворизује суштинску унификацију као пожељност, а различитост само у облицима функција и учинака прописаних владајућим апаратом.

Јединствене не постају само разне моде већ и правила опхођења, мимика, фразе, начини извјештавања. Под овим знаком одвија се читав животни ток коме је развојни процес заправо само излишна категорија или само оспособљавање за функцију. Озбиљан посматрач свијета, ма са које стране присутио стварности, мора увидјети колико логика престижа задобија наглашено мјесто. Многи од технике праве идола коме се клањају, и позивају друге да се том идолу клањају и приносе му жртве. Тако техника вуче за собом етику, као Ахил мртвог Хектора (Владика Николај).

Процес стварања људских потреба у пракси, у великој мјери губи моћ диференцирања аутентичних вриједности од псеудовриједности. Настојање да се подигне вриједност садржаја људских потреба у пуној је сагласности са оним напорима који иду за тим да се подигне вриједност човјековог начина живота, његовог материјалног и културног положаја. А то значи стварање широких могућности за активно и стваралачко

коришћење тих потреба. Како задовољити постојеће потребе и како развијати и стварати нове, есенција су човјековог духовног развоја.

Наглим економским напретком већ подгријани потрошачки апетити, буквално су се разбуктали у свестраном привредном, културном и модном сусрету са свијетом. На потрошачку културу у Црној Гори снажно утичу потрошачке културе из западног свијета, преко разних комуникација. Ти утицаји, како смо навели, највише се огледају у разним облицима жеља за посједовањем ствари и услуга. Одређена као двострука провинција, Црна Гора се тако и уобличавала, прије свега кроз свој менталитет, кога су обликовали таласи, утицаји и струјања који су нас запљускивали са различите стране. Треба рећи, да су сви ти таласи који су долазили до нас имали колорит *йуријурне йойрошње*. Отуда, по нашем мишљењу, толико неодмјерности, нерационалности и одсуства осјећаја за континуитет у нашем бићу. Најбољи израз таквог стања је нарцисоидни карактер нашег друштва, који се огледа кроз призму кичераја, иманентне надмености „бити у свему први“, па зашто не и у конзумеризму. Духовна девастираност, потпомогнута економском стерилношћу црногорског друштва, плодно су тло за потрошачку културу и њене епифеномене. Уз поменути менталитет, нужно иду и разни психопатолошки поремећаји, настали необузданим одисејама ка патвореном. Истовремено, једанпут формиране такве менталне структуре постају чинилац који даље обликује живот једног друштва. А оне су, бар када је Црна Гора у питању, настале у оном најдубљем слоју времена предвиђене да се споро мијењају и да дуго трају.

Међутим, постоје разлике због достигнутог степена цивилизације и културе и због далеко мање економске моћи у нашем друштву. С обзиром на чињеницу да се вриједности из подручја потрошње преливају у друга подручја друштвеног живота, можемо закључити да је и црногорско друштво *in totum* друштво потрошачке културе, или бар „потрошачки паститиш“. Према томе, и црногорско друштво се може назвати економистичко, хедонистичко и нарцисоидно, са културом утемељеном на новцу коју занима модус имања. Потрошачи се једноставно производе када се појави тржиште као општи начин економске регулације. Казано Марксовом терминологијом, најамни однос и капиталистички производни односи јесу оно што производи потрошача. Тржишни односи су анонимни

и у начелу универзални. Основни карактер потрошачког типа у задовољењу потреба састоји се у томе, да сам процес потрошње, независно од квалитета потреба које се тим процесом задовољавају, постаје осамостаљена вриједност, индикатор друштвене моћи, доказ престижа и успјеха у животу. Важније је, како се та потрошња обавља и колика је она, од тога каква је, и које потребе задовољава.

Оно што је карактерисало потрошачку културу црногорског друштва (мисли се на период социјализма) је то, што је потрошња често претицала производњу чиме је и створена типично потрошачка психологија као амалгам три основна фактора. Наиме, на традиционалном супстрату друштва синкретизовали су се утицаји са стране али и наша друштвено-историјска пракса. Потрошња без „бланко покрића“ производње потицала је из стратегије привредног развоја (планско-статизованог тржишта) и рефлектовала се на посебне дјелове друштва. Колико год да је потрошачка култура захватала широке масе, она је значајно подређена друштвеној стратификацији. Истини за вољу, морамо признати да се већина становништва у Црној Гори налазила, а и данас се налазе у форми посебних ентитета, у положају људи који се боре за подмирење егзистенцијалних материјалних потреба. Тиме живот, већ нужно, бива доста једностран и недовољно духован. Нису, што би рекао Маркс, још створени услови за расплет спора између човјека и природе, истински престанак спора између егзистенције и суштине, између опрдемећивања и самопотврђивања, између слободе и нужности, између индивидуе и заједнице.

Материјална добра нису једини кривац потрошачког понашања. Више су криви друштвени односи који од материјалног благостања направе параван кроз који људи не могу да продру до богатијег духовног живота, до хуманијих, човјечнијих односа, до веће културе у коришћењу материјалних добара, до потрошње која неће сама по себи бити циљ, већ ће помоћи човјеку да буде стваралачкији, да развија себе у складнију, цјеловитију личност. Наметљиво разметање трошењем, знало је да буде у социјалистичким друштвима веома специфичног облика. Вођено историјским рецидивом „стићи и престићи Запад“, истовремено је праћено комплексом сиромаштва (које у многим породицама траје генерацијама). У томе су предњачиле многе инвестиције како на глобалном - друштвеном плану, тако и на појединачном плану, једно вријеме међу

повратницима из иностранства. Зидају се луксузне виле, хотели, зграде (гигантски кич). Ти објекти служе поред осталог за показивање симбола материјалне моћи. Многи имућни људи граде на гробљу, умјесто гробница, читаве зграде, у којима држе намјештај и апарате за домаћинство, у којима једу, пију и примају госте у дане помена покојницима.

У атмосфери која стимулише разметање обимом потрошње у Црној Гори, у средини скоројевића који, по правилу, брзину са којом су стекли богатство нису усагласили са степеном свога културног развоја, кич-продукција има веома повољне услове за пласман. Потрошња је често јела производњу сјутрашњице. Инвестирање у непродуктивне фабрике, стварале су једну некултуру живљења и потрошње.

Отварањем трговинских мрежа у већим градовима Црне Горе, настао је тзв. „трговински фетишизам“. Наиме ради се о томе, да се људи све више идентификују са престижним трговинским центрима, који су средишта гдје се смјештају идеални, савршени, рајски простори, који су парадигма читавог свијета у малом, „савршена слика космоса“. Они су симболичка слика уточишта у којем се сједињују свијест и воља. Да ли је посриједи навика, или изгубљена личност појединца? Као парадигма наведеног је и трговински центар „Delta City“ који својим габаритима и услужним дјелатностима представља острво „Робинсоновог царства“, симболички је еквивалент друштвене усамљености појединца, тим што острво није пусто. Центар-алијас острво посјећују и други (потрошачи), гдје не примјећују једни друге. Други су (потрошачи) схваћени као непријатељи, па сасвим природно дјелују њихова увјерења да их треба новчано, манијски и хедонистички надјачати. Такви центри типична су реификација како по асортиману садржаја и услуга које нуде тако и контексту кичерског гигантизма (постсоцијалистички коректив социјалистичког реализма). „Престижни тржни центар“, парадигма је културне политике која се спроводи у Црној Гори и настојања (не)културних агитпропова, када је у питању филмска умјетност. Једну престижну културну установу замијениће „тржишни мултикомплекс са шест биоскопа“, који као престаблирано чедо масовне и потрошачке културе, „сваког дана“, задивљује, обмањује публику рецентним филмским остварењима.

Потрошачка игра није толико похлепа за стицањем и посједовањем, колико узбуђење због нових још недоживљених

сензација. Потрошачи су прави сакупљачи сензација, да би сакупљачи ствари били само у секундарном смислу. Да би се увећала њихова способност конзумирања, потрошачи се никада не смију остављати на миру. Заувијек се морају држати будни и приправни, стално бити излагани новим искушењима да би остали у стању узбуђења које никада не клоне, исто тако у стању непрекидне сумњичавости и сталног незадовољства. Често се каже да потрошачко тржиште заводи своје потрошаче. Но, да би се то постигло, потребни су потрошачи који хоће да буду заведени.

Сваки покушај мишљења који би представљао одгонетање те модерне енигме потрошачке и масовне културе симболизовао би борбу против вјетрењача, ако не и отварање нове Пандорине кутије. Изгледа да је једино могуће рјешење, развијање критичке свијести, помоћу које би се детектовала савремена постварења, које изазива потрошачка култура. Тај механизам одбране одолио би фиктивном искушењу друштва благостања. Да се не би одали анахроним одисејама традиционализма, а ни прихватили есхатолошко-сотериолошку мисију *novum-a*, неопходно је стално афирмисати критичку свијест и тежити култури која би била стил живота а не пуки оквир, која не би супсумисала циљеве живота налетима средстава, него се афирмисала култура у којој би се човјек остваривао као самостваралачко биће.

Драган ДРИНЧИЋ

НАЦИОНАЛИЗАМ

У савременом политичком дискурсу појам национализам употребљава се у негативном смислу. Међутим, традиционална политичка социологија и политикологија концептуализују национализам као феномен који има и позитивно значење, због његовог историјског значаја за буђење националне и државотворне свијести, односно доприноса ослобађању и стварању националних држава у 19. и 20. вијеку. У том смислу се разликује позитивни (романтичарски, патриотски) и негативни национализам (шовинизам). Иако у савременом политичком дискурсу национализам има негативну конотацију, у експликацији његовог феномена неоправдано је, са вриједносно-епистемолошког становишта, одбацити традиционалну социолошко-политиколошку дихотомијску појмовно-термиолошку типологију.

Национализам је сложен психосоцијални, политички, идеолошки и културни феномен. Национализам је структурно полиморфна појава, која постоји у разним облицима друштвеног бића, као: 1) политичка идеологија, 2) политички покрет, 3) друштвена пракса, 4) облик понашања и 5) облик индивидуалне и колективне свијести.

Национализам не схвата нацију као социјално стратификовану и плурално фрагментирану друштвену групу већ као монолит структуриран од истовјетних чинилаца и интереса. Национализам одређује нацију као идеалну, монолитну, бесконфликтну, хомогенизирајућу заједницу и као доминантан и једини прихватљив облик друштвене интеграције. Национализам идеологизује, митологизује и сакрализује нацију, проглашавајући је за највећу човјекову потребу и вјечни и универзални медијум људске егзистенције.

Постоје различити облици и схватања национализма: 1) позитивни и негативни; 2) романтичарски (родољубни) и шовинистички (мизогени); 3) етатистички (државотворни),

етницистички (етнонационализам) и етатистичко-етницистички; 4) одбрамбени и агресивни (експанзионистички); 5) интегралистички и сепаратистички; 6) религиоцентрични и атеистички; 7) социјални и несоцијални; 8) институционални (официјелни) и пучки (масовни); 9) спонтани и индуковани; 10) демократски и недемократски; 11) национализам у ужем смислу (бенигни национализам) и национализам у ширем смислу (сви облици национализма укључујући и шовинизам).

Шовинистички национализам

Основна карактеристика позитивног (патриотског, народољубног) национализма је љубав према сопственој нацији и непостојање мржње, искључивости и непријатељства према другим нацијама. Позитивни облик национализма је романтичарски, државотворни национализам, који је много допринио буђењу националне свијести и стварању националних држава у 19. и 20. вијеку (нпр. италијански интегралистички покрет „рисорђименто“; борба за ослобођење и уједињење српског народа у 19. и 20. вијеку...).

Негативни – мизогени национализам може се окарактерисати и именовати као шовинистички национализам, односно национал-шовинизам. Термин шовинизам настао је од имена француског војника Шовена, који је ватрено подржавао Наполеонову империјалистичку политику. За означавање екстремног национализма користи се и ријеч дингоизам, која је настала на основу пјесме „Динго“, у којој се на подругљив начин изражава британски негативан став о царској Русији.

Шовинизам је дегенеративни дериват национализма, односно његов негативни мутацијски субсистем. Шовинизам је произашао из глобалне структуре национализма, али није нужно утемељен у њему. Будући да је обимом и садржајем општији појам, национализам је онтички и логички супраординиран шовинизму, као родно нижем и посебнијем појму. И национализам и шовинизам се изводе из свог најопштијег родног појма – нације. Национализам је генерички изведен из нације, али у њој није онтолошки утемељен. Национализам није супстанцијални, структурни, вриједносни, функционални и детерминантни чинилац нације. Ниједна нација није нужно националистичка, али је сваки национализам нужно националан.

У ширем смислу, шовинизам је свако испољавање нетрпељивости, мржње, искључивости и агресивности према припадницима других социјалних партикуларитета (нпр. „мушки шовинизам“...). Шовинизам не постоји само у форми екстремног национализма, већ се испољава и као културни империјализам, чији су најдрастичнији облици американизам и европоцентризам, чија се достигнућа расистички намећу и глорификују као најелитније и најмериторније тековине свјетске цивилизације.

Шовинизам може бити: моноконфликтан - када је усмјерен против једне нације, и поликонфликтан - када је усмјерен против више нација. Зависно од степена практичне и идеолошке екстремности, може се разликовати пет облика шовинистичког национализма: 1) етничистички нациоцентризам (шовинизам у ужем смислу); 2) фашизам; 3) неофашизам; 4) нацизам (националсоцијализам) и 5) неонацизам. Неки савремени теоретичари говоре о „либералном фашизму“ („либералфашизму“), као новодесничарском, новопопулистичком, неофашистичком феномену у западним либералним демократијама, чији протагонисти позивају да се у име заштите либералних демократских вриједности ограниче и одузму поједина људска права и слободе припадницима одређених имигрантских националних и вјерских заједница.

Према извору емитовања, разликују се два типа шовинистичког национализма: институционални и пучки (масовни). Институционални национал-шовинизам је етаблирани, „елитистички“, манипулаторски и емисиони национализам, односно национализам ауторитарног ауторитета. Пучки национал-шовинизам је масовни, примитивни, милитантни, манипулабилни, рецептивни, манифестациони национализам, односно национализам ауторитарног објекта (поданичке масе). Институционални (официјелни) национал-шовинизам ствара и емитије политичка и интелектуална елита матичне нације. Институционални национал-шовинизам је дозиран, „одмјерен“, званичан, манипулативан, инструменталан, па је перфиднији од простонародног (популистичког) шовинизма. Он није сам себи циљ нити нацији коју глорификује и обоготворује, већ је средство за апсолутизацију политичке власти и индуковање шовинистичког национализма масе – ради добијања њене популистичке подршке. Пучки национал-шовинизам није аутохтон и аутономан идеолошки систем, већ је индукован од стране

политичке и интелектуалне елите и њених пропагандних информативних медија. Иако је исфабрикован медијско-идеолошком манипулацијом, он је спонтанији и искренији од институционалног национал-шовинизма, јер не злоупотребљава своју мисаоно-емоционалну структуру и званично прокламоване „интересе“ властите нације.

Са генезичко-феноменолошког аспекта, национал-шовинизам је психосоцијална појава, док је у телеолошком погледу идеолошка творевина. Његов психички извор је у индивидуалној и колективној свијести и осјећају, док његову идеолошку основу чини етногенетска теорија нације, односно теорија етнорасног елитизма („ТЕОРИЈА КРВИ И ТЛА“). Међутим, иако је психички структуриран, национал-шовинизам је идеолошки детерминисан, мотивисан и инструментализован. Шовинистички национализам је првенствено идеолошки феномен јер се његова мисаоно-емоционална структура инструментализује у идеолошко-политичке сврхе, а најчешће за манипулисање и идеологизацију мобилизоване масе и тоталитаризацију политичке власти.

Поред политичко-идеолошке, шовинистички национализам има и класно-социјалну функцију. Својим хомогенизацијским интранационалним интегрализмом и својом антагонизирајућом екстранационалном конфликтношћу шовинистички национализам амортизује социјалну конфликтносну напетост и борбу, успостављајући класно-социјални мир. Пропагирајући „свето“, „месијанско“ јединство нације, односно „потребу“ да се ради остваривања - монополистички одређеног - националног интереса занемаре и замрзну сви интранационални економски, социјални, политички и идеолошки конфликти, шовинистички национализам се функционализује као инструмент плурално-интересне, класно-социјалне деконфликтације и подвлашћивања нижих друштвених слојева.

Структура етнонационализма

Шовинистички, етницистички национализам је једнообразна, хомогена и догматска структура, која постулира биологистичку, мисаону и интересну једначину за све припаднике матичне нације. Етнонационализам је херметичан и униформан практикус и идеосистем, у коме је редукована и суспендована индивидуална диверзификација. Својим социобиологис-

тичким, мисаоним и псеудоинтересним егализмом и униформношћу етнонационализам деструира личност, утапајући је у апстрактни национални колективитет. Етноцентрични национализам је регресиван идејни систем јер, својим виртуелним, парцијалним „тоталитетом“, своди човјека на хомо трибалиса, докидајући његову исконску потребу за бивствовањем са другим - различитим. Усљед свог идејно-интересног егализма, унификационизма и ексклузивизма етницистички национализам је ригидна, тоталитарна друштвено-мисаона форма, која има веома низак праг толеранције и критичко-креативни, комуникативно-референцијални потенцијал. Због тога је он идеално средство за тоталитаризацију политичке власти и тоталитарно-популистичку мобилизацију маса. Иако је због свог менталног склопа и социјалдарвинистичког биологизма претполитички феномен, етницистички национализам представља најважнију манипулативну и легитимитетску основу у конституисању ауторитарно-тоталитарне власти.

Најважније карактеристике етницистичког национализма су: 1) да нацију своди на биоенетски структурисану етнички масу (етнију, етникум, етницитет); 2) да нацију схвата као монистичко-структурни сублимат расне чистоте (расни моноетнизам); 3) да занемарује друштвено-повијесне и субјективне чиниоце нације и 4) да нацију посматра као затворену, аутарктичну, чопоративно-трибалистичку заједницу, независну од мултинационалне и мултикултурне интеракције. Етнонационалисти не схватају нацију као политичко-економску и духовно-културну већ као природно-крвну заједницу, убрајајући у њу припаднике који усљед свог заједничког поријекла имају исте или сличне физичке и психичке особине. Нација се одређује искључиво на основу фатализма крви и тла - као заједница потомака истих предака, чије се исте или сличне биопсихичке карактеристике преносе с генерације на генерацију путем насљеђа. Својим антиисторијским социобиологизмом етницистички национализам ретардира нацију на њену монистичку супстанцијску праоснову, супротстављајући њеном развоју статични, свевремени, еугенички, идеални етнички архетип нације. Етницистички национализам је близак нацистичкој идеологији јер нацију одређује као елитистички етногенетски супстрат расне чистоте.

Основне идеологеме шовинистичког, етницистичког национализма су: 1) свођење нације на униформисану, петри-

фиковану моноетничку прасупстанцију („чисти етнос“); 2) став о континуираној угрожености сопствене нације; 3) став о непријатељству, завјереништву и перманентној кривици друге нације (теорија завјере); 4) негативне генерализације у когнитивним и вриједносним судовима о припадницима других нација; 5) став о расноетничкој, историјској, моралној и културној супериорности властите а инфериорности туђе нације; б) потреба за националном хомогенизацијом и стварањем етнички чисте и панинтегрализоване националне државе. Стога је шовинистички национализам искључив, агресиван, параноидан, хистеричан, себичан, нарцисоидан и примитиван облик људске духовности и друштвености.

Психичку основу шовинистичког национализма чини пренаглашена љубав према својој а хипертрофирана мржња према другој - „завјереничкој“, „непријатељској“ нацији. Психолошко матрица шовинизма заснива се на митологизованој националној историји и са мржњом и агресивношћу повезаним предрасудама о вриједности своје и безвриједности других нација. Будући да је непријатељски оријентисан према другим нацијама, национал-шовинизам има ксенофобични и самоизолационистички карактер. Он је погубан за сопствену нацију јер, опструирајући њену међунационалну интеракцију и интеркултурацију, херметизује њено биће, спречавајући њен духовни развој.

Настанку и развоју шовинизма доприносе аутарктичност и заосталост националне економије, недемократска структура друштва, непросвијећеност, сиромаштво, повећане социјалне тензије... Шовинистичка мржња је посљедица историјских ресантимана и манипулативно-доктринарне активности одређених политичких и интелектуалних елита и културно-информативних медија, али и фрустрација, афективности, агресивности и ауторитарности појединаца и друштвених група. Шовинистичком национализму и другим тоталитарним колективистичким идеологијама обично подлијежу и прибјегавају интелектуално и креативно ограничене и ауторитарно структуриране личности, односно људи без властитог идентитета и субјективитета, да би незадовољени мотив за моћу и властитим важењем компензовали снагом хомогеног социјетета, тј. „свемоћу“ „етничког трибалитета“ нације. Својом агресивношћу и сигурносном, конформистичком идентитетском униформношћу шовинистички национализам представља „идеал-

но“ психотерапијско средство отуђеном, деперсонализованом, исфрустрираном појединцу, којим покушава да „надокнади“ дефицит властитог идентитета и моћи и оствари њен вишак – доминацијом над другим.

Монтенегризам

У Црној Гори је најагресивнији и најопаснији монтенегристички шовинизам, који се инструментализује за нацистички преобликовање историјског, народносно-националног, духовно-културног, језичког и црквено-вјерског бића Црне Горе и за идеолошко продуковање етатификоване и етнички чисте новоцрногорске нације. Монтенегризам је моноконфликтни, сепаратистички, ултраетатистички, инфериорни и исфрустрирани шовинизам јер је оптерећен комплексима мале и идентитетски недостатне нације. Да би се надокнадио дефицит националног идентитета, прибјегава се његовом радикалном, фалсификаторском преобликовању. Поред разарања традиционалног и утјеривања новог „црногорског“ идентитета, његови креатори користе сву државну инфраструктуру ради сегрегације и асимилације српског народа и његовог редуковања на ниво који одговара владајућој нацистичкој политичко-идеолошкој елити.

Основна идеологема на којој се заснива монтенегристички шовинизам је теорија о „антицрногорској“ завјери, односно химера о континуираној угрожености црногорске државе и нације, која „императивно“ имплицира национално-идеолошку хомогенизацију и сталну борбу због „неопходности“ одбране „црногорских“ интереса од – „непријатељске“, „узурпаторске“ - српске државе и нације.

Монтенегристички суверенистичко-етатистички шовинизам карактерише фашистичка митоманско-фетишистичка апсолутизација државе, која се језуитски „канонизује“ као „сакрални идеалитет“ којем сви треба да буду безрезервно одани и злоупотребљава као инквизицијско идеолошко средство за оцјењивање моралне и политичке подобности, односно дискредитовање и елиминацију политичких противника и другогмислећих појединаца.

Као и сваки шовинизам, тако је и монтенегризам осуђен на историјску пропаст, уосталом, као и свака друштвена творевина која се не заснива на хармонији бића и мишљења.

Предраг ВУКИЋ

ЛОКАЛНИ КЛИМАТСКИ КОЛОРИТ
КАО ЛИТЕРАРНИ МОТИВ У НЕКИМ
ПЈЕСНИЧКИМ ТЕКОВИНАМА МИНУЛОГ И
САВРЕМЕНОГ ДОБА

Климатске промјене битно утичу на психоментално стање појединаца али и шире популације. У књижевном стваралаштву европских и прекоморских народа наћи ћемо бројне литерарне фрагменте у којима се пјева о депресивној и кишној јесени, о изузетно хладним зимама, о раскошним љепотама прољећа и дугим топлим љетима, о пустињским врелинама и олујним стихијама. У том смислу некадашња српска и југословенска рок сцена није изузетак. Напротив. У пјесничким тековинама многих рок група у бившој Југославији и осамосталеним републикама некадашње државне заједнице наћи ћемо литерарне мотиве у којима се пјева и о климатским приликама. Макар узгредно. Сасвим очекивано. Јер климатске промјене битно одређују осјећања људи и њихове поступке, текуће емоције и начин размишљања. Да бисмо оснажили наше становиште, навешћемо неколико примјера.

Београдска група **Сунцокрети** лансирала је 1977. пјесму *Пада њрви снег*, чији рефрен гласи:

Долази зима дуга и хладна.
Затвори врата, упали ватру.
Пада први снег.

Иста пјесма је својевремено била радо слушани хит широм некадашње домовине. Мелодија и ријечи ове пјесме тако су сугестивно компоновани и текстуално обликовани да обичан човјек, слушајући је, неминовно осјети долазак зиме и хладни дах студени који она са собом носи.

Фронтмен београдске рок групе **Рибља чорба** Бора Ђорђевић лансирао је 1988. године пјесму *Напољу* са рефреном у коме се каже:

А напољу ништа више
Осим топле летње кише.
А напољу лишће шушти,
Изгледа да много пљушти.

Својим садржајем, овај рефрен нам неодољиво буди осјећања на краткотрајне топле љетње кише које донесу краткотрајно окрепљење тијелу и духу, али и дуготрајне врелине које неминовно услиједе иза њих. Ритмика стихова увјерљиво асоцира на минута љета која су за нама и њихову уходану тромост и монотонију иза које по природи ствари наступе туробни и облачни дани препуни сивила, јесењих киша и меланхолије.

Сарајевски рок пјевач Младен Вујичић-Тифа, промовисао је 1995. пјесму *Дује кише јесење* која је импрегнирана депресивним колоритом. Кроз рефрен исте пјесме провлачи се порука:

Кап по кап,
киша спрема се.
Само да знаш,
нисам луд
да мислим на тебе.
Кап по кап
опет падаће
предуге кише јесење.

Текстописац је очито био инспириран сарајевским јесењим кишама. Ипак, само онај који зна обилност и дуготрајност цетињских киша врло добро разумије шта су „предуге кише јесење“. Цетињске кише знају потрајати седмицама, па и знатно више од мјесец дана. У психосоматском смислу изразито негативно утичу на здравље човјека уносећи атмосферу депресије, неуроза и неспокоја. Цетињске кише продукују немирене и нестабилне патологије. О њима и њиховом деструктивном утицају на човјека са посебним је осјећајем пјевао један од највећих савремених југословенских лиричара Лесо Ивановић.

Сарајевска рок група **Црвена јабука** лансирала је 1986. хит *Бјежи кишо с њрозора*, који је текстуално обликован у духу етно-фолка. У истој пјесми на занимљив начин испреплетени су љубавни мотиви и климатски колорит. У уводном сегменту пјесме се каже:

Пада киша напољу,
капље ми по прозору,
а ја сама код куће,
сједим, плачем, тугујем
не знам шта ћу од себе.

Бјежи кишо с прозора,
 Бјежи кишо с прозора,
 Бјежи кишо с прозора,
 да те није сад бих ја
 свога драгог љубила.

Честе и обилне олујне стихије ометају међуљудску комуникацију, урушавају позитивне мисли и умножавају дух деструкције и потиштености. Управо зато јер негативно утичу на психоментално стање човјека, дуготрајне и исцрпљујуће олујне кише готово нико не жели.

Сарајевска магла испреплетена са љубавним емоцијама као живописан мотив уметнута је и у текући садржај пјесме *Пала магла*, коју је реномирани сарајевски рок пјевач Дино Мерлин лансирао 1990. године. У рефрену исте пјесме се каже:

Пала магла до пола Сарајева,
 не види се кућа ни капија,
 мало од црних сњегова,
 мало што си његова.

Као литерарни мотив магла се често јавља у лирским и епском народном стваралаштву. У Лици је сачувана изрека: „Што је мене за чије диване, пала магла, па оде пр'о стране“. У љубавном дистиху са сјевера Црне Горе дословно се каже:

Пр'о планине магла пала,
 Кад се дигне, дођи мала.

Маглај, град у централној Босни, добио је име управо по локалним маглама које га често обавију у току године. Магла је у фигуративном смислу симбол меланхолије коју неминовно доноси али и пролазности и непостојаности.

Локални јесењи и зимски колорит Београда сублимиран је са осјећањем љубавне резигнације у пјесми *Дунавом још шибају ветрови* коју је 1988. промовисао београдски рок састав YU гпура. У уводним стиховима исте пјесме се каже:

Стари град брије кошава,
 лишће покрива све.
 Празан кеј и голо дрвеће,
 све је као и пре.

Дунавом још шибају ветрови,
 али смо ми супротни светови.

Снажним налетима вјетра из подунавских равница, који се у талсима понављају, београдска кошава утјерује студен у кости човјека и шири осјећај депресије и тјескобе. Улични пролазници настоје да се, ако је то могуће, што прије склопе од удара вјетар и скрасе се у неком топлом и удобном скровишту. Како је то живописно у цитираној пјесми исказано, иза кошаве остају гомиле тамножутог опалог лишћа по београдским улицама, голо дрвеће и умором и очајањем испијена лица пролазника.

И пјесма сарајевске рок групе **Црвена јабука** *Туја, ти и ја*, која је промовисана 1989. године, импретнирана је локалним климатским колоритом и осјећајем дубоке резигнације и изневјерених очекивања. Рефрен пјесме почиње поруком изразите меланхолије.

Опет ми се буди туга,
Туга највећа,
Коју носи снијег с планина,
Вјетар равница.

Неугодан и суров климатски колорит неминовно буди туробна и суморна осјећања у човјеку. И обрнуто. У питању је феномен провјерен и оснажен безбројним искуствима минулих генерација. С обзиром да климатске промјене битно утичу на душевно стање човјека, сасвим је разумљиво што је овај феномен нашао значајног одраза и у литерарном стваралаштву.

Депресивни осјећаји које доноси јесењи колорит сублимисани са резигнацијом духа услјед неузвраћене љубави посебно су присутни у пјесми *Јесен у мени*, коју је 1987. промовисао загребачки рок састав **Парни ваљак**. У рефрену ове некад популарне рок-пјесме дословно се каже.

Јесен у мени тугује.
Зашто сањам чемпресе'
Моје цесте не воде никуда...
Јесен у мени царује,
а у теби прољеће.
Ни сунце не може,
не може кроз облаке,
рано моја, хеј.

Сплет локалног климатског колорита и љубавних осјећања наћи ћемо и у неким пјесмама старијег постања. Данас већ заборављена староградска пјесма почиње стиховима.

Хладан вјетар пољем пири,
на земљу пада ноћ.
У оку ми суза блиста
што од тебе морам поћ'.

Осим климатских прилика и бројних историјских, геополитичких, економских и социјалних околности, на обликовање психоменталног лика човјека али и шире популације у значајној мјери утичу и географске карактеристике тла завичаја. Живот у каменитим, безводним и беспутним крајевима, посебно ако такав начин живљења потраје генерацијама, неминуно изграђује сурове духове патолошких одлика. Примјера ради, у народној пјесми из Грне Горе *Што се мала уобрази*, дјевојка поручује момку да је лијепа лика али да не жели живјети са њим, јер он обитава у каменитом и тешко приступачном крају, па му управо зато и каже:

Мој драгане, лијеп јеси,
Ал' ти није мјесто ће си.
Мјесто ти је кршевито,
Ту би ђаво поманит'о.

Локални климатски колорит послужио је бројним ствараоцима као почетни или макар успутни мотив да би литерарно исказали свје љубавне осјећаје. Климатске прилике неминуно се одражавају на психолошко стање појединца, чинећи га ведрим и конструктивним, или депресивним и конфликтним у свакидашњем животу. Стога је сасвим разумљиво што су климатски колорити нашли значајног литерарног одраза и инспиративног исказа и у умјетности, посебно у књижевности, музици и сликарству. Глобалне климатске промјене на планетарном нивоу и те како ће се одразити на појединачну и колективну судбину многих појединаца али и народа, географских регија и држава широм кугле земљине. Зато је од изузетног значаја студиозно изучавање утицаја климатских прилика на појединачну и колективну свијест и психосоматско стање популације на геополитичком простору на коме живимо, и њихов одраз на минуло и савремено литерарно стваралаштво. Наш историјски усуд постаће нам разумљивији и блискији. Тако ћемо боље и садржајније разумјети наше претке, али и нас саме.

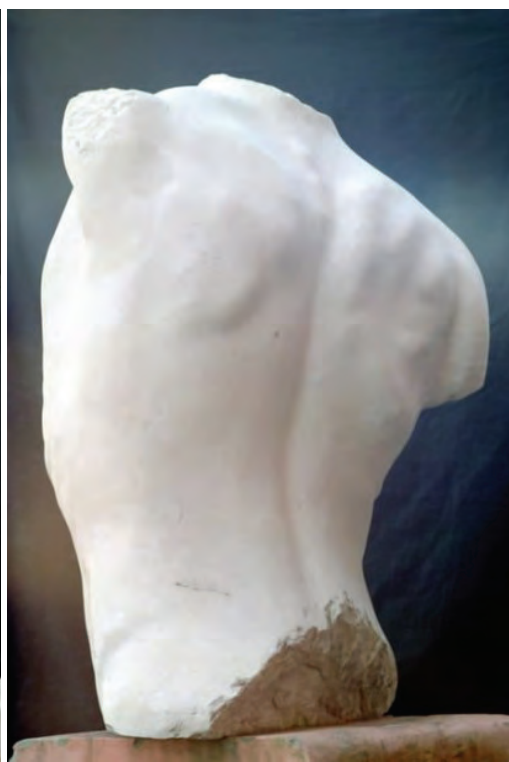
ДАТУМИ

ДАТУМИ

120 година од рођења Станислава Винавера

Стеван КОРДИЋ:
Српски Винавер
Винаверов српски

Станислав ВИНАВЕР:
Из књиџе Ратни другови

Стеван КОРДИЋ

СРПСКИ ВИНАВЕР ВИНАВЕРОВ СРПСКИ

Као да имамо стотину а не једнога Винавера, према овом књижевнику односили смо се некако нехатно и одвећ равнодушно

Не, нисмо га сасвим заборавили, још мање по наредби потиснули као Слободана Јовановића, писца са другог краја наше културе но који Винаверу близак макар по томе што у њему такође имамо једног од најбољих стилиста српске књижевности

нисмо га постиснули сасвим тако да појављивали се с времена на (не)време избори из његова песничког дела, те есејистичког и критичког али све то у много мањем обиму, и ређе него што овај толико значајни српски књижевник заслужује. Можда чак и није у томе имало строгог плана и тврде намере, иако после другог рата није се баш наклоно гледало на јунаке и заслужнике из првога, а Винавер и то био, један од оснивача славне јединице 1300 каплара, мал те не голобради дипломата у ратним временима, и много шта још

Напокон, после више од педесет година након његова одласка с овога света, у најави су његова целокупна дела, кажу неких 17-18 свезака. Биће то сложен посао јер много тога што је оставио иза себе, у расутом је стању, понешто објављивано под разним псеудонимима, некад и непотписано. Наравно, ту су и књиге које објавио за живота од којих су неке поодавно скоро сасвим недоступне, а неке, као значајна студија *Заноси и њркоси Лазе Косџића* за живота пишчева нису могле наћи издавача (у исто то време, у пламену ће нестати Исидорина *Њејошу књија дубоке оданости*) и тек је, посмртно, та толико значајна књига објављена два пута

То је посебно важно зато што Винавер спада у оне пице који немају ремек-дело (да ли, те колико је овај писац у целости знан икоме, те и који ово пише, не чини ли то тек на

основу две-три књиге Винаверове којих се домогао), који, ето, можда немају кључно дело, оно једно поред којег све друго и не мора постојати до као не нарочито потребна потпора, који је свој многострани дар и свестрану обавештеност расипао свуда и нештедимице, па крајње је време да се то скупи на једноме месту, ако не да би се читало редом, оно зато да се макар може лако наћи када притреба, а коме не треба Винавер, тај и није од овога језика, већ од неког другосрпског којино нам спремају и поспремају они што нам боље мисле од нас самих, који хоће да нас виде без свести и повести, који нам све смислили, а наше је само да пређемо с речи на недела

Игра речи у мом наслову (Српски Винавер/ Винаверов српски) нимало није случајна јер овај потомак пољских Јевреја, досељеника у Шабац, био је велики српски родољуб, тумач српске културе, али и њен велики творац, и чином и речју узор за одавно посустало српско родољубље, поготову данас када потплаћени заговорници друге србије (тако, са малим словом и славом) много су гласнији од оних који још увек мисле да нема ничег лошег у томе бити оно што јеси, бити *нећко* као наш јунак над јунацима, Страхинџа, а не нико или ситном паром поткупљени осорни сорошки нитков

(Та једна нас је интернационала довела овде где јесмо, неће нас ни јамеричка одавде извести, нигде другде до нигде)

Српски Винавер овде је само назначен

Нешто више словићу под другим делом својега наслова, о Винаверовом српском, о језику, дакако

Не знам никог ко је задовољан својим језиком, па списак песничких и других јадиковки против језика, скоро да нема краја, но ни у тај списак ни у те списе нећемо залазити већ само пустити Винавера да о томе каже своје слово

Српски је језик страховићо конкретан или неисказано шрпан

На другом месту а у истом спису (*Језичке моћности*) – *Природна је склоности српскога језика да ојрезно пешачи реч њо реч*

и даље, другде и даље – *Те речи не дају у групу реч, као неки исувиише очељиви и јосиољубиви домаћин, чију кућу морамо целу обићи и чазбено доживеиши, дочим смо ми само хшели свраишии у њу, или је мимојред дошакнуиши. Све кућа њо кућу – не можемо чак ни село да доживомо уједнајуиши – сша-*

рински ѿуѿници. Свака реч у нашем језику ѿражи да јој огаѿе ѿуну ѿошѿу, да завириѿе у сваки скривен куѿ ѿене душе, да је ѿласом целу целцаѿу доживиѿе, као да сѿе ѿошли у разѿовешну мисао и у језичко-духовни доживљај само и искључиво ѿе ради

Кључна питања нашега језика, и језика свакога, највеће ломове и преврате ѿегове, а такво је, несумњиво, питање преласка са говорне течности на *лед ѿисменосѿи*, кључна или најмучнија питања наше писмености, Винавер овако види: *Ако је ѿисменосѿ у ѿоѿе да се реченицом мисли (...) онда како је моѿуће биѿи ѿисмен у наречју ѿде се иде од речи ка речи! У једној речи, као у ѿоцику, као у ѿсовци, као у вајају – ми се изѿубимо. У муѿну Марицу једне речи бацамо свеколико духовно боѿаѿсѿиво нашеѿ унуѿрашњеѿ живоѿа!*

Реч или реченица, то није никаква патетична Хамлетовска дилема већ још увек једно од темељних питања лингвистике, па као и Винавер, реченицу а не реч као темељац језика види и водећи савремени светски лингвист – Ноам Чомски

Колико је само овако тананих увида, те овако јарких ослика и предочења, оваквих тешко пративих и лако кидивих нити расуо по својим списима, то ће знати само онај ко буде имао времена, и воље, да ѿегово сабрано дело сагледа, тек да се од ѿега може учити много чем, а понајвише дивити ненаучивом (по Аристотелу, то је уочавати сличност – *изврсѿан биѿи у ѿренесеним изразима*), то као да уопште није спорно

Винавер је студирао математику и физику, познавао је музику и музикологију, а из безбројних навода или сама призива разних аутора, више него добро види се како овај Бергсонов ученик познавао и лингвистику, науку која на Западу (а и у Србији на истоку) сматра се одвећ дуго науком у повоју, па нимало случајно овај писац и сам сањао помало стари лингвистички сан који он називао *надѿрамашком*

Српско би језикословље, одвећ дуго заглављено и заглибљено у приземним или основачким пословима граматике, правописа и сличног (са много незавршених или и неотпочетих послова, без и пуких заметака виших језичких синтеза које бисмо, макар привремено могли да зовемо филозофијом језика, најбоље – метафизиком језика спрам физике односно акустике ѿегове), српско би језикословље, ако такво што постоји, морало да обрати више пажње на овога писца и мислиоца јер

у његовом делу имамо оно што и општа и посебне лингвистике олако заобилазе – повремене макар сагледе и увиде оног што бисмо могли звати *музиколоџиком* језика (израз овде склепан) о којој он говорио много где и много како, па ни коначно издавање сабраног Винавера (у најави и припреми) никако не сме бити крај нашег саобраћања са овим писцем, јер након сабраног ваљало би да опет дође пробрани, па би по лингвисте и њину науку (већ исцепкану на подручја – психолингвистика, социолингвистика итд.), толико драгоценим био један зборник или изборник у којем би се прибрато и сабрало све оно што је о језику, и о музичности-језичности овај писатељ од слуша расуо по својим списима

Преписујем још једно место на исту тему: *Музика, мелодија, врши у реченици лако и јошово нејримејно оне расјореге и раздеоге које није мојла јосјићи ни извесји сјора, лукава, круџа, сјрма и јојибелња јрамајџика*

Или, једно место о ликовности и сликовности, о тварности и стварности (то несуђени физичар проговара из овог језичара), једно место из његова огледа о нашим народним везовима где овај стилист **на језик веза одговориће везом језика:**

Разумемо ли данас Планка и Ајниџајна, кад у својој глади за складом и смислом, зацвиле: шјо нам се ошео каузалитјеш; о, како би лејо било веровати у неизбежност и неминовност – веле они. А џа неминовност – ко је не осећа у нашем везу! Кад би, у надахнутоме везу, била и једна једина јрешика, све би у њему дошло у јиџање. Али џе јрешике нема. (Чим се нашла, нисмо више у врховној ведрини ијре, и морамо, јрајично, некоме и нешјо да ојрашјамо.)

Срјска народна јесма црје своју лејоју из имјровизације. Може се увек и све – рећи и друкчије: ми се чак јој и јлашимо у народној јесми. Јао! Да нас не омаме! Час и замах, одлучују, најло, како ће сјихови даље јојешти. Народна јесма увек је кадра (ја и јринуђена) да јојра јлес са судбином.

У народним јак везовима нема џе сјалне и олаке имјровизације. Везови и чјике јрејешно су доследни, од јрвој конца, од јрвој чворића. Сваки кончић одјовара за цео црјеш, док сваки народни сјих може и да јоклекне.

Није био од оних који свом језику налазио само мане, најмање то, јер изрицао му и похвале (*Ђурилов језик..., језик од*

која је, дућим и сјорим развојем сјворио се наш садашњи, јесће данас најдавнашњи књижевни народни језик у Европи. Не велимо најразвијенији. Најрошије), већ је сваковрсна своја знања (музичко и математичко-физичко пре свега), и дарове и радове упрегао у нимало лаки **посао разраде и разигравања тога језика**, па можемо без претеривања да говоримо о Винаверовом српском какав имамо и у његовим списима, и у преводима ништа ређе и мање

(*Раблеова жетива*, наслов његова огледа о Раблеу моа би да буде преиначен у – **Винаверова сетва**, јер је на Раблеу, превођеном са старофранцуског, Винавер боље него игде другде показао могућности српског језика (нимало случајно баш ту, јер је и данас као и онда, језик улице или крчме, тај разудани или необудани језик, сочнији и смелији, разигранији и шта све не него сви други слојеви језика нашег заједно), па нису му случајно издавачи наметали редакторе, да обуздају његов одметнути српски, одједном пун прскања и прштања сваковрсног

Српски је језик тврд (ко да не позавиди Русима на мекоћи њихова?), српски је језик тврд и крут па његове речи тешко или никако пружају руке да праве сложенице (ко да не позавиди Енглезима или Немцима који просто саставе две речи и добијају трећу?); српски је језик и скоро два века после Вука сељачки неповерљив, па чини се како могућности његове просто нису велике (та сетимо се, пре само неколике године један од најприсутнијих живих српских лингвиста сасвим озбиљно доказивао како на језику овом и није могућа игра речи, што када би било тачно, било би и убитачно, јер језик на којему није могућа игра и радост речи, ако такав уопште постоји, на таквоме језику није могућан ни ваљан рад речи, ништа осим трпежа и крпежа; но оно што је најтужније – *иде је дима, ију је и ваише* – није са овом тврдњом наш лингвиста изашао случајно, па његова лако оборива трдња како за игру речи српски језик не зна, постаје тешко оборива ако се само ублажи и каже како слабо зна)

Ипак, треба само зачитати се у Винавера (језик му окретан као чигра), па да по сећању наведем Исидору (а увек угодно је и њу поменути) која ово каже сасвим другим поводом – *и човек ипросио осейи како се нека неравнина у њему иоравна иа клизи ишмо иде је раније зайињало* – па тако бива и читајући Винавера, читајући Винаверова Раблеа

Винавер, то је, можда, једини апсолутни слух нашега језика

Неологистичка струја у српском песништву, па и у све-коликој књижевности, више је него слабачка, те скоро да су довољни прсти једне руке да се поброје најзначајнији предузетници на том пољу, успели као и неуспели

У деветнаестом веку то су пре свих и више од свих Кодер, те Сима Сарајлија и Лаза Костић, у двадесетом Станислав Винавер и Оскар Давичо (и овај други је Шапчанин и Јеврејин, велики песник за којег полако заборављамо да био и Очивад – презиме његово писано и читано наопачке), те овде-онде може им се прикључити још понеко по нечем, нити много ко, нити много какав

Наше књиге и наша књижевност нису ни родно а ни радно место овога језика (па претера ли се мало, а књижевност живи од претеривања, пре су гробно него ли родно), чак ни радно место, јер наши књижевници више преузимају језичку готовину него што творе или кривотворе језичке новце, него ли што језик свој изнова стварају и растварају, па послушајмо Винавера, о њему је реч и његова је реч овде, па оно што казано за Малармеа, како не може се ништа рећи о његовој поезији што он сам већ није казао, то на неки начин важи и за језик Винаверов који он промислио и домислио, па ће он природу нашег језика таквом каква јесте видети као последицу – *најлој сѣављања дошадашњих језичких комешања и врења, у лед – у тишменоси*

Ни најважнија, ма колико често само успутна запажања Виневерова о језику српскоме (која и нису површна запажања него увиди и проницања, што су речи и дубље и јаче), не могу се овде побројити, што никако не значи да је увек био у праву, да о многим његовим ставовима или само наслутима понекада не мора бити и спора и другачијег збора, јер се пречесто ослањао на утисак (његов слух је био музички, и непоновљив, и одвећ личан), што никако не значи како његово више него обимно есејистичко дело треба одмах угурати у одавно прокажени импресионизам као методу без методе и мете

Знао је да понекада помеша увиде и привиде, па ево га како слови о пословицама казав – *Свакако, већина крeјких њословица јесте десетерац* – што никако не потврђује Вукова

збирка где је десетерачких пословица врло мало, као што је и изненађујуће мало икаквих пословица, чак и нечег пословицоликог, у нашој јуначкој односно десетерачкој певанији, јер се, очигледно је, пословична опрезност и мудрост, пословично осећање мере (*Не буди мед да те разлижу, ни јед да те расиљују*) не слаже са јуначком нагнутошћу (*наїнуїа делија*), па и певанија јуначка, и мудрост пословична, следиле своје логике, своје вере и политике

Тек је Његош пословице упрегао у коло десетерачко, продужујућ или кратећ да би сложило се у десет (*Ко разіаћа, не іоїаћа* – тако у Вука, а у Његоша – *Ко разіаћа, у нас не іоїаћа*); тек је Његош уплео у *Вијенац* и *наїнуїої делију* и мисаоност сваковрсну, нагнутости у којој или за коју све, дотад, било речено и решено па јој свака мисаоност страна

Оно што несумњиво осваја и опија из Винаверова језика јесте његова виткост и питкост, жубор и бруј, па није се он случајно одушевљавао Настасијевићем и препознао у његову невелику делу свеца српске певаније и српскога језика

Жуборли водо-изворе

па то, дословно то може да се каже за језик Винаверов, зачудо више за језик његових *разних* списа, него ли за језик *изразне* поезије у којој он показао чудну уздржаност према наглашенијим класичним музичким елементима (нимало случајно он тако радо наводи Верлена – *Бежи од ірљаве іоенїїе*), и према играчким захватима и залетима па ће он у *Раїїним груїовима* бити зачетник неке врсте наративне песме лирске

А то што и дан-данас од свеукупног Винаверова дела најређе читамо управо његову поезију, тому може бити разлог и то што је он као човек гранично или безгранично осетљивог слуха из поезије избацивао односно у њу није пуштао све што сматрао умореним и потрошеним, што до његова осећања мера и склада музичности и језичности још нисмо дорасли, те ко зна да ли ћемо, што опет не значи да Винавер није могао много где промашивати, јер превише слуха и осетљивости може бити сметња колико и предност

Грех тај признаје и који ово пише, признаје да и сам радије прати Винаверово читање туђе поезије него ли његово писање властите

&

Више сам овде наводио Винавера него ли што сам писао о њему, а због чега се баш и не мора правдати, јер о Винаверу се и не мора писати, не бар докле га колико треба и како треба прочитамо

Ова белешка о Винаверу није друго до невешто стишавана радост што коначно имаћемо овога писца по други пут међу Србима

Станислав ВИНАВЕР

Из збирке **РАТНИ ДРУГОВИ**

ДРАГОШ ИЗ ЛИПОЛИСТА

Драгош из Липолиста
 У поцејаном туњу
 Са старом пушком берданком
 Чувао је као и остали
 Из шрећеја позива
 Неку ћурију иза фронта.

Када зашутњи воз
 Он би се исцрсио и салутирао
 И ни један мишић не би зашрејерио
 На старачком лицу.

Он је причао тошово цео дан
 О прошлим рајтовима
 Када је био млад
 И шукао се у првој линији
 Ти рајтови били су шежи
 И лејши.

Знао је Драгош да то не помаже.
 Али му је било мило.
 А раздирала ја је жеља
 Да некако продре у први позив
 – Као стари свати на свадбу –
 Где су њејова два сина
 Милушин и Мушимир,

– Макар колико за један бој.
– Макар колико за један јуриш.

Најзад се завршило чување ћуџрије
Мале, несачуване ћуџрије.
Од шешкој најора њри њовлачењу
Он је заглавио у болници на Виду
Ако је и осџао жив кроз Албанију
То је само о нади да види синове.

Он је синове видео
Под маслинама на Крфу
И сиџи су се изразџоварали
И алалили.

... На војничком џробљу на Виду
Без обзира на јединицу и џозив
Удружени су сви наши борци.
И Драџош из Лиџолисиџа, са џима,
– Сиџари и искусни џређеџозивац –
Не чува више обичну ћуџрију
Збоџ које је било незџодних речи
И свакојаких шала –
Неџо чиџавао једно осџрво.

БАБА РАНЋИЦА

У дну своје оџромне башиџе
У куџици џуној икона
Баба Ранџица џримала је болеснике
Изџонила је нежсиџи, скидала уроке,
Исцелџивала је вилосане
Гасила уџевеџе, бајала басме.

За разлику од толиких врачара
Баба Ранђица била је код Боја добро ујисана,
Она је сийним мачјим ласом
По цео дан њевала шројаре.

Берући шраве на Церу
Она је мрморила црквене сийхире.
Била је њобожна вешица –
Мала као њањ
Зелених ошшрих очију
Орејке риђе браде.

Зли духови нису је њодносили,
Јер не само да је вршила свој њосао
Како је већ шео усвојено,
И шерала их у луху јору
Где њешао не кукуриче
Где звоно не звони
И иде њушева нема за њоврашак.

Нео их је и изоблачивала
Срамила их и сийидила
Терала са њима шеју
Шшо су шјако крмељиви и ружни
Блесави и шужни,
Ђорави и врљави
Ђојави и њрљави,
Криви и суви
Глуји и ллуви,
Смрдљиво смеће
Везане вреће
На зло брзи, на све јошови
Рејашии скошови,
Сакаше јрдобе
Нечасииве нејодобе.

Да нико није умео, ни хѿео
Да их ѿриѿрли и ѿриљуби,
Приѿиѿоми и умири
И бољем ѿоучи.

Баба Ранђица ѿресѿала је да чииа ѿроѿаре,
Чак није чииала ни оче наши
А камо ли ѿсалѿир.
Јер ѿо је болело и оѿорчавало нечисѿи.
Она им је ѿеѿала блаѿо
Као некад својој рођеној деци,
Миладину и Сиѿојадину –
И они су без ѿо муке наѿуѿиѿали сељака
Само је ѿребало да она ѿринесе руку,
Да мало ѿокади,
Или да именов ѿозове
Урока ѿоросѿаса
Који је некада, на дивљем коњу
Ужаѿрених очију
Избезумљено се оѿиѿмао
Њеном сѿѿраховиѿом заѿовору.
Сви су је ѿокорно слушали
Око ње се ѿонизно скуѿљали
Подвијали реѿове
Шенили око ње, као кучиѿи
Чак и ѿевуѿили неѿиѿо неразумљиво.
И нису хѿели да наѿусѿе
Мирисну баѿиѿу и милосну мајку
Коју су ѿек сада нашли.

... Само је црни мачак Уљеша
Осѿајао неѿрикосновен од ове ѿромене
И чим би наѿазио на нежѿиѿи
Разроѿачио би оѿњене очи
И ѿомамно фрѿѿао...

ДАЧА УЧИТЕЉ

У селу Вреоцу, Дача учишељ
 Дебео, нешто подбуо од вина и седења,
 Са малим оширим очицама,
 Са танким високим ласом
 Бавио се сирасно полишником,
 Малом и најмањом,
 Сишном и најсишњијом.
 И свако је морао помислити
 Да припада ономе познатијоме реду људи
 Без кога се не да ни замислити наша земља
 Којима је партија главни покрећач мисли
 И који и у сну бунцају о партији.

У истини Дача учишељ
 Имао је тајно и велико занимање,
 Једино право занимање живоша
 О коме нико није имао појма.

Научивши самоучким начином
 Кријући то од свакога
 Руски језик,
 Бавио се читањем руске литературе.
 Достојевској, Толстојој, Турјењева
 Знао је у срце
 Све је читао по неколико пута
 Жедно и гладно и чежњиво.
 Збој Најаше Росиовцеве
 И Насиасје Филиповне
 Он се никад није женио.

На своје тајно руско блистање
 Дијамантско бездано блистање
 Био је њорг
 Био је срећан

Али никоме није смео да се повери
Да подели срећу
Бојећи се разочарења и бојохулсџва.

И у војсци, у райовима,
Досџевши до кайеџанској чина
– Све звездица, по звездица –,
И до командирсџва,
Насџавио је са џајном Русијом.
Имао је поун сандук руских књиџа.

А Вјерочки, Аџлаи, Насџасџи
У евројскоме райу
Писао је чак и џисма
Са мекоћом Турџењева
И поочиџавао их са џанућем.

Писао им како сироиџињски райујемо
У сламним шеширима и џаћама
Са мало артилерије.
Снабдевање нам је поспе оскудно
Већ смо исцџрџени од два ранија райџа,
И како смо поспџосрдачни
И мали, али чесџиџи.

Јављао им да цела наша дивизија има
Подарене руске џушке
Са дуџачким бајонетџима, као ражањ,
Шџо нас некако још више зближава,
И сџално оџомиње на Русију.
У једном џисму
Обџашњавао им сџав Фиће учџиџеља
Своџа сџароџа друџа
Оџеџи из некој шумадџјској села.
Фића је смаџрао
И сад, као некад у учџиџељској школи
Да нас порожима десетџераџ,

КАПЛАР РАДОЈКО ИВЕЗИЋ

У безбројним њокрећима
 Нашу заставицу рејко је ко сагледао.
 Њу је увек чувао један изабрани вод
 Она је живела својим шајанственим живојом.
 Ми смо знали да она њосиоји
 Да је чувају
 Да је сакривена и савијена.

Виђали смо и команданџа
 Са револвером, у цвикеру
 Када се изненада њојави
 Да нешџо расџрави, нареди, њокаже.
 Па и блаџајника, њосле борбе
 Необично удешена и обријана,
 Војне чиновнике, неке цивиле, неборце
 И Боџ џе џиџа какве коморџије,
 Само заставицу нисмо видели,
 Ваљда је била у дубокој њозадини.

Када је наш џук џрешао Саву
 И њонџон био џрађен
 И смрвљен
 И настџала њоџибија и џаника,
 Каџлар Радојко Ивезић
 Изненада је видео заставицу
 Саму, у блаџу, у кукурузима
 Једним јединим севом очију
 И крај ње два давно њоџинула војника
 Чија се крв усирила.

Каџлар Радојко оџџеџио је заставицу
 Није сџиџао ни да је види честџиџо
 Обавио је џреко наџоџ џела
 И њод киџом курушума и шраџнела
 Заџливао је леденом реком.

(Јер му је речено у његовом селу
 Да се за тај љуби рад хитно
 Траже радници,
 Да је радница знајна
 И да би добро било да покуша) –
 Пошто је три
 дана
 Сјавао на калдрми
 Без јела и друге мисли,
 Којом би се нахранио и најојо
 Решио се преће вече
 Да се врати у Камени Дол.

Снеј је засио,
 ветар завијао.
 На једној Александровој улици није никоја,
 Само су запрежане кафане бљештале
 У сјају и шойлоши,
 Музика је у њима прештала
 И дрво у фуруни.
 Људи су или врућу ракију
 И исовали нейојоу.

Вилошје, бос
 и поцејан
 Пусио је ојромне кораке
 Да се шито пре дочеја Каменоја Дола
 Где ја је чекало троје ладне деце.

Вилошје није
 хтео
 Да разговара ни са собом самим
 Јер није имало шита да се каже,
 А камо ли са ветром
 Старим дезертером и шкартом
 Који ја је ситно задржавао
 И по мало зафркавао,
 И причао му неке приче

– Као и некада, у раиу –
 И говорио, да седне у коју кафану
 Па шиа Бои да.

Вешар је ирдан
 зановешало
 И познаи бесиосличар и дануба
 Он шако ио целу ноћ изналази којешиа.
 И сваки онај који иоууси
 Било да ја иослуша,
 Било да се с њим иууси у разиговор,
 Кајаће се љуио
 И ко зна хоће ли скоро видеи
 Камени Дол.

ГИРЕ СА СОРБОНЕ

Гавра Осиојић наредник ђак
 Звани „Гире Диркајм“
 Уиао је у раи ираво са Сорбоне
 Која ја је иреобразила својим мешодама
 И неизлечивим рационализмом.
 О свакој сивари
 Он би се најире замислио
 И ироналазио иеорију
 Хладну и сирешну
 У складу са Диркајмом.
 И о раиу је имао иуно идеја
 И сваки дан је доносио
 Нова иумачења
 У вези са друишвеним мииом.

О храброси је досиа чииао
 И био заисиа храбар.
 Посиавио је формулу дисцилине
 И све му било јасно.

Једнога дана, без икаква повода
Осећно је да су објашњења тајашта,
Да рат припада подједнако свима,
Да свако има нарочити кључ
И да нико нема право на једино
Исправно решење.

Тога дана осећно је да рат
Није приватна ствар,
И да се не догађа за шо
Да би се о њему писали прикази
Ма како висирени
И састављао тодишњак
Кад се прикупи доста материјала.

Он је поцепао свој дневник
У који је уносио примерке
О будућности Европе,
О каквоћи исхране,
И о примитивном менталитету војника
Пошито у складу
Са Леви-Брилом.

Војници га ни пре нису марили
А сада
Када је тежио да буде пошито њихов
И да се ничим не одвоји
Од простога човека
Ни јелом, ни речником, ни оделом
Ни мишљу –
Они су од њега зазирали
И знали су
Да са овим њиховим старешином
Никако нису чиста посла.
Они су му на крају крајева

*Ипак одбијали на младостӣ
На коју се толико одбија.*

*Заробљен у своју улоју
Водник се сејно ујоређивао
Са дружим ђацима у јуку.
И све му се чинило
Да су ја одавна надмашили
– Да ли што нема књија
О предмету који треба да савлада? –
И да је најшеже на свеју
Теже и од интегралној рачуна
И санкријиа*

Постаји обичан сељак...

СВЈЕДОЧЕЊА

СВЈЕДОЧЕЊА

Митрополит Амфилохије (РАДОВИЋ):
Умрије њојови, или убијање

Горан КОМАР:
*Св. Василије Острошки и Тврдошки –
предање о њоријеклу*

Митрополит Амфилохије (РАДОВИЋ)

УМРИТЕ ПОПОВИ, ИЛИ УБИЈАЊЕ

У околини Призрена на ријечи Кориши, изнад истовременог села, постоји из старине Марков манастир. А сат хода од њега уз ријеку, скривена врлетном стијеном и провалијом, испосница Преподобног Петра Коришког. И једна и друга светиња имају своју дугу и мукотрпну историју. Али и свету, и свијетлу, и крстоносну, као и све Косово.

У испосници Преподобног Петра Коришког чува се и данас мјесто његовог погребња у стијени (Свете Мошти му се налазе у манастиру Црној Ријечи код Рибарића). На мјесту гдје се он подвизавао, око његовог Светог гроба и спомена, образовала се временом пустињска насеобина, нека врста скита монашког, која се претворила у један од значајних духовних центара Србије XIV и XV вијека, па и касније, све до новијег времена.

Испосница је у вријеме цара Душана постала метох манастира Хиландара. У њој се у то вријеме подвизавао пустињак Григорије, за кога се мисли да је он онај непознати састављач „Житија краљева и архиепископа српских“, започетих архиепископом Данилом II. Григорије је вјероватно припадао оној групи чувених монаха „Синаита“, који су својим дјелом и подвигом онебесили Србију тога времена.

Ту се, једно вријеме, заједно са пустињаком Григоријем, подвизавао и први игуман манастира Светих Арханђела код Призрена, задужбине цара Душана, Јаков Серски, потоњи митрополит. Оба припадају оном дивном и препородитељском покрету XIV и XV вијека, познатом под називом синаитско-светогорског исихазма, покрету који је духовно обновио и објединио све православне народе и припремио их да издрже дуговјековно агарјанско, односно татарско ропство, а српске земље обдарио храмовима чудесне архитектуре, фрескама и иконама посебне љепоте и топлине, књижевним дјелима, ори-

гиналним и преведеним, од изузетног значаја. Но, прије свега и изнад свега, бројним Светитељима Божијим, који су били и остали народни васпитачи и просвјетитељи и исцјелитељи народне душе кроз вјекове.

А у каквом су стању данас испосница Преподобног Петра Коришког и Марков манастир? Њима влада „мрзост опустошења“. Пећинска стијена, уклопљена некада у храм, са остацима фресака изнад гроба Преподобног Петра и у дијелу олтарске апсиде – једини су свједоци да је то некад било огњиште врлина и подвига, да је то било мјесто које је вјековима окупљало душе жедне вјечне Истине и нестворене Љепоте; једини свједоци које полако, али сигурно разарају вријеме и немар, и које убијају људи испуњени духовним сљепилем и безумљем.

Јер, који је најбољи начин да се прогна из историје и духовно убије један човјек, било који, и један народ, било који? Да се убије, у њему његово историјско сјећање и памћење, и да се униште свједоци који буде то памћење? Коришка испосница један је од свједока историјског памћења и узроста српског народа. И, ето, нечија рука је почела да обија са пећине и да покуша да, на тај начин, „убије“ на њеним зидовима насликане Свете ликове и призоре, те свједоке наше преображене и обожене прошлости и тај путоказ ка свјетлости данашњој Кориши и њеној околини, „во тмје и сјени смртнеј“.

Дивна фреска Ваведења Пресвете Богородице, насликана на стијени некадашње олтарске апсиде, то гнијездо небеске љепоте у дивљој пустињи савијено и вјековима очувано, обесвећено је најпрљавијим цртежима и натписом: „Umri pori“ – „Умрите попови“!

И, заиста, то увијек иде заједно: фреска, светитељски ликови, попови, култура и народ који их је изњедрио. То се заједно рађа и живи, и заједно умире, буде ли осуђено на смрт. А ова наша „алтамирска пећина“, много љепша и богатија од оне прадревне шпанске – осуђена је на смрт! Сигурну смрт. Без пресуде, али изгледа, и без помиловања. Још мало нека се овако продужи, па је више неће ни бити осим у књигама и штампаним историјама.

Што се, пак, тиче манастира Светога Марка, подигнутог на окомитој стијени, на рубу коришке литице, ни са њим ствари не стоје ништа боље. Манастирске зграде, у којима су прије Другог рата још увијек живјели монаси, срушене су у

току рата. А храм и звонара се полако урушавају од рата до данас, препуштени дивљој природној и људској стихији.

Сваки покушај Епископије Призренске да их очува показао се узалудним. Недавно је спаљен и иконостас на средини храма са свим иконама. Врата храма су у неколико махова била изваљивана. Посљедња, која су била од гвожђа, постављена прије годину дана, и она су нетрагом нестала, тако да храм зјапи отворен. Решетке на прозорима искривљене су. Гроб великог српског просвјетног добротвора и задужбинара из 19. вијека, Симе Игуманова и његових родитеља, оскрнављен је и разбијен. Од мермерне плоче са натписима остала су само парчад, убачена у храм. А на самом гробу нађосмо, уочи Видовдана ове 1981. године, усправљена два фришка људска измета...

Не заборави, читаоче, то је онај исти Сима Игуманов чија дивна Задужбина краси престоницу ове земље: ено је на Теразијама у близини Народне скупштине, преко пута хотела „Москве“. Његов фонд, остављен тестаментом Призренској богословији, и дан-данас неко обилато користи, истина, супротно вољи дародавца. Ко би још водио рачуна о дародавцу, његовом гробу, његовој посљедњој вољи? Што се фонда, пак, тиче, е то је већ нешто сасвим друго... Уистину „достојан“ спомен и њему и оном воду српске војске који су Арнаути Кабаши из околине побили на превару 1915. године, па их бацили низ стијену у провалију пред самим манастиром!

Посљедњу преосталу икону из овог опустошеног храма и обесвећеног мјеста нађосмо чудом Божијим, благодарећи зрацима залазећег сунца и о. Јовану, наставнику Призренске богословије, која једина никад не заборавља свога и народнога добротвора Симу. Ради се о икони Богородице са спаљеног иконостаса. Види се да је и она горела, али неким чудом није сагорјела, него је бачена прије више мјесеци низ стрмину према ријечи Кориши, па се зауставила на педесетак метара од храма, да би је ту открио одсјај позлаћене подлоге, и то у посљедњем тренутку.

Кренула Мајка, шта ли, за својом побијеном дјецом! Као некад на Голготу за својим сином Првенцем. А сунце на заходу, сплело Њој и њима ореол од својих зрака, и подарило нама њен свети лик, на утјеху. И ради очувања наде да је, ипак, Свјетлост и девствена Љепота јача и моћнија од таме и ругобе и подивљалих страсти.

Тако од памтивијека бива: увијек остане бар један свједок злочина. У овом случају, свједок који оптужује и опомиње, али не мржњом и осветом, него сузом и љубављу! А од те опомене има ли страшније за људе и народе који нијесу изгубили савјест и памет – и памћење?

(Из *Православља* бр. 349, октобар 1981, стр. 5-6)

Горан Ж. КОМАР

СВ. ВАСИЛИЈЕ ОСТРОШКИ И ТВРДОШКИ - ПРЕДАЊЕ О ПОРИЈЕКЛУ

(ХУМ)

Од Требиња па до Хума, требињска се зове Шума,
а од Хума до Пољица, нит је шума нит равница,
од Пољица па надоље, Попово се зове поље.

Током опсежних теренских истраживања у области источне Херцеговине, догодило се да се почетак и завршетак истраживачке кампање усмјери на Требињу околне предјеле Шуме и Површи. У Шуми требињској, у селу Хум, забиљежио сам предање о поријеклу острошког светитеља Св. Василија које овдје доносим на увид читаоцима „Слова“. Иако не желим тврдити да предање доноси истину о поријеклу светитељевом, ипак сматрам да га треба објавити јер пружа нова казивања о светитељу, а у себи носи извјесна зрна која убудуће треба пажљиво просијавати и испитивати.

Као што је познато, мјесто рођења острошког и тврдошког, поповског светитеља, Св. Василија (Јовановића), тражено је, на темељу предања, у селу Мркоњићи, поповском селу на десној обали Требишњице. Говори се о патронимикону изведеном од очевог имена Јован. Указивано је по предању и на кућу у којој је рођен светитељ. Познато је, такође, да су острошки калуђери пренијели сјећања на житије које се у манастиру чувало до похода Омер паше Латаса, као и да је српски патријарх Василије Бркић сачинио житије светитељево.

Међутим, у источној Херцеговини, чувају се два предања која нису позната житију светитељевом. То је готово општепознато предање о првој светитељевој парохији у љубињскоме селу Мишљен (Банчићи), гдје и сада стоји црква

њему посвећена“ (у Љубињу и дјеца знају о „првој парохији Светога Василија на Мишљену), и друго, предање о којем сам чуо и забиљежио га, последњих дана 2011. године у требињском, шумском селу Хум. Ово друго предање је представљало разлог за објављивање овога чланка.

На овоме мјесту је потребно указати на предање које се, према свједочењу Николе Јовановића из шумског села Хум чува у овој фамилији и преноси са кољена на кољено. Наиме, казује Никола, отац светитељев морао се склањати од Турака и одбјегао је у Србију. Мајка Анђа, која би „по роду могла бити или од Ђурића или од Ивковића¹“, прешла је са сином у Поп во. И поред већ прихваћене традиције о поријеклу из Мркоњића у Попову, дужан сам скренути пажњу на ово предање у Шуми, јер овдје заиста, поред Колака, Станића и Тарана, од давнина живе Јовановићи (надимком Јаловице²). Управо Јовновићи представљају старинарски елеменат. Њихов одломак свио се под гребеном Хум, крај цркве Рождества Пресвете Богородице. Опис села Хум код О. Ђ. Козића је веома оскудан. Он у једној реченици помиње старинике Јовановиће као „Јаловице“, док другим родовима (Колаци), о којима каже да су досељени прије триста година, посвећује дужну пажњу. О Јаловицама казује да славе Св. Јована (20. јануара). Међутим, важно за овај чланак, помиње старе Ђурђевиће и њихове кућетине, те да су „због крвнине некуд побјегли“³.

У наше вријеме о предјелима Шуме је писао Љубо Спаравало, начинивши вриједни преглед древних споменика који својом сложеном стратиграфијом сежу у праисторију. Овај аутор је описао сакрално наслијеђе Шуме показавши органско везивање првих црквица у сухозиду и некропола стећака уз гробне гомиле овога подручја. Сва шумска села заснована су давно, а уочавају се њихови помени у докуме тима Државног Архива Дубровник и у 14. и 15. вијеку. Овај аутор описује село Хум, помињући споменике код Погане

¹ Ивковићи на Топлој дали архимандрита Симеона, једно вријеме сабрата савинског и обновитеља филијалног савинског манастирчића Ваведења Пресвете Богородице на Арзи (Љушtica), такође, 1797., године кандидата за епископску столицу у Далмацији и Боки.

² Обрен Ђурић-Козић, Шума, Површ и Зубци у Хрцеговини, у: Херцеговина – антропогеографске студије, ДОБ, Гацко, 2004, 520

³ О. Ђ. Козић, Шума..., 520

Локве, остатке Ђурђевог цркве и мали крст на греди у близини локве⁴.

На подручју Шуме, од површких села Вољујац и Љубово, до Запланика и Калађурђевића, грађене су цркве посвећене Пресветој Богородици и Светим Апостолима Петру и Павлу, Св. Варвари, Св. Трифону, које говоре за рану рецепцију институционалног хришћанства. Осим тога, уочено је окупљање околних села и када излазе из територијалног опсега Шуме у историјске парохије којима је окосница јато шумских села распрострајних између Требишњице и обода крашке површи у којему се она прелама у дубровачки предио. О раноме утемељењу цркава у Хуму писали су и раније теренски истраживачи и познаваоци Херцеговине⁵.

Подручје Шуме, познато је, гради средишњи дио подручја Влаха Журовића. Константин Јиречек је Журовиће, као насеље, смјештао у шумско село Калађурђевиће, видјећемо касније с разлогом, а о овим селима писао је папски мисионар Боналди 1644. године помињући контраду Журовића⁶. Из мојих збирки ћириличних докумената Државног Архива Дубровник види се да се и током 17. вијека једно село у подручју Журовића називало селом Зуровићи. Такође се из ових докумената види да се значајни учесник Морејског рата Вуко Јовановић, помиње као житељ села Зуровићи! Вуко се помиње као кнез у Зуровићима током 1693. године („кнез Вуко Јовановић из Зуровића...“; „кнез Вуко Јовановић који пребива на Царинах...“). Кнез Вуко је због некога дјела његове дружине према Млечанима 1693. године од стране ванредног провидура „секвестран у гвоздја“⁷. У једном документу из 17. вијека помињу се Зуровићи усљед неког дјела крађе, казујући о трагу који

⁴ Ljubo Sparavalo, Srednjovjekovna groblja, crkvine i crkve na području Šume trebinjske, Tribunia 5, Trebinje, 1979, 111

⁵ Šefik Bešliagić, Srednjovjekovni nadgrobni spomenici – stećci u dolini Trebišnjice, Naše starine VIII, Sarajevo, 1962, 33. Цркве се граде у класично доба стећака између 12. и 16. вијека.; Š. Bešliagić, Stećci u Bitunjnoj, Naše starine IX, Sarajevo, 1964, 94.

⁶ Lj. Sparavalo, Srednjovjekovna groblja..., 75

⁷ Горан Ж. Комар, Ћирилична документа дубровачког архива, Прилози историји свакодневног живота на тремеђи Дубровника, Требиња и Новог (1504-1795), друго допуњено издање, Херцег-Нови, 2011, 442, 443; 448, 449; 463-465

води ка Иваници⁸. Вјерујем, дакле, као што је писао К. Лирчек, да је у питању смјештаја села Журовићи, током историјског сужавања територије Влаха Журовића, одломак Калађурђевићи код Запланика опстајао као село Зуровићи. Но, видјемо, изузетно је значајно са становишта оцјене вјеродостојности хумског предања о острошком светитељу помињање личности кнеза Вука Јовановића у Зуровићима на подручју Шуме. У значајном селу Запланик, којему гравитирају Калађурђевићи, стоји црква Св. Апостола Петра и Павла која је гробалска за Вуковиће, Калађурђевиће, Владницу, Неновиће, Коштриковац и Кутину. О цркви се казује да је раније била посвећена Ваведњу, а још прије Св. Пантелејмону⁹. Истичу се помени у дубровачким документима Марка Калођурђевића из Зуровића 1436. године, као и села Калађурђевића 1437., те катуна Влаха Журовића током 16. вијека, а још 1347. године Жура Богуновића¹⁰.

За средњевјековно Требиње се везују Љубичићи, Драганићи, Прибиловићи, Добричијевић (Подгљивље), Прибисалићи и Богавчићи из Горице, Стрелар, Остојић и Јовановић везују се 1421. за Талежу, а Борко Покрајчић за Сливницу у Површи. У то доба, код Требиња, постојао је утврђени град Биоград (код Дужи у Шуми требињској) у којем су стајали Богосаљићи¹¹.

На овоме мјесту, прије него бих изнио хумско предање о поријеклу острошког светитеља, скренуо бих пажњу на Ђурђевиће у селу Хум чије се кућиштине и данас показују, као и на указивање у предању на Ђурђа из села Хум, једнога од тројице браће Јовановића. Овдје и сада кажу: „Под Ђурђевом кућом“ за мјесто на стјеновитој главици у средишњем и источноме крају села под којим леже куће Јовановића.

У селу је у давнини, уз гробну гомилу, подигнута црква Рождества Пресвете Богородице која је касније помјерена у гробље стећака који импонују као стари гробни споменици

⁸ Г. Ж. Комар, Ћирилична документа..., 129

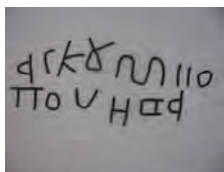
⁹ Св. Пантелејмону посвећена је и црква на Алексиној Међи у подручју требињске Површи – Саво Пујић, Циварска црквена општина, Београд, 2010, 107. У манастиру Савина, чувана су барем до 1930. године чест моштију Св. Пантелејмона.

¹⁰ Lj. Sparavalo, Srednjovjekovna groblja..., 73, 74 75; 77

¹¹ Marko Vego, Hercegovina (iz Historijskog arhiva u Dubrovniku), časopis „Hercegovina“ br. 1, Mostar, 1981, 279-312

типа плоча, везани за гробну гомилу. Црква је мала, једнобродна, са полукружном апсидом окренутом Истоку и једним окном звоника. Укопавају се Јовановићи, Таране, Колаци и Станићи. Јовановићи кажу да су стариници у селу „од Косова“, као и да је земљиште између два крста њима припадало. Указује се на мали усамљени крст на главици изнад кућа и крст у одломку Колаци¹².

У селу Хум у Требињској Шуми узидан је у ограду мањи крст величине 0,98 x 0,62 м који носи дворедни натпис: „АСЕ УМКО ПОЧИВА“.

Крст̄ у ѿор̄ӣи, Хум

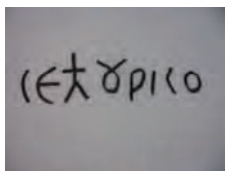
У истоме селу, крај кућа Јовановића, на кршевитој главици која се истиче на предјелу Столи, Код Ђурђево куће (Закршће), постоји мањи крст и у близини црквиште. Такође, остаци ранијег насеља. Крст је мали, грубље отесан, и углављен у стијење источније од локве у селу. Његове димензије износе 0,97 x 0,45 м. Нема украса ни натписа. Нешто западније, у одломку Колака, био је подигнут већи крст са вишередним натписом који је објавио Марко Вего: „НЕКА СЕ ЗНА КАКО ПРОБИ РАОСАВ ВУКИЋЕВИЋ ПУЋЪ ЗА ДУШУ МАТЕРИНУ И ДА МАСТРОМЪ 900 АСПР(И)“¹³. На сеоској локви, коју сам малочас поменуо (Погана Локва¹⁴), саграђен је заштитни вијенац од крупних блокова тесаника. На једном који гради улаз у локву, урезан је ћирилични натпис: „+СЕ ЂУРКО“¹⁵. Крст је уклесан и дефинитивно нема форму какву носе крстови урезивани у гробне натписе у Херцеговини. На жалост, ово је само дио већег споменика који је поломљен. Мјештани помињу да је на овој локви раније стајао крст.

¹² Ћирилични натпис на овоме већем крсту крајпуташу, објавио је тачно Марко Вего: М. Vego, Zbornik srednjovjekovnih natpisa Bosne i Hercegovine, tom III, 1964, 8, 9

¹³ М. Vego, Zbornik... III, 8, 9

¹⁴ Ljubo Sparavalo, Srednjovjekovna groblja, crkvine i crkve na području Šume trebinjske, Tribunia, 5, Trebinje, 1979, 111

¹⁵ М. Vego, Zbornik... III, 8, 9

Блок са урезаним крстом на локви у Хуму

ХУМСКО ПРЕДАЊЕ О ПОРИЈЕКЛУ СВ. ВАСИЛИЈА ОСТРОШКОГ

Више је разлога за објављивање овог хумског предања. Први је несумњива потреба да се истражује фамилијарно поријекло острошког светитеља. Други је врло очигледно преклапање одређених поповских топонима са именима из предања, као и појава имена крупних историјских личности о којима сам писао у последње вријеме. Осим тога, и појава преклапања имена средњевјековних братстава са подручја Шуме и топонима у Хуму које предање опредељује Јовановићима.

Ево како гласи окосница предања које се чува у роду хумских Јовановића, а које ми је два пута, први пут на Св. Великомученицу Варвару 2011. године, а други пут 25. тога мјесеца, изнио Никола Јовановић из Хума рођен 1935. године. Предање је изговорено у присуству његове сестре. *„У селу Хум су живјела тројица браће Јовановића: Андрија, који је био најсџарији, Вуко и Бурђе. Бурђева се кућа и сада види као рушевина, близу Закрића, гдје се на једној њеди налази мањи крст. Од овога крста, у источном дијелу села, а близу сеоске цркве, па до другога већег крста у Колацима, био је њосјед Јовановића. Бурђе је био везан за кућу, а Вуко је био шртовац сџоком са Дубровником и на дубровачком друму, код Љубова, је имао свој хан. Гусари су њоштили њејов брод. У њо вријеме убије Турчина Ристио Мркоња, па добјеже у брда око Хума (у Шуми Требињској). Турци њришисну овај крај и доведоше Мркоњину мајку на ливаду Тријебањ. Након мучења и ѡражења да каже јашаке, мајка је ѡзивала и мајчиним млијеком заклинала сина да се ѡреда. Мркоња онда убије мајку из ѡушке. Јашак њејов био је Бурђе Јовановић. Послије овога догађаја, Мркоња и Бурђе морали су бјежашти, шџо им је ѡшло за руком обукавши се у јашеће кожухе и зашиснувши чакџаре на овновима. Турци су, зашџм, овдје довели Колаке који су сџишли из Туља и Ковачине.*

Бурђе је био кмеї у вријеме Турака и давао је десейїну. Бурђе је имао жену Анђу или Ану и малої сина од їодину дана, којеїа је мајка, їослије овоїа доїађаја и склањања мужа у Србију, одвела у манастир Завалу“.

Види се да ово предање уграђује низ елемената који га везују уз историјске личности и топониме у Попову и Шуми. Будући да основни биографски детаљи из живота острошког светитеља нису са сигурношћу утврђени¹⁶, стоји моућност да утврдим неколико озбиљних подударности са архивским подацима. Предање из Хума упућује на старину Јовановића-Јаловица у селу Хум. Они су овдје „старјеници“ како казује истраживач Шуме Обрен Ђурић-Козић. Јовановићи се помињу у средњевјековним документима Државног Архива Дубровник. Затим, предање помиње Вука Јовановића чији је брод потопљен. Кнез Вуко се, види се то из мојих збирки, помиње током Морејског рата као значајни протагониста, уз Војновће, Магазиновиће и друге. Он се стојбином везује за село „Зуровиће“ у Шуми требињској. Кнез Вуко, хипотетички, може бити Вуко из предања, али би таква претпоставка помјерала годину рођења острошког светитеља у нешто касније године од 1610. године. Вуковој Вуков Јовановић звани Кнежевић је син кнеза Вука из Зуровића, то сам утврдио на темељу млетачких судских предмета сачуваних у которском архиву. Он је троструки мандатар на положају капетана Топалске општине у средини 18. вијека. Снажно се истицао залагањем за успоставу правилне православне епископије у Боки послїје прогона владике Стефана. Барем један његов мандат је вишеструко премашио предвиђено вријеме трајања капетанског мандата и капетан Вуковој је у једном тренутку тражио замјену. Имао је брата Ника који се бавио поморском трговином¹⁷.

¹⁶ Димитрије М. Калезић, Душан П. Берић, Свети Василије Острошки у своме времену, Београд, 1987, 27/ 88; 181, пр. бр. 1..., 27-88 Е. Н(икодим) М(илаш) Св. Василије Острошки. Разјашњење једнога питања из светитељевог живота, Дубровник, 1913, 26-28, 32-37, 42, 57; Др Душан Кашић, Свети Василије Острошки и његово доба, у: Свети Василије Острошки Чудотворац, Споменница поводом 300-годишњице његова представљења, Београд, 1971, 13

¹⁷ Горан Ж. Комар, Херцеговске знаменитости, књ. 1, Херцег – Нови, 2006. Обимнији одјељак посвећен историјском ходу манастира Рождества Пресвете Богородице (Потпланина) у Ратишевину: Рати-

Кнез Вук Јовановић се, као влашки кнез, помиње у првим годинама Морејског рата по жалби на неке паљевине, свакако у подручју за које је био задужен¹⁸.

Ђурђе Јовановић из предања, који би био отац светитељев, преклапа се са појавом у хумском предању Ђурђевића у селу Хум, на предјелу хумских Јовановића. Није ми познато да се Ђурђе јавља у исправама које долазе у вријеме Кандијског или Морејског рата. Он би, дакле, заиста могао напустити завичај.

Очигледно је да су Јовановићи темељна фамилија у Хуму, која можда оvdје живи у средњем вијеку, оvdје дочекује турску управу, а сигурно догађаје који би претходили Кандијском рату (1645). У историјском трајању помињу се на предјелу између Ђедића и Калађурђевића.

Изузетно је, даље, занимљиво помињање средишње личности у хумском предању Риста Мркоње¹⁹ чије презиме свакако упућује на поповско село које је одређено као мјесто рођења острошког светитеља.

У селу Хум Јовановићи данас живе у више кућа, а средишња кућа која представља примарно сједиште рода је кућа Николе Јовановића. То је кућа на спрат са помоћним приземним зградама. Између зграда посједује авлију која је грубо пополочана. У сутерену још увијек гори огњиште.

шевина. Српско – православни манастир Потпланина, 1 – 71. Овој књизи прикључен је нарочити одјељак посвећен историјском ходу бокешких – новских Јовановића. Такође, Г. Ж. Комар, Митрополити Саватије и Стефан Љубибратићи и њихово доба. Приморска епископија и митрополија 1653-1762, Херцег-Нови, 2009, 227, 228; такође: Г. Ж. Комар, Херцегновски Јовановићи – у штампани

¹⁸ Vesna Miović-Perić, Na razmeđu - osmansko-dubrovačka granica (1667.-1806), Dubrovnik, 1997, 195, нап. 512

¹⁹ Занимљиво да се село Мркоњићи не јавља у првом турском попису 1477. године. С. Мишић, Хумска земља у средњем веку, Филозофски факултет у Београду, Београд, 1996, 17; Milenko S. Filipović i Ljubo Mićević, Popovo u Hercegovini, Naučno društvo Rep. Bosne i Hercegovine, "Djela", knj. XV, Odjeljenje istorisko – filoloških nauka knj. 11, Sarajevo, 1959, 14 – 16. Такође: Љ. Мићевић, Живот и обичаји Поповаца, Српски Етнографски зборник, Београд, 1952; Ahmet S Aličić, Poimenični popis sandžaka vilajeta Hercegovina, Orjentalni institut u Sarajevu, Monumenta Turcica, tomus sextus, serija II, Defteri knj. 3., Sarajevo, 1985, 484-506.

ИСТРАЖИВАЊА

ИСТРАЖИВАЊА

Лука Д. ЦИЦМИЛ:
Акорди њланиноћивских райсода

Раде Р. ЛАЛОВИЋ:
Свадебни обичаји у селима око Калиновика

Лука Д. ЦИЦМИЛ

АКОРДИ ПЛАНИНОПИВСКИХ РАПСОДА

Мало је мјеста под овим Небеским шаром као што је Планина Пива. Она је спецификум у свему. Њен рељеф је сличан ономе на Мјесецу. Њени људи су оплемењени чојством и јунаштвом, њихов дух је надахнут љепотом течне и сонорне ријечи. Њен скоро сваки човјек је рапсод или сочни приповиједач. Ритам њиховог говора је ритам срца, а мелодија њиховог језика је сазвежђе небеско и сазвучје откуцаја чекића на коси. Они су једноставно Богом дани да буду и до краја остану извори окоштале патријархалне епике, која се сићила и тићила и кроз времена одјекивала са струна гусала и преносила се као аманет и завјет са оца на сина. Многа су пивска епска генија умирала без „гроба и мрамора“, заборављена у костурницама обраслим сиљевином и класом. Њихови стихови избрисани су из памћења њихових наследника и вјечно заборављени, нестали нестанком њихових стваралаца. Далеко од свијета и цивилизације, пивски је човјек уз дрнду и разбијање јарине, уз прављење рала и дрљаче, у дугим зимским ноћима уз слабу свјетлост петролејке празнио своју душу ткајући стихове на пјесничком разбоју. Причао о свему и свачему-стварајући лакрдије и шале, и јецајући над смртима и погибијама, над трагедијама „ископаних очи“, затртих огњишта и разорених станишта.

Предмет пјесничког обликовања могао је да буде безначајан догађај, обичне сеоске чарке, туче жена „галатуља“

„Стаде рика Милине златуље

Побиле се двије галатуље“

и погибија-смрти сина јединца, трагедија и затирање цијеле породице. У мноштву насталих пјесничких остварења, њихово обликовање и смјештање у вријеме и догађаје, различито је прихватано од слушалаца. Зависно од актуелности временског тренутка и умјетничког дојма трајао је њихов вијек живљења у свијести слушалаца. Нека од тих остварења била су намијењена за једнократну употребу,

„Залуд Мирко око штале виче
Кад му пуста без телета риче.“

Међтим, већина ових пјесама је остало да траје као вјечна филозфија „ вјечна зубља, вјечне помрчине“ да свијетли под звиједама раскошног пивског неба.

„Тужна дјела у срцу писана
ничим нису избрисана.“

Пјесме су настајале и трајале у народу, а њихови су аутори заборављани. Тако су се ова епска остварења натопљена лириком и најчешће баладичног карактера постајала народно-услено благо као што је то пјесма о Владу Павићевићу, борцу Народноослободилачког рата кјега је Момчило Цицмил, тада недорасли дјечак рањена његовао у Мађовој стаји и наком смрти сахранио у Старо шарићко гробље. Владове посмртне остатке по завршетку рата, “преселила“ је његова породица у родне му Бјелопавлиће, али пјесма о Владу остала је да живи и траје у Шарићима

„Ој, хероју, друже, из Горице
Од поштене своје породице.
Ти правниче, од силнога знања.
Не боја се дуга ратовања.“

Нажалост, много гробље и мраморје није имало судбину Владова гроба, него је остало на вјечној, анонимној стражи – анонимних шарићких мјеста; Колибиштине, Сиљевца, Иванове долине и многих иних вртача и пропланака.

Пјесма која је дуго живјела у Пиви и била толико актуелна да се и у колу пјевала, која иако је постала народно благо полако „клизи“ у заборав је пјесма о спрженој, попаљеној и уништеној Пивској планини за вријеме Пете офанзиве.

„Куће горе, дјеца пиште,
Све се ствара у жариште.

.....

Са јелама сеје зборе,
А на ватри браћа горе.“

Упечатљива слика страдања. Епско сплетено са лирским. У овим стиховима се слило у космичко и то не обично космичко кретање, већ је прерасло у ватру пепељења запаљене дјеце и изгорјелих домова. Пред овом стравом насликаном једним сликарским потезом звучно и визуелно „нијеме“ оне ужасне сцена из литературе. Ту не може, а да не занијеме; нарицаљка сестре Батрићеве и Андрићева гротеска набијања на колац Ра-

дисава са Уништа. Ни слика туге Југовића мајке, ни драма Косвке дјевојке која се „шета“-госпоски „по разбоју млада“ није толико језива и ужасвајућа. Је ли људска ријеч игдје могла да достигне своју сугестивност у казивању мисли, своју јачину у звучању бола, своју трагичну визију у сликању дгађаја као у стиху: „Са јелама сестре зборе, а на ватри браћа горе.“ Овдје су своју горку трагичну исповијест, затирања једног народа, ријечи дочарале јачином пред којом блиједе Шекспирове трагедије. Антигонина браћа не горе-већ је њихова трагедија изазвана борбом око власти.

Пивски је човјек преживљавајући страдања знао и умιο да их преточи у пјесму, а пјесмом пресели у вјечност. Неријетко, у овим пјесмама имамо оригиналности ауторових сликања у приказивању догађаја, сажетости и језгровитости, која се у епској поезији ријетко или скоро нигдје не сусреће. Узмимо стихове из пјесме Погибија Пера Томчића, аутора Миливоја Живковића у којој каже:

„Кад је Перо пао низ точила,
Крв је људска камен засмочила“.

У првом стиху аутор наговјештава трагични моменат да би у другом стиху исписао, само њим једним повјесницу Перове трагедије. Крв људска „смочи камен“, то је оригиналност ауторовог „смока“, јер ни у једној, бар мени познатој епској пјесми не налазимо овакву стилизацију. А камен се у Пиви вјечно „смочи“ крви, тако да овај стих излази из уског контекста пјесме проширујући своје значење у вјечност коју ни епохе, ни вријеме, ни људи у Пиви нису могли да измијене. Пивски епски рапсод је увијек био досјетљив и довитљив, знао је да проникне у вријеме, и да своја тајна скровишта свијести и подсвијести искаже гласно, а да му то власт која никоме не опрашта не умједне „прочитати“и да тако остане некажњен.

„Киша пада грмљава се тресе
На Сиљевац потрчале блесе,
А не иду да се Богу моле
Но да ватру Првог маја горе“.

Ови стихови казани из уста анонимне шарићке пјесникиње Јеле М. Цицмил наизглед лакрдијашког карактера много су комплекснији него што изгледају. Овдје је Јела попут Давида у Кочићевом „Јазавацу“ изрекла своју побуну и осуду режима комунистичког „сјаја“, који је затварао и прогонио мирне сеоске ратаре, ако би се усудили да ору на Дан међународ-

ног празника рада. У стиховима је дата оусда диктатуре власти, разорених и напуштених станишта изазваних анатемама које је Бог или ђаво наметао пивском човјеку у времену помрачене идеологије Брозовог кова. Срећа је што су Дебеовци били за умјетност неписмени, те Јелине мисли нису знали да „прочитају“, иначе, би ова племенита дјевојка као многи други „отперјала“ на Голи оток.

Планинопивски епски пјесник, попут Филипа Фишњића, Богом дан поета, Мирко Живковић из Жеична знао је и био вичан да опјеване догађаје и приказане личности обуче копреном вица и шале. Понекад су се тај виц и шала преливали из контекста насликаног амбијента и као бујица се оглашавали горком оптужбом против постојећих односа и појава у друштву. Језик Миркових пјесама је звучан и мелодичан у њима је најчешће подвргнута руглу колективизација живота на селу. У пјесми која је настала поводом расформирања сеоске задрге каже се:

„Боже, мили и сви бож 'и свец
Из задруге изађоше кењици.“

.....

„Па се млада око паса рња
Кад пред кућом оседлана брња.
Ријеч рече на кобилу клече
Доћи ћу вам дјецо додовече.“

Узалудни рад у задрузи-узалудно црнчење као и уништавање сеоских домаћинстава чести су мотиви Миркове поезије:

„Залуд Мирко ваздан гране вуче
Да му дају пола кила буче¹“.

У пјесмама у којима су приказани стварни догађаји трагичног исхода, епски пјесник даје упечатљиве слике догађања која су претходиле трагедији, потом слиједи приказ саме трагедије као одјек вапаја и бола који је изазван самим трагичним догађајем.

¹ У Пиви, млијечни производ који се купи подјесен. Ни сир, ни скоруп, ни дрпљевина; заједно и једно, и дрго, и треће.

„Прешло сунце брда и долове.
 Вакат овце гонит у трове,
 У торове у нова стружишта
 Што се зову Стара катуништа“

Слика наговјештена-упозорен читалац да „види“ пивски пеј-
 заж (Недајног) након заласка сунца. Затим, слиједи лоцирање
 мјеста гдје догађај треба да се деси. Након тога долази до из-
 ражаја емоционални ехо пјесниковог преживљеног односа
 према предјелу. „Торови, нова стружишта, Стара катуништа“
 врло шкрто казане ријечи, а мисаоно и емотивно дају упечат-
 ливу слику катунског угођаја и предјела. Посебну емотивну
 сочност порука носи синтагма „нова стружишта“, која у чита-
 оцу побуђује не само слику чистоте и невиности, него и рас-
 паљени ехо обнављања и тражења живота на прадједовским
 Старим катуништима.

„Узе лагум па га у цеп баци.
 С њим отиде у колибу мајци.“

Најстрашнији и најјезивији је приказ „злог лагума“ ко-
 га је чобанин цио дан „био о кршеве“, и он није хтио „да ужди-
 је“ и ето ту у колиби пред очима мајке експлодирао је и разлио
 тијело њеног сина. Овдје је напетост доведена до врхунца и
 својом јачином визуелног и емотивног надвисује драму Југо-
 вића мајке која не издржи трагедију кад избобрће и испреврће
 руку Дамјанову. Пивска мајка окамењена пивским каменом
 има тврђе срце од Југовића мајке. Њено срце је издржало кад
 јој је бомба разлијела сина јединца. Након синовљеве погибије
 мајка је у „рубаци“ купила дјелове синовљевог тијела. Сина
 ће да сахрани, али прамен синовљеве косе тајно ће сакрити у
 њедра и у њеним њедрима наћи ће га након што она буде
 одживјела свој вијек у моменту када је буду купали и припре-
 мали за упок. Ово је страшније од бола и лелека и језивије је
 од саме смрти. Кулминација несреће је доведена до врхунца.
 Духовно очишћење се разбија у парампарчад и настањује бол-
 но у сваку пору душе. Вапаји се не разносе временом и прос-
 тором већ се камене у нитима сазнања и емоције, управо у
 ономе што чини да човјек јесте човјек, а не животиња.

Планинопивски рапсоди ријечју умију да ките и везу,
 да сликају и портретишу, да пјевају и муче, умију да кликћу и
 наричу. Знају да прикажу атмосферу надања и чекања, да
 стихом искажу занос, да у сузи излију тугу, оплакану срећу
 или уништени живот.

У пјесмама планинопивских епских стваралаца љубави су чисте ведре попут амбијента у кме су настале-попут чистог зрака и плаветнилом умивеног пивског неба. Најчешћи мотиви ових љубавних пјесама су „љубавни јади“ двоје младих. Предмет обраде су често недотакнуте чари љепоте женског тијела - неријетко женских њедара. О којима је љубавник могао само да сања, да их „милује“ чежњом и надањем да ће једног дана мирисати у његовој постељи.

„Ој, ђевојко, чела ведра
Шта ти ниче то у њедра
Ил су дуње, ил јабуке.
Били смио завућ руке“

Руке у дјевојачка њедра љубавник је могао „завући“ тек након што му се љубавница „обећала“, а он јој дао заруке - прстен и паре. Заручену дјвојку момак није смио преварити да је не узме за жену. А ако је момак преварио дјевојку слиједила је дјевочина освета; која преточена у стихове гласи:

„Јеси л` чуо мио брале
Сад ђевојке куће пале
Литар гаса и шибице
Чик превари кукавице“

У пјесми Погибија Божидара Љешевића, аутора Радомира Поповића, мајка сазнавши да јој је погинуо син јединац не жели више да живи већ хоће да се убије.

„И рашири руке двије
Одмах шћаше да с' убије.“

У таквим ситуацијама у којима разум губи контролу над људским умом, а осјећања сугеришу путовања у смрт, пивски пјесник као видовњак налази рјешење и не дозвољава једној смрти да изазове другу смрт.

„Ту преда њу људи сташе,
Убит јој се не дадоше.“

Баш као у Горском вијенцу у коме се став масе изражен колективном свијешћу у Колима морао уважавати тако и овдје уцвијелена мајка се не убија већ се покорави колективу. Да је Његошев Вијенац утицао на формирање пјесника Поповића да се запазити и у даљем току пјесме.

„Још директор мајку моли,
Срцу своме да одоли.“

Овдје се искусни и „научени“ директор ставио у службу савјетодавца и тако преузео улогу Његошевог Владике и Игумана

Стефана, међтим, и он је истог психичког склопа као и мајка. Ни он не може да „одоли.“

„Изгубио скоро брата
Па на кућна изби врата
Из бијела грла виче
Леле, дивни учениче,
Рано мајке по сто пута
Леле, брате, рано љута.“

Овај мудри и школовани човјек зна да тејши сузом и леком, напомињући да и он живи са неизљечивом „раном љутом.“

„Рана љута“ се, иначе, често сусреће као лутајућа детерминанта жалости и бола у пјесничким остварењима планинопивских рапсода. Бол директоров је двострук бол. Његов лелек је биполаран-лелек за „дивним учеником“ и лелек за братом „раном љутом“. Пред оваквим директоровим ставом и молбом да срцу одоли, мајчин лелек је занијемно.

„Још директор мајку моли
Своме срцу да одоли.
Да јуначки ране сноси,
А сад време да се носи.“

Трајање директорове утјехе траје дуго, управо, од момента његовог доласка у кућу жалсти до момента кретања спровода на гробље. Директорова молба је благи мелем за рањено мајчино срце да не пресвисне од бола већ да „јуначки“ поднесе ране.

Сестринска љубав у пјесмама планинопивских стваралаца исказана је као највећи завјет, завјет вјечног идолопоклонства сестре према брату. Брат је светиња која се цијени и поштује, тако да се и мртав брат „милује“ тужбалицом и сузама.

„Божијега мученика
Што издану под ранама,
Да га сестра помилује
Тужбалицом и сузама.“

Предмет уобличавања пивских рапсода је неријетко мајка. Мајка која у свом физичком и људском портрету најчешће има црте Јеворсима и Југовића мајке. Она је приказана као чувар домаћег огњишта. И када сви оду из куће „трбухом за крухом“ мајка остаје на „кућном прагу“ сама као симбол неразореног породичног гнијезда и кућног гњишта.

„Има једна стара мајка
У гнијезду чами сама.
Од свјелости гњ'ездо блиста,
Њој увијек мрак и тама“

Овај контраст свјетлости дат у истом моменту као свјетло и тама врло је упечатљив и оригиналан. Он је специфичан начин сликања мајчине душе која је обојена тамом због одласка њене дјеце и њиховог напуштања родне куће. Мајка предано ради одржавајући свој дом и уплићући тако у њега свјетлост која попут сунца израња из њене љепоте и љубави.

Братска љубав у овим пјесмама је, такође, јака и интензивна. Братова љубав према сестри често надмашује остале љубави - љубав сина према мајци и брата према брату. У суђе-ној ури-часу умирања, брат у рађање јутра дозива сестру:

„Једно јутро он завика
Гдје је моја сеста Милка.
Пољуби је и загрли ,
Дошо му је час умрли“

„Час умрли“ карактеристична спрега ријечи за смрт у пивском говору је једно вријеме била фреквентна, али изумирањем старијих људи, она се постепено губи из говора Пиве.

Пивски рапсод је понекад прави мислилац и филозоф. Такав је Стеван Ђоко Митрић из Бабића који у пјесми зна да каже таку мисао да би му на њој могао позавидјети Његошев Игуман Стефан или Владика Данило:

„Опасно је прескочити
Дубок понор у два скока.
Под свакијем врхом има
Провалија предубока.“

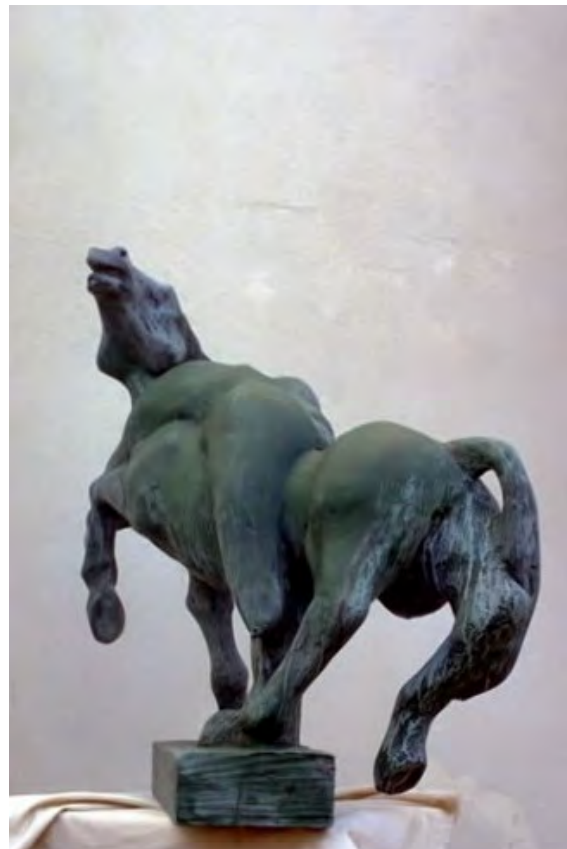
или

„На чврстим си ти ногама
Засновао каријеру
Само мудри ко ти што си
Ловорове в'јенце беру“

Тим ловоровим вијенцем сплетеним од дивних ријечи течног и ритмичког говора Ђоко је окитио своју епску збирку Живот без живота инспирисан стихом пјесника из Пиве – Ђоковог блиског пријатеља.

„Сјен у сјенци
Живот без живота“

Планинопивски епски пјесници опјевали су тугу и радост, јецаје и пјесму дјевојачку, рађање и смрт, и пивском племену завјештали свједочанство о времену када се у Пиви растакао један патријархални свијет и настајао нови-свијет осавремљењен новим спознајама науке и културе.

Раде Р. ЛАЛОВИЋ

СВАДБЕНИ ОБИЧАЈИ У СЕЛИМА ОКО КАЛИНОВИКА

0. Калиновик је варошица на висоравни која се налази на око 1100 метара надморске висине између планина Трескавице, Зеленгоре, Лелије, Црвња и Височице. Јужним дијелом висораван се наслања на кањон ријеке Неретве. Преко ње су водили значајни каравански путеви од југа ка сјеверу и од истока ка западу. Становништво је углавном било у већини православно српско. Већина братстава нису аутохтони локални становници него су се у различитим временима углавном од петнаестог до средине деветнаестог вијека у вријеме разних погрома и бјеганија на овај простор доселили већином са западноцрногорских, односно источнохерцеговачких планина.

Управо због миграција са ипак блиских простора сви народни обичаји везани за најзначајније догађаје у људском животу, рађање дјете, свадбе, крсне славе и сахране су скоро идентични у географском троуглу планина Голија код Гацка, планина Трескавица и планина Љубишња изнад кањона ријеке Таре. И не само да су народни обичаји на овом простору веома блиски, него је и мелодија изворне народне пјесме скоро идентична.

Ми се овдје нећемо бавити елаборацијом већине народних обичаја са наведеног простора, нити ћемо тражити тачке спајања и раздвајања, него ћемо говорити само о старом свадбеном обичају на Херцеговачком Загорју, односно у селима око Калиновика, а претходне напомене су нам биле неопходне само и искључиво из разлога скретања читаочеве пажње на чињенице које наведени простор чине недјељивим и културно, и етнички, и религијски, и национално.

1. Један од најзначајнијих тренутака у људском животу увијек је био женидба и удаја. Тај тренутак је значајан не само због чињенице да тада двоје младих људи започињу нов и самосталан живот, него и прије свега због тога што тада почи-

ње да се рађа заједница која је ослонац сваког друштва, његове обнове и његовог трајања, а то је породица. Почетак формирања те породичне заједнице прати један од вајкада свечан обичај, један узвишен чин, чин склапања брака, односно свадба. И управо због те узвишености, због свечаног рађања нове заједнице свадби се на просторима Херцеговачког Загорја и шире, у просторима које узвишеним чине и напријед наведени планински вијенци, придавао изузетан значај. Она се пажљиво припремала и припрема се и има свој протокол који у суштини има и елементе који условно речено подсећају на канонски кодекс који прате јасне процедуре и обредне сватовске пјесме.

2. Свадбени обред а с њим и свадбени обичаји започињу оног тренутка када у одређеној породици момак стаса за женидбу и изабере неку од дјевојака. То је раније обично бивало након што напуни двадесетак и коју годину, ријетко када раније, а реалтивно често та старосна граница је ишла и до тридесете године. У задњих стотридесет година, наиме од доласка Аустро – Угарске монархије која је увела обавезу службе војног рока обично се сматрало да је момак спреман за женидбу након што одслужи војни рок и када научи да сам направи запрежна кола. То га је чинило довољно озбиљним да може да заснује породицу. Наравно, осим овога услова много значајнији је био услов друге стране, односно постојање дјевојке која се момку допада, односно постојање обостране жеље момка и дјевојке да заједно наставе живот сједињен у брачној заједници. Постојање обостране жеље за заснивање брачне заједнице било је све значајније како се одмицало од краја деветнаестог вијека према двадесетпрвом вијеку, али су у скоро читавој првој половини, па и до средине друге половине двадесетог вијека били врло важни, па у извјесном смислу понекад и пресудни и ставови родитеља двоје младих људи међу којима постоји љубав или у најмању руку снажно присутна симпатија. Након средине друге половине двадесетог вијека, а и данас, став родитеља је остао важан, али је пресудна постала одлука момка и дјевојке да ступе у брачну заједницу.

И у једном и у другом случају, дакле, без обзира чији став према будућој брачној заједници је пресудан, договор о свадби започињу и завршавају родитељи, данас наравно уз апсолутно уважавање ставова своје дјеце, а раније се договор завршавао углавном уважавањем скоро свих ставова родите-

ља. Но било како било, свадба започиње овим договором, а он има свој уобичајени протокол.

Наиме, када и једни, и други родитељ сазнају за обостране симпатије њихове дјеце, или не тако ријетко у ранијем времену, када то сазнају само момкови родитељи, они се одлучују за просидбу дјевојке. У просидбу обично одлази момков отац са најближим сродницима, са својим братом, момковим стрицом, или са најближим рођацима. Групу просаца обично чини три до пет људи који одлазе у кућу дјевојкиних родитеља.

У ранијим временима тај долазак се церемонијално приказивао као случајни сусрет путника намјерника који иду са далека пута па су уморни свратили баш код овог домаћина јер им се та кућа учинила отменом и погодном да ту мало одморе. Домаћин би их након краћег надмудривања примио износећи ракију да се мало окријепе од далека пута. Умјесто дјевојкиног оца често би домаћина куће представљао неки његов рођак који је посебно вјешт у надмудривању.

Како би вјешто вођен и намјештен разговор одмицао у разним надмудривањима која су се од случаја до случаја зависно од вјештине и дара преговарача разликовала и често имала своју унутрашњу драматургију, на којој би често и школован режисер данас тим старим актерима договора позавидио, и гости би извадили своју ракију да је домаћин проба говорећи да им се чини да није много лошија од домаћинове. Домаћин би обавезно похвалио ракију говорећи да није лошија, но свакако боља запиткујући за неке њене особине.

Када би разговор поодмакао започело би и запиткивање ко кога од чељади има у кући, а гости би питали да ли је тачно да домаћин има лијепу дјевојку за удају, па пошто им се и кућа и домаћин допадају, а и они имају лијепа момка за женидбу било би лијепо да се ороде и пријатеље женидбом њиховог момка домаћиновом дјевојком.

Сада наступа домаћиново занећкивање, правдање да је дјевојка још млада и да није за удају. Након подужега убјеђивања у вјешто вођеном дијалогу се испоставља да се њихова дјеца већ добро познају са неких сабора о црквеним празницима па домаћин пристаје да се дјевојка, односно његова кћерка изјасни да ли жели да она сама прихвати понуду момковог оца. Њу позивају да дође и након што је отац обавијести због чега је позвана пита је да ли жели да се уда за момка домаћина

који је свратио у њихову кућу, као бајаги да се мало одмори. Када дјевојка потврдно одговори, отац јој даје благослов, а она и њега и будућег свекра пољуби у руку и прими припремљене дарове који су се састојали обавезно од златног прстена и неких других драгоцености које су се разликовале од случаја до случаја и зависиле и од економске снаге породице.

Након свега овога пријатељи се изљубе, честитају будуће пријатељство и закажу дан када ће сватови доћи по дјевојку.

Понекада се, наравно у старијим временима, прије педесет и више година, дешавало да се на оваквим договорима не постигне споразум, или да дјевојка по сваку цијену одбије да се уда па су се тада просиоци погружени враћали кући, а дјевојци би растао углед, јер би се прочуло да враћа просиоце па би се наредни добро замислили да ли без њеног унапријед датог обећања могу доћи у прошњу.

3. Нешто другачији ток догађаја се дешава када се дјевојка уда за момка у кога је заљубљена без пристанка родитеља, односно када је ријеч о забрањеној љубави из било кога разлога. У тим случајевима дјевојка се удавала обично са неког црквеног сабора, за Васкрс, за Тројичин дан, за Петров дан и слично, а понекад би се само искрала из куће или нашла какав други разлог да побјегне с момком. У тим случајевима након тајног договора момка и дјевојке момково друштво уз пјесму одводи дјевојку момковој кући гдје се ту вече уз пјесму, игру и пиће веселе прослављајући женидбу.

Пошто се удаја догодила без договора момкових и дјевојкиних родитеља дјевојкини родитељи су обично љути, а поготово када је ријеч о из било ког разлога забрањеној љубави. Та љубав је могла бити забрањена углавном из два разлога. Први је да је момак из сиромашне куће, а други је да је момкова породица на неком лошем гласу, што због карактерних особине, што због породичних болести и слично.

Но било како било, ријетко се дешавало, али се дешавало да дјевојкина родбина исто вече за њом дође обично наоружана и да је отме и врати кући. Много чешће се догађало да та љутња траје десетак дана након чега се закаже помирење, односно сусрет у дјевојкиној родитељској кући, а тај сусрет се означава као „мир“.

На мир, односно помирбу која се договара преко заједничких пријатеља обично иду момков отац и стричеви, а није

ријетко да на мир крене и момков ујак, поготово ако је ујчевина из угледног братства.

На мир се носе разни дарови и обавезно слатка ракија коју ће нови пријатељи након помирења попити честитајући једни другима пријатељство.

Обичај мирења је процедурално врло сложен и о њему ћемо писати другом приликом.

4. Након што је термин свадбе договорен у момковој кући почињу припреме за дан вјенчања, а прво што треба завршити је позивање сватова. У сватове се позива родбина и пријатељи (пријатељи су блиски сродници домаћинове куће по невјестинским линијама). Позивање обавља домаћин куће одлазећи код већине сродника и пријатеља кући гдје се уз пуно уважавање саопштава позив у сватове. У сватове се позивају тачно одређени чланови те породице, а остали се позивају на свадбу. Овдје је занчајно повући јасну разлику између позива у сватове и позива на свадбу. Позив у сватове се упућује само ономе ко ће имати статус свата, а сватови су само они који заједно с младом и младожењом иду на вјенчање. Они су са сватовским обиљежјима, тј. закићени су сватовским марамима на грудима, а дјеверови и са извезеним лентама које се зову дјеверуше, или прецизније ђеверуше. Сви остали гости који не иду по дјевојку и не присуствују самом чину вјенчања, него долазе кући на свадбу се не ките и они су свадбари. Из једне куће у сватове иде по једно или двоје младих људи, обично брат и сестра, или ако су сви поудати и пожењени неки млађи брачни пар, а остала родбина долази на свадбу као свадбари.

Посебна пажња код позивања у сватове се поклања позивању кума и старога свата као врло значајних учесника свадбеног обреда. Њима се приликом позивања често уручују и пригодни дарови.

Број позваних сватова и свадбара је увијек зависио, па и данас зависи, од економске снаге домаћина који припрема свадбу.

Без обзира на број сватова та весела дружина је увијек по организационој хијерархији помало подсећала и на хајдучку дружину, поготово у ранијим временима када су сватови ишли на коњима и у кочијама. Обавезна хијерархијска мјеста у сватовима на Херцеговачком Загорју су првјенац (првљенац), стари сват, војвода, домаћин сватова, барјактар и кум. Хије-

рархија се строго поштује и тачно се зна коме од родбине које мјесто припада. О томе се посебно води рачуна да се првенство коме не би одузело е да би се он после могао с правом љутити.

Тако се зна да је барјактар обавезно најмлађи зет, а ако кућа нема зета онда је то ближи рођак младожењин с очеве стране.

Првјенац (првљенац) је обично млад отресит момак, близак младожењин рођак с очеве стране. Он се пажљиво бира између равноправних кандидата за ту сватовску функцију јер иде напријед пред сватовима одмах иза младожење. Њих двојица воде сватове и сматрају се чуварима чела сватовске колоне.

Војвода је обично младожењин рођак с мајчине стране. Он представља ујчевину у тим најзначајнијим сватовским дужностима и више је симболичан церемонијални хајдучки лик.

Стари сват је старјешина свих сватова. То је обично ујак или ко од блиске родбине са очигледним ауторитетом. Он води рачуна о реду и поретку у сватовима од њиховог одласка по дјевојку до повратка кући.

Домаћин сватова је задужен за главне разговоре са пријатељском кућом у вријеме када се узима невјеста из родитељске куће. Он заједно са старим сватом води све разговоре од доласка пред дјевојачку кућу до поласка сватова с невјестом на вјенчање.

Куму и кумству се увијек поклањала дужна пажња и народна девиза *Бої на небу, а кум на земљи*, оvdје се и дословно поштовала и поштује.

Остали сватови сви имају равноправан статус и по значају и по угледу.

5. Припрема свих сватова за свадбу је заиста и захтјевна и пажљива. Раније се водило рачуна да се за свата, ако он у власништву нема, у селу нађе добар и лијеп коњ, да се опрема на коњу подеси и украси, а да се сват посебно одјене. Обично су се сватови, и мушкарци, и жене одијевали у свечану народну ношњу.

Мушкарци би на себи од те ношње имали бијелу танку кошуљу, преко ње ткана памучна кошуља звана грба, а преко ње џемадан, па преко џемадана фермен са сребрним и позлаћеним токама. Умјесто чакшира су се облачиле плаве шалваре

од кадифе или плаве чоје које су досезале низ ногу само до кољена, испод кољена су на наогама биле тозлуке са сјајним копчама, а на ногама бијеле чарапе и опанци са украсним пријеплетима од бијеле шпаге. Понекад би богатији људи имали на ногама и кожне тзв. сватовске чизме. Око појаса је била замотана свилена широка трака која се зове тромбулос или како га је понеко звао трамбулас. На глави се обавезно носила капа заврата коју су касније понегдије звали и црногорска капа.

Дјевојке би носиле широку ткану памучну кошуљу, грбу преко бијеле блузе, а преко ње богато украшени јелек, односно цечерма. Дјевојка је имала и сукњу од црне кадифе, бијеле чарапе и опанке преплеташе. На глави је имала украсну свечану мараму са дугим свиленим ресама, а око појаса прекирасан појас од црвене кадифе на коме су биле сребрне плочице и напријед велика сребрена позлаћена копча у виду великог модификованог лептира. Тај појас се звао *еждер* са ороз пафтама. Око врата, умјесто огрлице се носила једна или више ниски журије дуката која се звала *оџра* што је изведено од огрлица, око грла. Дјевојке из богатијих кућа би често носиле по двије, или три *оџре*.

Управо због тога што је народна ношња на Херцеговачком Загорју скоро идентична црногорској народној ношњи, разлике су занемариве (грбе кошуља и сл.) и под утицајем су близине Сарајева и ношњи из сарајевског поља, а и због њене скупоцјености и љепоте, у калиновичким селима се често пјевала пјесма:

Еј да ми је и да могу
Црногорску носит робу
Црногорска роба фина
За свакога српског сина

У каснијим временима народну ношњу до које је било теже доћи све чешће код мушкараца замјењивало одијело (сакко и панталоне), а људи су га на Загорју звали *шанко одијело*.

А главна свадбена церемонија започиње када сватови крену по дјевојку. Тада се утврди ред и поредак који ће се до краја поштовати. Доласком близу дјевојкине куће сватови на згодном мјесту застану, а стари сват, домаћин сватова, војвода и барјактар одлазе пред дјевојкину кућу. Раније су они том приликом разигравали коње да што убједљивије изгледају и да оставе на дјевојкину родбину што снажнији утисак. Сврха овог доласка пред дјевојкину кућу је била, а и данас јесте да се

провјери да се није шта у међувремену промијенило од задњега договора, као и да ли је дјевојкин отац спреман да их све прими у кућу.

Сћара народна и свайовска ношња у Калиновику има најлаишене елементе црногорске ношње, али и своје сиецифичности

Овдје се поново води један мали дипломатски рат сличан оном на договору свадбе, односно на прошњи. Ваља се још једном све изпровјеравати ко је ко и шта тражи баш данас и овдје, јер има у свијету чудних хајдучија па и лажних сватова. Мора се у разговорима провјерити да је та пристигла дружина баш она права коју у дјевојкиној кући очекују.

Када се сви ти церемонијални разговори окончају, а њих воде вјешти говорници тада се сви сватови смјесте за припремљену трпезу и послуже пићем и мезетлцима. И баш тада док трају припреме дјевојке започиње весеље и и пјесма, а сватови обично прво запјевају:

Ој ђевојко ружо моја
Шта говори мајка твоја
Оће ли те мени дати
Оће ли ме зетом звати.

Не пјевају само сватови, него у одајама гдје се спрема дјевојка њене другарице намјерно отворе прозор и пјевају пјесму:

Полеће соко с јавора
 Пита га цура с прозора
 Бога ти сиви соколе
 Виђе ли моје сватова
 А соко цури казује
 Ето их иду уз поље

Када дјевојка буде спремна даје се дискретан знак да дјеверови и војвода заједно с младожењом могу поћи да преузму дјевојку. И ту настаје нова церемонија и надмудривање. Младу треба да изведе брат, а ако нема брата изводи је најближи рођак. Али да би све било занимљивије, прво се изводи каква старија невјеста која се намјерно замотала каквом старом марамом, а када та „подвала“ не успије, изводи се сређена млађа невјеста, па када и то не прође, тек онда се изводи тражена дјевојка. Пратиоци који је изводе морају лијепо даривати. Обичај тога даривања такође има своју унутрашњу драматургију која се у нијансама разликује од случаја до случаја.

Када дјеверови преузму дјевојку, односно нову невјесту и изведу је пред сватове обично тада запуцају пушке или пиштољи у знак прославе добитка новог члана, добитка невјесте.

Тај тренутак прате пригодне пјесме:

Одви се лоза од грозда
 Одви се нева од рода
 Приви се нево ђеверу
 Ко румен ружа невену

али и пјесме:

Нево наша немој бити тужна
 Није наша фамилија ружна

и

Наша нева међу ђеверима
 Као ружа међу божурима

Тада наступа свечани дио кићења сватова, а прво се ките младожења и дјеверови, затим свекар, кум и стари сват па остали сви сватови редом без даљег посебног приоритета. Кићење обављају младе дјевојке блиске дјевојкине роднице, а сваки сват након што буде закићен новцем дарује дјевојке задирајући их питањима када ће стићи њихова свадба.

Сватови се ките како смо раније поменули по одређеним правилима свадбеним марамицама. Сватови са одређеним дужностима имају по двије марамице на грудима, момци и дјевојке по једну на лијевој страни, а ожењени људи и удате жене по једну марамицу на десној страни. Осим марамица дјеверови имају и раније поменуте извезене ленте, платнене траке које се зову ђеверуше.

У свој овој малој гужви завршавају се и још по неки обичајни послови. У сватовима редовно има неки млађи момак који је задужен да из дјевојкине куће потајно узме прибор за јело (нож, кашику и виљушку), да их са собом понесе и да их као пријатно изненађење поклони невјести када се дође младожењиној кући. Пошто се зна да ће неко покушати потајно да узме овај прибор у дјевојачкој кући се есцајг врло пажљиво склања па га није лако наћи и у томе и јесте драж те игре.

Буде ту још по који ситнији детаљ различит од села до села, од свадбе до свадбе, али има и оних детаља који продиру из урбаних средина и мијешају се са старим руралним обичајима. Ту је понекад присутан и обичај даривања након попијене кафе пред сам полазак сватова из дјевојкине куће и други ситнији детаљи. А када дође вријеме за полазак стари сват издаје строго, скоро војничко наређење:

Спремите се кићени сватови
Ваља нама двору путовати!

И баш тада наступа још једна значајна церемонија, а то је изношење окићеног барјака крсташа и његово предавање барјактару. Барјак су посебно пажљиво окитиле дјевојке које ките и сватове. Једина мушка помоћ њима у кићењу барјака је приликом учвршћивања велике, украшене румене јабуке на врху копља на коме стоји барјак. Осим поменуте јабуке барјак се кити украсном везеном лентом, а затим и посебно припремљеним нискама начињеним од коцки шећера, од љешника и од сувих смокава тако да ове ниске подсјећају на позлаћене ките из народних пјесама.

Барјак износе дјевојке из најближе дјевојкине родбине. Њих барјактар приликом преузимања барјака богато дарује.

Док барјактар преузима барјак сватови пјевају пјесме:

Развиј барјак барјактаре
Од поштене куће старе
Барјактаре барјак те покрио
Са врх главе до зелене траве

Када сватови заузму своја мјеста по традиционалном поретку, раније крај својих коња, а данас крај луксузних аутомобила, између осталих пјесама се редовно пјевала и пјесма испраћаја којом би дјевојке које су испратиле своју другарицу у нови дом сватовима зажељеле сретан пут:

С Богом пошли кићени сватови

С Богом пошли здраво кући дошли

а сватови одговарају:

Полеће соко са јеле

Спустио крила до земље

Одлеће доље низ поље

Да гледа наше сватове

Како су свати виђени

Јесу ли фино кићени

Придјев *виђен* у овој пјесми, а и иначе у селима око Калиновика често не значи да је неко виђен у смислу уочен, примијећен, него углавном значи да је по љепоти и снази уочљив, да се и стасом и ликом издваја између осталих као несвакидашња, наравно изузетно лијепа појава.

Сама церемонија вјенчања је дводимензионална и састоји се од грађанског дијела пред матичарем и тај дио је само протоколаран. Посебни дио, онај истински узвишени чин вјенчања се одвија у цркви и заиста је величанствен. Њега је узалудно описивати. Он се мора доживјети да би се заиста разумио.

Након обављеног вјенчања пред црквом обично крене коло, шеталица са пригодним пјесмама попут ове:

Вјенчаше се два цвијета

Млади Јово и Невенка

Или, мало модификована, ова пјесма зависно од имена младенаца.

Овдје се зна окупити и доста локалног становништва да гледају, сеире сватове, да пробају сватовску ракију и да честитају вјенчање. Како се сватовска ракија која се обично носила у дрвеним плоскама ни по коју цијену није смјела пити прије обављеног вјенчања онда се овдје скоро редовно чује пјесма:

Ала сам се зажелио плоске

И лијепе ракије сватовске

Долазак сватова младожењиној кући такође прате одређени обичаји, а главни је слање муштулугија.

Дошавши близу куће, сватови застану, често се окупе у групе или коло пјевајући сватовске пјесме, а стари сват шаље двојицу гласника, муштулугџија да оду младожењиној кући носећи вијест да сватови мирно стижу и да је цијела мисија одласка по невјесту протекла сретно и весело. Муштулугџије бивају за добре вијести награђени, а младожењина мајка која их чека код куће закачи им нове кошуље на леђа након чега се они враћају и обавјештавају старог свата да је код куће све спремно за њихов долазак.

Сватове пред кућом дочекују свадбари, дакле, родбина и пријатељи који нису били дио сватовске дружине.

Када сватови стигну и одјашу коње, односно када изађу из аутомобила дочекује их пјесма младих жена:

Добро дошли кићени сватови
 Јесте ли се свати уморили
 На дугоме путу путујући

или слична овој пјесма:

Добро дошли кићени сватови
 И довели лијепу ђевојку

У овом часу пјесме и пјевање имају посебан значај, па сватови пјевају и ову пјесму:

Весели се женикова мајко
 Водимо ти у дом замјеника

Невјесту пред кућом дочекује посебни обичајни обред, а први је сусрет с *накоњчетом*. А *накоње* је мушко дијете, обично не старије од пет, шест година које пред кућом нова невјеста, млада узима са обје руке и три пута га подиже, окреће и сваки пут пољуби. Тај обред симболизује први сусрет који је *од најрејка* и за младу и за кућу у коју долази. Након тога се обред наставља на тај начин што млада пред вратима прво пролије воду из за ту прилику припремљене дрвене посуде напуњене водом, а то је обично крављача у коју се музе млијеко. Након тога се невјести додаје решето са житом из кога она преко себе руком баца три пута жито уз кућни кров, а затим баца и читаво решето уз кров. Јака невјеста би понекад могла решето пребацити преко куће што и није било обавезно, али се обавезно гледало како ће решето пасти на земљу што се онда тумачило да ли ће прво рођено дијете бити мушко или женско.

Пошто се заврши церемонија са житом, невјеста са младожењом креће да уђе у кућу, али их заустављају док не

дође младожењина мајка, или по негдје младожењина стрина, носећи мед или какво слатко које им дају да младенци пробају говорећи да им тако и живот буде слadak.

Када уђе у кућу млада се прво прекрсти, пољуби икону, а затим процара огањ на огњишту или у шпорету, изљуби се са свекрвом и тиме је обред ступања у нови дом завршен, након чега се млада и дјеверови прикључују осталим сватовима. Они, млада и дјеверови, су раније били обавезни да стоје, а никако да сједе, дакле, млада, а са њом и дјеверови „дворе“ сватове, а када се наздрави ријечима *срећне неве и ђеверова*, они се у знак захвалности наклоне према ономе ко ту честитку изговара.

У даљем току догађаја сватови по наредби старог свата сједају за трпезу савако на своје мјесто које му по хијерархији припада чекајући да буду послужени свечаним ручком. Док се чека ручак и даље се пјевају сватовске пјесме као што су слједеће:

Повила се танка лоза винова
Око овог бјела двора нашега
То не била танка лоза винова
Но то био лјепи Јово и Мара

Ранији наставак ове пјесме је био:

Они су се од малена вољели
и заједно бјело стадо чували

а данас се обично пјева:

Они су се од малена вољели
И заједно ситну књигу учили

Пјевају се и друге пјесме од којих најчешће:

Текла вода на валове
Ој јаворе зелен боре

Кад је текла ђе се ђела
Ој јаворе зелен боре

Попили је морни коњи
Морни коњи и сватови

Ђе су били те су морни
Ој јаворе зелен боре
Ишли момку по ђевојку
Ој јаворе зелен боре

Је ли каква та ђевојка
 Ој јаворе зелен боре
 Јес велика ко јелика
 Ој јаворе зелен боре

А румена ко јабука
 Ој јаворе зелен боре

као и пјесма:

Под ружицом под руменом
 Заспала ђевојка
 Под ружицом под руменом
 Будила је мајка

Под ружицом под руменом
 Устани ђевојко
 Под ружицом под руменом
 Ето ти сватова

Под ружицом под руменом
 Одакле су мајко
 Под ружицом под руменом
 Са Загорја равна

За вријеме свечаног ручка који траје прилично дуго, осим пригодних здравуца, шала и досјетки и даље се пјевају сватовске и разне друге породичне пјесма, а стари сват и даље има централно мјесто као покретач не само пјесме, него и шале, и свих других активности. И управо о томе свједочи и наредна пјесма која се пјева у тренуцима када се сватови и свадбари мало утишају. А пјесма је та која их поново покреће и каже:

Стари свате ђе је твоја шала
 Што је твоја дружина заспала

Када се заврши свечани ручак на ред долази даривање, односно даровно коло. Дјевојке се похватају у коло и започну пјесмом да прозивају сватове да дарују коло дјевојачко. Сви сватови су у обавези да се одазову на овај позив и да коло дарују.

Те пјесме, односно припјеве којим се појединачно сваки сват позива да дарује коло су идентични само што се имена мијењају и та пјесма иде овако:

Младожења дико наша
 Реко си нам колу доћи
 Наше коло даривати
 И у коло дукат дати

Када се позивани одазове и дође до кола у чијој средини стоји која од озбиљнијих млађих жена, обично младожењина стрина он дарује коло остављајући новац на тацну под украсну везену мараму и придружује се дјевојкама у коло, а дјевојке одговарају пјесмом:

Пара ти се хиљадила
 Кеса ти се позлатила

Након што се изредају сви сватови свадбени обред је у цијелости завршен. Сви заједно се и даље веселе до дубоко у ноћ, а по негдје и сјутри дан.

Али на жалост овај прелијепи обичај, као и све друго се данас скраћује, поједностављује и све више добија обиљежја далека нашем народу. Очигледни су утицаји и католичких масмедија, латиноамеричких ТВ серија и разних градских новотарија, а ми напуштамо своје корјене и све више губимо и национална и духовна српска обиљежја.

ЛИТЕРАТУРА

1. Вук Ст. Карацић, Живот и обичаји народа српскога, Београд, 1971.
2. ТОМА А. Братић, СВАДБЕНИ И ПОГРЕБНИ ОБИЧАЈИ НА СЕЛУ У ГОРЊОЈ ХЕРЦЕГОВИНИ, 1903. године. (скенирано) на www.gacko.com
3. Василије Мујо Спасојевић, СВАДБАРСКИ ОБИЧАЈИ У ЦРНОЈ ГОРИ на www.montenegrina.net

КРИТИКА

КРИТИКА

Илија ПЕТРОВИЋ:
У злу времену

Миро ВУКСАНОВИЋ:
Гладне речи и гладни људи

Мирослав РАДОВАНОВИЋ:
Мајијска ојерација песничкој певања

Владимир ЈАГЛИЧИЋ:
Служба

Веселин ЛАЗАРЕВИЋ:
Љепота искона, трагичност, молитва

Слободан МИЛИЋ:
Наличје једног мита, или – Данило Киш њим самим

Илија ПЕТРОВИЋ

У ЗЛУ ВРЕМЕНУ

(Драгољуб Петровић, *Зловременик*, Књижевна задруга СНВ, Подгорица, 2011)

Језик, вера и народност,
Аманет ти, Србе, брате,
То свето троје
То је извор чести, славе и среће твоје.
Теодор Павловић (1804-1854)

У разговору с Милорадом Црњанином, емитованом 3. јануара 2008. године (*Сећања*, Телевизија Војводине, Нови Сад), писац ове књиге, рекао је и следеће:

„Написао сам обимну расправу о српском говору Враке, у околини Скадра; питање је да ли је ико од тамошњих Срба, тамо, у Враки, претекао до данашњег дана.

Написао сам књигу о говору Змијања; пола Змијања више није српско, а неизвесно је да ли ће опстати и она друга половина.

Написао сам књигу о говорима Баније и Кордуна; тамо Срба сада више нема.

Доста сам расправа посветио српским говорима Војводине; сада је у штампи седма књига мојега речника војвођанских говора, а већ се чује прича о увођењу војвођанског језика.

Написао сам преко сто расправа, или сто педесет, о српским говорима у Црној Гори; мени је Црна Гора сада иностранство.

Једино што би се могло догодити да ме и даље задржи на српском терену, међу Србима, биће речник који радим за говор Качера, краја са северозападних падина Рудника.

Истраживао сам, дакле, говоре западних Срба, говоре српске Црне Горе, говоре српске Војводине, па кажем: све што

сам до сада радио испада да сам радио или наопако, или непромишљено, или у незнању, у сваком случају, без рачуна. А што се десило како се десило, вероватно је да све то, према некаквој мојој и садашњој и старој памети, друкчије није ни могло бити“.

Дан или два касније, брижно питање једног гледаоца о каквој се *џамеџи* ради, али и његове страхове због свега што се са Србима и међу Србима збива у нашем времену, он је пропратио кратким запажањем да данашњи српски историчари не верују ни реч од онога што су о српској старини знали, записали или пренели бројни летописци и историчари са стране:

„Моји радови о српским говорима на подручјима која данас више не настањују Срби, већ неки бивши Срби, отпадници од Српства, тренутно заиста јесу непобитно сведочанство да су тамо, доскора, живели Срби, али само због тога што још увек има живих Срба који су из тих крајева прогнани. Но, бојим се да ће, у не тако далекој будућности, неки нови српски историчари, они који буду наслеђивали знања и логику данашњих историчара, и историчара који су и нас и неколико генерација наших предака учили истом таквом знању, беспоговорно тврдити да су све те моје језичке расправе апокрифне природе, да су, дакле, неутемељене, сумњиве, можда и лажне, да су засноване на романтичарским представама о старини и простирању српског народа и српског језика“.

А све то дешава нам се упркос томе што је, још поодавно, Сава Поповић Текелија (1761-1842) непогрешиво учовао каквим се све странпутицама креће српски народ и узалуд нас учио „да се манемо тих назива Босанац, Далматинац, Србијанац, Црногорац, јер ће неко наћи оправдање да од тих покрајинских назива направи посебне народе“; баш онако како се то сада чини, и како се вековима уназад чинило.

Оно што је Павел Јозеф Шафарик (1795-1861), Словак, филолог и историчар, писао о српској старини, и наше искуство из претходних шездесетак година са разбијањем Југославије, земље замишљене да и свим Србима послужи као заједничка кућа, мада кућа без крова, могло би данашњим „званичним“ историчарима у Србији (макар колико им била сумњива национална оријентација), послужити као сигуран и недвосмислен основ за писање праве и истините српске историје; песимисти би могли рећи да је касно за то, али: *боље икад него никад*.

Током минулих деценија, све док је та „заједничка кућа“ како-тако опстојавала, пред нашим очима, на злочиначки начин, из српске националне супстанце ишчупано је премного ткива и од њега створено неколико нових нација, а на Српској Земљи, за сада барем, пет нових држава, што несрпских, што антисрпских. Навешћемо покоји доказ за ту тврдњу:

- Буњевци и Шокци из Војводине Српске, они који су се непосредно по Првом светском рату углавном називали Србијама, били су, на самом почетку комунистичких година, „унапређени“ у Хрвате; многи од њих задовољни су тим „добитком“, многи су се вратили, или се још враћају, свом племенском називу, а питање је да ли ће се неко од њих вратити свом српском извору;

- Од Срба из Македоније, или Јужне Србије, српски непријатељи, опседнути идејама „оплемењеним“ у коминтерновско кухињи, најпре су начинили „Македонце“, а нешто касније, мада су по свом идејном, односно „религиозном“ опредељењу били атеисти, даровали су им и „аутокефалну македонску цркву“; на тим је основама створена и држава Македонија;

- Уз мање или више отворену војну подршку Сједињених Америчких Држава и Северноатлантског војног савеза (НАТО) више него шести део српског националног простора у комунистичкој (коминтерновској, брозовској) творевини Босни и Херцеговини отет је од Срба и укључен у новостворену муслиманско-хрватску федерацију;

- Уз директну америчку војну подршку и благослов њеног служинчета, такозване Организације уједињених нација, онемогућен је опстапак Републике Србске Крајине, створене на српском народносном простору брозовске Републике Хрватске, тако што се опсежном војном акцијом кренуло у систематско и немилосрдно истребљење српског становништва. Била је то „права“ прилика да се вишедеценијска неприкривена хрватска мржња према Србима (привидно сузбијана кроз крилатицу о наводном „братству и јединству“) искаже на изразито нељудски начин;

- Да би се ово стање савремене хрватске свести уопште могло подврћи било каквом тумачењу, ваља знати да Срби никад у својој историји нису ратовали против Хрвата; они су ратовали против бивших Срба, оних Срба који су ко зна из којих разлога напустили православље и прешли у католицизам. Као што је то случај и с исламизованим Србима и свима

знаном изреком да је *поштуруица Гори од Турчина*, и покатоличени Срби воде свој „лични“ рат са својом дојучерашњом српском браћом. Ови злосрећни преобраћеници још увек се налазе ни на небу ни на земљи: јесу прихватили католицизам и хрватство, али њихово „хрватство“ стално је под сумњом, јер и Хрвати и Срби, а нарочито водећи идеолози римокатоличке цркве, познатије као Ватикан, знају о коме се стварно ради. Презимена тих нових Хрвата, а и лична имена, и даље су српска. Многе такве породице, нарочито оне које су католицизам прихватиле тек коју генерацију раније, задржале су породичну славу, то ислучиво српско обележје, до данашњег дана, а добар део њих зна и своје старо породично стабло. Због свега тога, због још увек неизбрисаних трагова о свом пореклу, ти „нови Хрвати“ мрзе и једне и друге. Мрзе Хрвате, јер још нису достигли њихов ниво ни у католичком ни у националном погледу, а мрзе Србе, јер они су, и поред свих тегоба које су повремено или стално наводиле појединце или веће и мање групе да избегну из православља и Српства, и даље остали и Срби и православци. Више мрзе Србе, јер они су живи сведоци о издаји своје бивше браће. Све док такви сведоци постоје, „хрватство“ тих нових Хрвата и даље ће бити под сумњом. Сумње ће нестати тек уколико сви српски сведоци њиховог преобраћењаштва буду уклоњени. Мржња тих нових Хрвата само је „теоријска“ подлога сваком хрватском (и католичком) геноциду над српским народом. Новонастале политичке, војне и верске прилике у недавно разбијеној Брозовој Југославији разгореле су ону већ поменућу прикривену мржњу према Србима и свако ко је иоле држао до свог „хрватства“ кренуо је да га докаже на својим српским суседима и рођацима. За тако нешто, сви они имали су благослов и верских и војних и политичких власти у Хрватској, а сви њихови „ратнички“ поступци били су усмеравани из једног јединственог политичко-војно-верског центра и имали су за једини циљ да коначно реализују закључке оног свехрватског католичког конгреса одржаног у Загребу септембра 1900. године, да до краја 20. века све што је у Хрватској мора бити хрватско, а све што је хрватско мора бити католичко;

- Од Срба из Црне Горе, Брда и Старе Херцеговине, коминтерновска „кухиња“ створила је националне „Црногорце“, дарујући им најпре црногорску аутофекалну цркву, а пре коју годину и црногорску државу. Национална свест те расрбљене

групације развија се по рецептима преузетим од Хрвата, а верску ће им уобличити Ватикан, најпре „нагр(а)дом“ да пређу у унију, а потом и „унапређењем“ у римокатолицизам; и у једном и у другом случају, моралну и сваку другу потпору (и подуку) пружиће им некадашњи отпадници од Српства, они који су тој и таквој Црној Гори изгласали наводну независност. Онима који се још нису одрекли својих српских обележја, нити то за сада кане учинити, у таквој се држави не пише баш најбоље: у погодном тренутку, а сваки ће антисрпски и антиправославни тренутак бити за тако нешто погодан, самопроглашени предводници националних Црногораца досетиће се да оживе Секулу Дрљевића и Савића Марковића и потом успоставе црногорско усташтво;

- У Херцеговини и Босни, од Срба муслиманске вере најпре је измишљена „муслиманска“ нација, да би, колико јуче, под заштитом страних војних сила, та „нација“ била преименована у „Бошњаке“. Мада у народносном смислу немају додирних тачака са Турцима, исламистичка Турска чини им се пријемчивијом од живота са српским православним светом, од чијег су се националног и верског бића издвојили током претходних векова и на чијој је мржњи према некадашњој браћи по крви створен већ поменути и добро познат исказ да је *пошурница Гори од Турчина*;

- Стару (Праву) Србију, у коинтерновској номенклатури названу Аутономна Област Косово и Метохија, америчка војна сила поклонила је Арбанасима увоженим из Арбаније свих година после Другог светског рата (по Брозовом договору у Комунистичкој интернационали, из кога је проистекло и звање југословенског „народног хероја“ арбанашком вођи Енверу Хоџи), као и Шиптарима, који су вековима, најразличитијим притисцима (уценама, убиствима, отимањем имања и протеривањем с њих, „печењем“ ужеженим металним предметима, „ударањем на образ“ силовањем, отимањем жена и девојака, исламизовањем и потурчивањем из тих крајева потискивали православне Србе; то се није дешавало на махове, тако што би некадашња српска села потпуно и одједном пустела, већ је неосетно и постепено, услед непрекидног трајања тих притисака, односно *зулума*, поступно долазило до смене староседелачког српског становништва арбанашким, а многа села остајала су без иједне српске куће. Током последњих двадесетак година, пуну подршку том америчком прљавом послу пружу

жале су америчке савезнице из двају светских ратова, али и њене тадашње противнице; ратне победнице вероватно су ишле логиком да се најбоље одужују савезничкој Србији тако што ће јој одузети седми део територије и тиме учинити уступак оној другој, пораженој страни у тим истим ратовима. А та друга страна, оличена у Немачкој, све своје савезнике у изгубљеним ратовима наградила је брзопотезним учлањењем у Еропску унију, чиме је исказала не само своју тренутну економску и војну надмоћ над остатком јадне Европе, већ је започела и са ревизијом париских мировних уговора из 1920. и 1947. године. При томе, и једни и други, и Американци и Немци, рачунали су с арбанашком мржњом према свему што је српско. Ово последње није ништа ново; као што је то случај с покатоличеним Србима претвореним у Хрвате, чија се анти-српска свест већ вековима обликује по ватиканском концепту, тако се и свест данашњих Арбанаса, у сваком случају поарбанашених Срба, исламизованих или покатоличених, свеједно, усмерава из антицивизацијских и антирелигијских (понајпре: антиправославних) центара новог светског поретка, познатог и као *Ново доба*, *New Age*.

- Исламизовани Срби из Рашке на добром су путу да се претворе у „Бошњаке“ (и да Босну прогласе својом „матичном“ државом), иако Босна, занемаримо ли оно што се некад звало Босански пашалук, никада није прелазила источно од Дрине;

- Срби из источне Србије, они који себе зову и Власима, јер су на своје српске корене поодавно заборавили, упорно се труде, уз свесрдну помоћ такозваног Хелсиншког одбора за људска права из Београда, да дођу до „конститутивних елемената“ за „влашку нацију“;

- У истом том Хелсиншком одбору, још средином деведесетих година 20. века, започето је подучавање једне мале групе Шопова (с југа Србије) како да постану нација.

И, као што су црногорски отпадници од српског рода успели да српску Црну Гору прогласе независном државом гласовима непријатељски расположених Арбанаса, „Бошњака“ и хрватских католика у сопственој кући (све, дакле, бивших Срба), треба очекивати и да две понајвеће мањинске групе у Србији: Маџари у Војводини Српској и муслимани у Рашкој области, отпочну и политички и административни поступак за осамостаљење територија на којима тренутно живе. Право на

то они су стекли и формално, пошто је углавном гласовима једних и других, али и гласовима анационалног Београда и аутономистичког дела Новог Сада (који би Војводини Србској „даровао“ војвођанску нацију, војвођански језик и војвођанску православну цркву), не баш национално оријентисан председнички кандидат успео да „натегне“ натполовичну већину на изборима одржаним 3. фебруара 2008. године. У победничком расположењу, тај новоизабраник није умео прикрити о каквој се политичкој „победи“ радило, те је, уз јавну захвалност „свом“ гласачком телу, посебно истакао допринос мањинских заједница, оних које се већ годинама најотвореније боре за разбијање државе Србије. Једном једином речју открио је смисао свог предизборног пазара: муслиманима из Рашке области, већ неку годину званим „Бошњацима“ (иако их са Босном и тамошњим самопроглашеним Бошњацима везује само вероисповест), ставио је на знање да му баш и није стало до Устава Републике Србије, да *Рашка* област више није Рашка већ *Санџак*, те да његову победу на председничким изборима они могу сматрати званичном државном и политичком подршком даљим плановима за разбијање Србије и, чак, за њено постепено исламизовање.

(Ко зна, можда председничко оживљавање турских војних и управно-територијалних јединица, званих *sançak*, *зас-шава*, охрабрује поменуте муслимане да своје „турске“ амбиције пренесу и на санџаке Вучитрнски, Крушевачки и Смедеревски, као и на делове Сремског, Сегединског, Мохачког, Бечкеречког, Темишварског, Чанадског, Молдавског, Видинског и Софијског, који су, *вакџиле*, постојали на подручју данашње Србије, и који би, деси ли се да Турска, на српску несрећу, уђе у Европску унију, постали део неке нове Отоманске империје).

Не сме се сметнути с ума ни податак да је исти тај малочас поменути председник, да ли са своје главе, да ли по диктату својих саветника, Турској обећао концесију за изградњу ауто-пута до Новог Пазара, а како ће се малоазијски Турци и Сарајево договарати о довршењу *зелене џрансверзале*, оне због које су босански муслимани пре двадесетак година и ушли у рат против православља и прекодринске Србе изложили небројеним злочинима, то је прећутао и оставио турским, *санџачким* и босанским муслиманима да се међу собом догворе, на српску штету.

Али зато, са свим тим у вези, на самој средини августа 2010. године могло се десити да извесни Цемаил Суљевић, који се представља као председник одбора Народног већа Санцака, тражи да се „санџачке“ општине из Црне Горе и Србије уведу у административну целину, да се прогласи аутономија целовитог „санџака“ и да се, ако се на тој територији прогласи суверенитет Босне и Херцеговине, та аутономија припоји Босни. „Санџак је“, каже он, „историјска чињеница, он постоји и има своје границе, он је антицивизацијски подељен на два дела... Није Санџак ни српска ни црногорска колонија... (и) како је могуће да сва бошњачка деца у школи уче туђу културу, туђу историју“, што значи српску историју и српски језик. Као покриће за такве ставове он узима: наговештаје да би се Република Српска могла издвојити из Босне и прикључити Србији, сопствену тврдњу да „Република Српска никад није постојала“ и своје изразито антисрпско питање шта уопште значи то „српска“.

Но, ако шеф српске државе дозвољава да се Србија почне разбијати у Рашкој, нема никаквог разлога да се истој таквој процедури не подвргне и Војводина Српска; на тај знак једва чекају Маџари, и војвођански и они други, који живе за тренутак кад ће се одредбе Тријанонског уговора из 1920. године поништити и угарска држава лећи на Саву и Дунав; по несрећи, они у томе имају не само вербалну већ и практичну подршку својих аутономистички расположених лижичанака у крајевима северно од Дунава и Саве, већ и из антисрпског врха савремене неокомунистичке политичке власти, зване *демокрајска*. Десиће се, тако, по речима Светог Варнаве Хвостанског и Беочинског, да савремена српска држава „испада и кретенаста и богаљаста управо због тога што су је државници и политичари криво и наопако крстили! То јест зато што су погрешно и несавесно састављали уставе и законе“, због чега нам је она „и ослепела, и оглувела, и занемела“.

А ту се негде крије и одговор на оно антологијско питање због чега Срби, у тешким временима, лако проверавају и беже из свог изворног националног и верског окружења: без стварне могућности да се супротставе својим саможивим, безобзирним, неверујућим и поткупљивим племенским, обласним или државним предводницима без личног поштења и честитости, и не размишљајући много о антисрпској логици којом исти ти предводници зарушавају углед и основне интересе њи-

ховог племена, области или државе, они најлакши излаз налазе у напуштању своје дотадашње националне и верске средине и приклањају се онима од којих очекују да ће се чвршће придржавати барем неког моралног начела, макар такво начело било управљено и против њихове дојучерашње браће.

Друга је ствар што је национална свест барем половине савремених Срба (оних који су изгласали постојећу коалициону власт у Србији), најпре обезбожених у левичарском (ватиканско-коминтерновском) интернационализму а потом преведених („конвертованих“) у мондијализам и демократију антиправославног европског и америчког „новог доба“, у толикој мери запуштена и обезвређена, обезљуђена и понижена, да њени носиоци упорно раде против народа из кога су потекли и нестрпљиво, у оргазмичком расположењу, ишчекују да се Српство уништи и уклони с историјске позорнице.

Суочавајући се у одређеном тренутку са понечим од побројаног, Професор је сматрао не само својим националним и интелектуалним већ и чојственим дугом да реагује; као резултат таквог схватања настајали су текстови сабрани у књизи *Школа немушиїо језика* (Нови Сад 1996) и у овој која се сада налази пред Читаоцем. Ако се највећи број тих текстова, у основи, бави језичким питањима и ставовима које су, злоупотребљавајући српски језик, према Србима исказивали хрватски, црногорски и „бошњачки“ апостати (конвертити, преобраћеници, отпадници), чини се то с једноставним разлогом: професор Петровић непрестано се супротстављао труду својих дојучерашњих супародника а савремених отпадника од Српства, да искажу своју наводну самосвојност, неспојиву са српским националним бићем; самосвојност коју су они заснивали на лажним поставкама и позивањем на „право“ да „свој“ језик назову „својим“ именом, као и на уверењу да ће, кидањем свих видљивих веза, народних, верских и језичких, успети да прикрију своју апостасију, односно своје отпадништво.

Наравно, тај се труд најчешће и највидљивије исказивао кроз злоупотребе у језику, а било је природно да се Професор, као језички стручњак од угледа, неоптерећен политичким или, можда, личним разлозима оних који су и из југословенског политичког и државног врха, али и из републичких врхова (највише из Београда), производили и штитили те зло-

употребе, супротстави таквим „научним“ *авејћуцима* и таквом политичком и „државничком“ безумљу.

У српским крајевима изван Србије осећало се да су такве језичке злоупотребе више уперене против српског националног бића него из заиста језичких разлога; језички разлози били су и темељ и покриће антисрпском деловању бивших Срба. Зпајући да су неки ранији режими у годинама Другог светског рата (ушашки у Независној Држави Хрватској и италијански у Црној Гори) рат против тамошњег Српства водили и потискивањем и брисањем српских језичких особености, Срби, којима је било изузетно стало да очувају свој национални идентитет покушавали су, мада безуспешно, да се томе супротставе. Подразумева се да су они у том отпору рачунали на подршку своје Матице, било њене државне организације, било њених научних институција, било истакнутих појединаца из науке. На жалост, може се мирне душе рећи да у Матици и из Матице такве подршке није било; уколико је нешто и чињено, било је то крајње неуверљиво.

Јер, Србија, која је и у прошлости, повремено, покушавала да „игра улогу матице“, у свим преломним тренуцима остављала је своју западну браћу на цедилу. А та западна браћа, у уверењу да ће их Матица једнога дана пригрлити, увек су хитала кад јој је било најтеже; и у времену кад се развијао покрет за обнову српске државности (1804, који су марксистички оријентисани историчари и политичари прозвали *српском револуцијом*), и у Српско-турском рату 1876. и, нарочито, у ослободилачким ратовима 1912-1918. године, кад је приближно двеста хиљада добровољаца стигло отуд на српска ратишта и значајно допринело победи српског оружја. Иако је у завршним војним операцијама на Солунском фронту у српској војсци било више добровољаца са стране но ратника из саме Србије, мирне душе може се рећи да је та огромна добровољачка снага злоупотребљена: није ослобођена цела Српска Земља, већ је, на рачун српских жртава и супротно саветима неких добронамерних страних политичара, и Руса међу њима, Србија прихватила своје католичке непријатеље као утемељиваче Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца, несрећне претходнице још несрећније Краљевине Југославије, а о њеној авнојској наследници да и не говоримо.

С разлогом, дакле, аутор помиње предлог војводе Живојина Мишића да се Срби одрекну илузије о заједничкој др-

жави са Хрватима (и Словенцима), дат 1919. године регенту Александру, пошто је то био последњи покушај да се дефинисањем српских националних граница оствари идеал о српском националном уједињењу. Може бити да будући југословенски краљ није знао да је Ђузепе Мацини у жељу борбе за уједињење Италије непрестано понављао како су националне државе тек етапа на путу к уједињењу Европе, исто као што, највероватније, није знао ни да је Виктор Иго исту такву идеју проповедао у Француској. Могуће је да је та идеја била блиска и Александру, али он је био војни победник; ни њега није могла мимоићи логика да се сва царства рађају на великим војничким победама. Можда је и његовом царству, као и свим царствима ствараним на бојишту, било суђено да падне пред временом, али не може бити сумње у чињеницу да су највеће српске трагедије током 20. века проистекле из српске небриге (небриге диктоване у Матици) за сопствене националне границе и, истовремено, из превелике бриге за национални опстанак оних који су то замишљено царство сматрали привременим прибежиштем. Хрвати (и Словенци) искористили су српске жртве да остваре сопствену државност. И једни и други рачунали су са том државношћу само утолико што су је у одређеном тренутку могли понудити некој модернизованој Аустроугарској, коју није требало измишљати јер је већ била. Хрвати (и Словенци) никада нису били против Аустроугарске; они су се на једном историјском раскршћу определили за Југославију, јер се друкчије није могло.

И с разлогом тврди да су Срби „народ који би, с обзиром на дубину и ширину свог историјског памћења, морао имати мјесто у највишим свјетским цивилизацијским круговима и утолико је апсурднија чињеница да у свијести многих његових водећих интелектуалаца још нема мјеста сазнању да језик може имати, између осталих, и највишу националну интегративну функцију. Да су у стању то да схвате, они ваљда не би истрајавали на ономе што им се, из непосреднога сусједства и из свијета, упорно намеће као провјерено средство за даљу незауостављиву дезинтеграцију српског народа“.

А кад је већ тако, онда је схватљиво што и сам, на другој месту, без устезања прихвата ставове Драгана Недељковића да „наши главни непријатељи нису негде у свету, него у нашој земљи, и често у највишем руководству наше земље“.

због чега се мора признати да су Срби „непаметан народ“ који, за раз лику од мудријих, стално истиче међусобне разлике.

Неку страну раније поменут је такозвани нови светски поредак, познат и као *Ново доба*, *New Age*, чија је суштина садржана у потреби да све што у свету може бити снажно а не припада њему, мора бити разбијено и уништено, и српско православље дакако. Подсећајући на једну мисао Лава Толстоја да „није битан политички положај Србије, најбитније јесте религиозно стање српског народа“, исти тај Драган Недељковић упозорава нас да се не ради о религијском стању у црквеном смислу „него у изворном, *religio, religare*, што значи бити у вези, повезан, бити јединствен, здружен, сложен, солидаран. Религиозно стање јесте стање љубави, степен јединства. Ако је то високо, наде има, пораза нема“.

Баш као што нам поручује Јован Златоусти: „Горе имеејим сердца!“: *Узвисимо срца!*

Миро ВУКСАНОВИЋ

ГЛАДНЕ РЕЧИ И ГЛАДНИ ЉУДИ

(Момир Војводић: *Гладна ѿора*, Издавачки центар Матице српске, Едиција „Матица“, књ. 15, 2010)

Ретко је, доиста, не само данас но иначе, у српској поезији наћи песника такве еруптивне моћи као што је Момир Војводић. Таква врела, такви бели букови (како би он рекао) не извиру у свим временима и у свим местима, осим у песничкој Морачи, коју је назвао *ковница језика*, себе *монахом у српском језику*, а реч видео као змију, вука и човека одједном. Војводићеве кованице, расуте у његовој *сјечини* (како зове властиту песничку радионицу), донесе нову слику, нова значења, нови звук. Понекад је толико понесен њима да нам се чини да ће се загрцнути, да ће му се реч речју у грлу задавити. Нигде у нашој поезији нема толико очигледне глади за језиком и његовим новостима. Када се загледа у нови израз, у неологизам (као се у струци необично пише), Војводић га понавља, упорно преврће на длану, у стиху, у страху да га не прескочимо, да у брзини не запазимо како је његова имагинација крупан посао обавила. Таква песничкова занетост преноси се на његову реч, па и она постаје жељна и гладна. Као што су, у сеобама, ратовањима, сиротним колибама и точилима, на посним њивама или на смоницама гладовали његови преци и ранији савременици у Морачи. Јечи од глади свака морачка дубодолина, Врагодо и Потајска гора, све. Тамо је надница шачица брашна. Тамо је коприва главна ратна храна. Тамо је проређени скроб једва дочекана вечера. Тамо мајке ломе прсте пред гладном децом.

Зато сам у овом пропратном читању запису дао име *Гладне речи и гладни људи*, о књизи Момира Војводића *Гладна ѿора*, да се одмах виде кључне речи збирке.

На почетку, у прологу, као непоновљива појава, људска и стихована, као песма над песмама у *Гладној ѿори*, на две странице „излијеће бацач камена с рамена“ „објешен о свој крик за пупак неба“, „док се поново не роди“. Тај човек-лук,

као савремени Миронов бацач диска, једнако као и он „преломљен у струку“, „лебди - ни на небу, ни на земљи“, као што бива са сваком поезијом која измиче тумачењима, а стално нас дражи да је тумачимо. Почетна песма каже какав је мајстор верса пред нама, какво му је умеће и загледаност у даљину. Не би била грешка ако би се укупна прича о књизи скотурала око песме *Бацач камена...*, јер би се одатле, у окретањима на све четири стране, лако могла осмотрити и примити четири циклуса која надолaze као Морача, као река под тим именом, ваља објаснити, јер је то име вишезначно, а из њега је први Момир Војводић извео глагол *морачаши*, што каже: о Морачи и у Морачи певати.

У првом циклусу нам се, одмах, без устручавања, искусан и сигуран, почиње именовати и истинитим детаљима опричавати *Љешојисац* који:

„Бануо је из Неменикућа

У Морачу Горњу кроз беспућа“

Стигао је из спржене Метохије, кроз Ругово, на рукама, на почетку рата, без изговорених, мали, у процоли где „Гладној ђеци заплакати бране“. Савио се, до краја, до последњег великог крста што га клеше, од сиге, од истог камена који је у тамошњем Намастиру и тамошњој цркви, јер је Морача увек била црква, до крста, дакле, који се диже, као раширене руке, на Дубљу, у последњем, најмањем, од свега шест песама, под именом *Гладно іробрје*. И камен, и драча, и густа буква, сваки скакач испод мотике, и гробне плоче, све је једнако гладно у књизи Момира Војводића. У напомени на крају, датог као нарочито извињење читаоцу, песник се снебива што је понудио „лирски роман“ у којем је „никада довољно опјевани јунак драме глади“. Овде је реч извињење у помереном значењу, јер немамо у српској књижевности књигу у којој је нанизано толико слика глади, толико муке од гладовања, сливене у савршену реченицу:

„Гладна Гора је Црна Гора, над којом непрестано ждрака Звијезда вјечне глади“.

Тако се глад отвара као капија живота и смрти. У циклусу *Давни власник*, у четрдесет и две песме, свечане у елегичности, жестоке у набројавању, понекад заморене у понављању, у лепо вођеном шеснаестерцу, у његовим разливеним дужинама, отело се зло глади и начетили су се, један за другим, под слаповима пут окупљених речи, често, али по заслуги

запсовани људи који остављају глад, смрт патње, сваки јад. Тамо је средишна снага књиге *Гладна јора* и тамо се ваља најдуже задржавати. Можда би на почетку могло стајати (као што медији електронски раде) да штиво није за осетљиве. Као доказ снаге језика који се разиграо слабородним пределима.

И трећи циклус, у овом помињању последњи, затичемо „за празном трпезом“, у сневању скроба и „мјесечне супе“, са сонетон о пљеваљском „габелском“ лапоту када убијају стару чељад „ставив на главу хљеб и удрив маљем“, са стихом „Не убијамо те ми него љеб!“, где песник има стих: „Берем с оцем сазрело камење“, а све под циклусним именом *Мост од качамака*, одвојен из наслова сонета који је сан песникове мајке. Тај сонет, *На Морачи мост од качамака*, одабран је, у целости, да сабере овакво на прескок читање и коментарисање, да буде кључ за отварање капије глади у обилатој и богатој књижи Момир Војводића, који помиње и себе, јер све казује што је у магновењу или животу нађено, кроз густе стих неколико пута процеђено:

„У најтежој од глади години,
Кад не роди жито на подини
Сањала је Момирова мајка
На морачи мост од качамака

Кукурузна, са три вита лука,
Сјемчен пазно од злаћаних гука
Кукурузног качамака хладна,
Кад је била сва Морача гладна

И жељела чан скроба и сира,
Преко модрога и најдубљег вира
На Морачи мост од качамака,

Од њега се пробудила грашна,
Без и прашке у карлици брашна,
Виђе у сну гладне дјеце мајка.“

Нови Сад, 8. VIII 2010.

Мирослав РАДОВАНОВИЋ

МАГИЈСКА ОПЕРАЦИЈА ПЕСНИЧКОГ ПЕВАЊА

(О збирци поезије *Ветар понад гора* Мирослава Тодоровића, Свен, Ниш 2011)

Очигледно је да песничка збирка „Ветар понад гора“ Мирослава Тодоровића представља јединствену мисаону целину остварену лирско-прозном техником у којој поједини лирски фрагменти у прози „нарушавају“ стиховну композицију, али и они су остварени са свим одликама ритмичког понављања (рефрена) карактеристичног за ненатруђену поезију. Једна дубоко и широко заснована исповест у збирци може се сматрати песниковим погледом на људски живот. Сви почети мањих целина, поред тога што носе одређено распложење или су део неког ширег смисла, појављују се као везивно ткиво у целој збирци, заправо су део јединствене целине целовитог мозаика и кохерентне поетике. Широки мозаик усмерен је да се докучи исправност циљева једног живота како се малена честица смисла не би загубила у безименом простору космичке прашине. Надвладавајући заборав, као фатум живота, песник своју егзистенцију уграђује у лирско исповедање:

„Мотрити предео испуњен пролећном маглом, док само врхови брда штрче, из сивог мора магле, а ти, помишљаш да је то стварно море, а знаш позно да ћеш још само у сну бродити по тој непрегледаности, не слутећи да је твој живот одавно отпловио од тебе и да само призиваш дане који утварно израњају у сећања...“

(*Мојриџи, биџи*)

У Тодоровићевој поезији снови добијају пуноћу и контуре уметничког дела, симболичка трансформација реалности која укључује идеје, успомене, чулна сведочанства дотиче се, у пуном значењу, материјалног света, српског села као инкарнације духовног принципа. Песник проширује границе кон-

цепта света и дотиче се неизмерног богатства облика представљања. Функција поезије и песничке слике доживљава надградњу, евокативна чаролија шири искуствени и доживљајни домен. Магијска операција песничког певања опонаша и преображава свет реалности и свет маште, који у свом коначном песничком уобличењу добијају изглед чудесних творевина потпуно аутономног значења и преображених величина. Тодоровић слика српско село сугестивном магијом у којој су сједињени субјекат и објекат, унутрашње и вањско, суштинско и појавно. Имагинација је трансформишући елан, поетски дар где се свет природе претвара у затворени и чисти свет лепоте:

„Сат земни коју копам
 Будућност у њеној видовитости
 Зелени Светли лишћем Трепери
 Кроз стихове живих разведрава

О свему томе на начин трава
 Трајем Давне светле речи
 Лист по лист до сенке суштине
 Васколике празнине Потом

Као Бог седмога дана
 Светлим понад у зрењу малињака
 Исписујем реч по реч судбински
 Сат замљи коју копам

И бивам

(*Са̄ӣ земни*)

Спајајући различита искуствена и имагинарна подручија песник одбацује имитацију као стваралачки принцип и тежи благој апстракцији тј. поступном преображају искуствених облика посредством субјективне надградње. Природни облици преломљени кроз „мотрити“ добијају сферу симболичног сугласја, приметно је мешање одлика имагинарног и стварно материјалног. Свет природних облика јесте прибежиште и инкарнација песничког духа, али предметни облици добијају своју суштину и почињу да зраче тек када су проткани, и у извесном смислу преображени, комплексним песничким искуством. Процес спиритуализације је главна одлика Тодоровићеве поетике, песничког сна и коме су стално прису-

тни предмет и одсјај, свет и надграђена песничка представа који балансирају снагом тајног сугласја коју им даје узбуђени песнички субјект:

„Просветљењем на хоризонту овог списка
Засјаће идеја за песму из васељенског текста
Чујем пролећни мирис узоране земље
Погледом скупљам зелену светлост гора
За песму што од постања живи вечност
Из семенке гледа пут неба параболе

Ако ли ме срећа стварања у животу нађе
Списе овоземаљског живота да разасја
Духом биљки које позно узгајам
Стихом ћу како васељена пулсира
Како се листић зелених томова канон
Разлистава у причу ову космичку
(Над рукойисом земље)

Идеја сугласја људске и стварне природе нашла је свој идеал у збирци „Вегаар понад гора“. Реални свет српског села и идеал земље су нелицпна инспирација у којој се потврђује песничко биће истичући и универзалну драму старења, промене угла гледања, носталгичне меланхолије. Песник исто тако успева да изврши трансформацију реалних датости у сферу симболичких формула. Домен реалнога света преплављен је визуелним и емотивним иреалним излетима, повучене су аналогије између различитих перцептивних и емотивних утисака. Обасјана магијска моћ сневања долази до потпуне потврде и успоставља блиске и тајне односе између природе, ствари и емоција. Видљиви свет, складиште слика и емоција, претвара се у иреална обзорја и естетске форме:

„Овде је станиште живе поезије
Све што је било што је записано
Јутро је и ова брда унаоколо
Моје речи преображене у видело
А ја видим себе у вилинској измаглици
Моје поезије која се разлистава без речи о томе

Млада светлост јутра обасјава брда
Пробуђена радошћу живота јер пролеће је
Низ горске урвине снегови броде

Кристал ваздуха сја прозрачан
 Опис без речи и стиха небески тачан
 Блеште стихови живота у облаке преобразжени
 Светле на све четири стране

(Стаништите поезије)

Тодоровићева поезија носи сву осетљивост за призоре у природи, за кретање у њој. Емотивност и пластичност његовог стиха, када пева о природи, сједињени су са максимумом његових мисаоних хтења. Песник интуитивно и непосредно општи са природом и свој доживљај развија до мисаоних суштина. Песме о природи повезане су са медитацијом, дрхтајима субјективне усамљености. Природа је велика тема и инспирација и песник је доживљава, како вели Анђелко Анушић, као праслику и станиште вечности, палимпсест по коме песник пише и открива свој субјективни свет:

„Гледам и знам
 Преображавам се у пејзаж у шумом понад
 С кућом напуштеном и шумом понад
 И воћњаком у чијим крошњама певају косови
 А ја међ грањем само ветра дашак
 Шумом у тексту пролећног зеленила
 Мотрим прскозорије времена
 Над историјом зазелењава трава
 Васељенска разлиставају се слова
 Међ речима мојим
 Лирика видела без времена
 Опис је завичани

(Завичајни фрагменти)

У збирци поезије „Ветар понад гора“ Тодоровић се често суочава са успоменама, са чињеницама протеклог живота и води потајну борбу са временом које није само извор чуђења и драматично сазнање да је свет преплављен „теретом прошлости“. Појавни свет у његовом надахнутом певању није само непристрасни сведок, али тек кроз песников однос према бићима и појавама добија се значење света. Време у поезији Мирослава Тодоровића поприма судбинску улогу везивања за свет и време у коме су утопљене наше тајне и искуства:

„Јучер ме је у Ариљу срела непозната жена
 О сећам ли се школске 1962. били смо ђаци
 Чудим се не познајем старицу ведра лица А ја
 Памтим - кликће она - како си ме за кике негдар вукао
 (У забраву живе још те слике драге)
 (Пролећно ѝисмо)

Певање се изједначује са чином тајанственог саображења са бићима и пределима и све је обogaћено магијом афективних значења „у забраву живе још те слике драге“ која надживљава њихову материјалну природу. Све постаје део унутрашњег доживљаја и интимне географије у којој заправо грозничаво трагамо за властитим бићем и његовим тајнама. Схватање времена код Тодоровића носи очигледну подвојеност између људског и физичког трајања, између унутрашњег одјека за који је везан и вањског тока, између имагинарних прекорачења, којима даје предност, и стварних граница које се намећу.

Тодоровић у збирци „Ветар понад гора“ истиче смисао аутентичног живота и приближава се модерним антрополошким концепцијама које теже контролисаној, усмереној и организованој пракси за коју смо везани и на коју утичемо својим бићем. У песниковој визији живот није апстрактна задатост већ свесни однос који утиче на ток и поредак, аспект властите слободе и субјективног опредељења. Смисао је везан за начин и употребу, за количину носталгије, за свесни ангажман у видовима животне реалности. Збирка је прожета трагизмом човековог суочења са силама које надмашују његову снагу и моћ. У затворености у себе и окренутости српском селу и завичају, вредностима уочених животних облика, Тодоровић је нашао надахнуће и облике вањског живота који су изашли из феномена анонимности и ушли у круг човекових интересовања и жеља:

„Примиће се моја садница оживеће
 Са земљом жилице ове збориће
 Уз пролећни хор тичији и хуј горских ветрова
 Из радости душе моје певаће

Данас су Цвети
 Данас је веле Исус ушао у Јерусалим
 А ја ћу засадити трешњу

За стих што слуги се у хују ветра
 Имаћу песму коју ће отварати пролећа
 С које ће снежне пахуље латица
 Бити празник траве радости узораних њива
 У завичају што моја је позна поезија
 (*Светиљка у родном њејзажу*)

Тодоровић свој однос према свету заснива на субјективним реакцијама, на невидљивим законима који одбацују објективну реалност јер она није лепа и узвишена, она је туробна и трагична. Догађаји из спољашњег света изазивају одјеке у бићу, али песник покушава да да примат скривеним покретима душе, реакцијама мисаоног и афективног у човеку. Он одбацује хронологију света коме припада и у скривеним унутрашњим просторима тражи танана влакна и наоко незнатне моменте који одређују судбински ход и усмерење:

„Ружне вести су на ТВ и у новинама: Светска криза
 (Ено веверице уз стабло смреке клисну)
 Хара ураган на Флориди, оживео вулкан...
 Ратови, штрајкови, удеси, убиства... и остале
 Цивилизацијске пошести
 А ја овде цветам са мојом трешњом
 На чију грану слеће стихова ових кос...

Косим траву у мом малињаку
 У вотњаку веселе се птице
 Нигде никог Нигде живе душе
 А ја срећан изван свега ћутим
 У свему што ме окружује и крепи
 Мисао песме која се овде догађа

(*Нагомак њесме*)

Владимир ЈАГЛИЧИЋ

СЛУЖБА

(Над књигама Милице Бакрач: *Арсеније Чарнојевић њо друји њуи међу Србима и Азбучник*)

Питајући се, можда и без права да тако просуђујемо, има ли у савременој поезији места за патетику, заборављамо да међу нама и даље постоје незнани, или мало знани, хероји који, свим животом својим, бране оно што се чини неодбрањивим, а што ће нас представљати у времену и, једном, заступати пред силама вишим од силе човека. На најтежем месту пева, тужи - и служи, Милица Бакрач: тамо где јој и порекло, и језик, одричу. Ево поезије где патетика стоји природно, као што пристоји сестри Батрићевој! *Беху мушка њрса охладњела, и у њима умрла свобода...* Једна млада жена, међу охладњелим мушким прима, заступа заблудели сој ватром више службе.

Њена поезија је, што је такође посебит подвиг, кројена по антологичарској мери Богдана Поповића, као да дописује Поповићевој књизи недостале песме. У утврђеном коду од Косова и Његоша преко Хиландара до Русије, обасјана меком и слатком светлошћу наших православних црквица, Миличина поезија је, сва, између копља које се пружа сину за одбрану од аждахе и топле људске чежње за местима „цветним и пито-мим“:

*Па, умесџо, сине, да њи њојем сређу,
љубав и веру, ја њи у њвом крају
ево, коџе њружам да чекаш аждају!*

.....
*Далеко Госџоде, њревише далеко
одох њражеђ мјесџа цејеџна и њиџома!
Моџиџву не дочух кад је рече неко,
исџраџивџи мене из рођеноџ дома!*

Верујемо да ће, у даљем свом песничком развоју, са упошљавањем и модернијих речи од ових које сада упошљава

(а којих се, за сада, либи), и избегавањем општих места, поезија Милице Бакрач бити још уверљивија и боља. Још увек више хвалимо одабир њеног пута, него пут који је превалила: тек је пред њом.

Није Миличин израз застарео, како је многи пањкају: то је свестан избор посебне једне древне модерности, конзервативне револуције, данашњим проданим душама несхватљиве; вратићемо се извору увек када се потоци распрше и почну нестајати у понорници. Вратићемо се матици, да нас одржи, поткрепи, оснажи за нов почетак. Срамоте је Црна Гора у ово страшно време накупила за хиљаду година. Али, све се може поправити за један дан („Чекајући јутро свесрпско да сване“).

*Зар да ојей̄ чекам хладна Мӣировдана?
Са везом у руци, а у везу риме?
Кад знаш да сам ѿвоја ѿајна одабрана!
И знаш да ѿе немам ѿри ѿоларне зиме!*

Тај дан чекамо, заједно са Милицом Бакрач и оним њеним, сваке хвале и почести вредним, савременицима који веру нису продали за вечеру.

Веселин ЛАЗАРЕВИЋ

ЉЕПОТА ИСКОНА, ТРАГИЧНОСТ, МОЛИТВА

(Коста Радовић, *Солжењицинове бројанице*, Подгорица 2010)

„Онај који је искусио љепоту/ (искона), молитве, бјежаће/ од мноштва људи као јелен“

Коста Радовић открива се, у новој књизи поезије „Солжењицинове бројанице“, као тиховатељ – писац, исихастички усмјерен ка Тајни. Као такав јединствен је у савременој поезији ширег пространства. Из његове поезије буде нас свјежи дах просвјећења срца, озарење, очишћење ума, топлота душе, чиста молитва, нетварна свјетлост. Бол и свјетлост преливају се, да би настало будуће стање душе, духовни дар, скоро тренутак бестјелесности, тј, откривање будућег, вјечног... Дакле, Радовић је, поред присног искуствено – мудрог доживљаја и метафизичар.

Овај особени пјесник као да је путовао дуго и напорно по пустињи Синајској и Светогорској, потом се вратио у завичај без завичаја, који је постојао у вријеме дјетињства, младости, природног искона, старих манастира, гробова, а сад је само мртва вода, губитак, опомена и ту се може изговорити само Божја ријеч као „трње у табанима“ – евокација.

Ова, несумњиво једна од најзначајнијих поетских књига, тематски конкретизована, зналачки универзална, духовно истинољубива а лична – богата је као цвјетник, изузетним симболима, необичним сликама, фигурама, визијама, загонетностима трагичног и узвишеног, а истовремено критична према моћи (домаћој и свјетској) која обећава „нову“ цивилизацију, ново „глобално село“, а остварује најбруталнију себичност, безбожништво, бесмисао, сургун човјека и природе – бездушност. Неморална моћ најсебичнијих и најбезбожнијих отписује човјека као Божје биће и васпоставља тиранина, антихриста.

Пјесник очито познаје добро природу власти, открива трагичност цивилизације која живи за себе, а не за човјеково добро и тако су настали нововарвари који уништавају читави систем вриједности, као што је уништена Аја Софија, Пива и наше Косово, а нововарвари говоре – ми вас спасавамо. То је језик антихриста. Због тога пјесник прибијен „уз стијену“, са иконицом у цепу, у безбратном времену, „заграђен је на сплету змија“ ниже „Солжењицинове бројанице“, свјестан људске пролазности и трагичности: „Моје је само оно/ што показује Ријеч Божја“ – јер та Ријеч открива „трње у табанима“, бол и истину. Пјесник перцепира „Солжењицинове бројанице“ као симбол суочења писца и диктатуре, симбол крајње критичне егзистенције, угрожености, чежње за слободом која се сублимира пјеснички у једном Дану Ивана Денисовича, сибирског робијаша.

Радовићева поезија отвара суптилно осјећање љепоте и жртве у пјесми „Филип Вишњић: „Благо теби, слијепа љепото,/ два свијета видиш,/ српски пјеваш“, а затим открива деценијама скривену истину о жртвама отаџбинских војника у Словенији 1945. (након званичног завршетка Другог свјетског рата) – у јединственој, ненадмашној поеми „Опијело је дуго одлагано“. Није познато да је неко о тим трагичним догађајима братоубиства, написао тако потресне стихове: „Сваки је ваш гроб отет./ У јаму су стјерали ваше богство!/ Хола оно сада на ногама живих!, а потом опомена: „Говорите тихо,/ опијело је дуго одлагано, /опијело је муња из јаме“.

Зато је логично, истовремено и потресно, кад пјесник умотри „Разбраћену земљу“ (пјесма посвећена Рајку Радусиновићу): „Наше је небо црно и црвено,/ дивља страст убијања - / президано, не зна -/ кад би разбраћено“! Пјесник живи у болу, сјећајући се оног „што није ово“, старих завјета и дародаваца Успенију Пиве, дивних ликова рибара са потоп-ријека („Преображење рибара и сликара Теодора Благојевића“), жедних путника, запућених уз дурмиторска почивала као у Јерусалиму, болно се сјећа младости у љубави са ријеке, тако да се чудно смјењује занос и бол, ритам: „Кад склониш нешто/ у својој души - / тражи га твој плач“, тј. остајеш без заклона, па пјесников глас усамљеник јави се: „Ко свој лелек стиже -/ сјећати се умије“. Поред осталих ту су љубавне пјесме, без патоса, али и антологијска пјесма о Бају Пивљанину, коју сваки савјестан аутор читанки може одабрати: „Он је из горе дозвоао

Гору,/ озебло Сунце уздигао,/ на длановима својим“. О Бају никад нико није написао тако „самогласну“ умјетничку пјесму, сем Његош. Закључак је: књигом „Солжињицинове бројанице“ Коста Радовић открива љепоту искона, његову трагичност, загонетност Тајне, угроженост човјека и молитве жртви и Господару; нововремено варварство.

Слободан МИЛИЋ

НАЛИЧЈЕ ЈЕДНОГ МИТА, ИЛИ – ДАНИЛО КИШ ЊИМ САМИМ

(Драгану М. Јеремићу)

Незахвално је писати о Данилу Кишу који још снажно егзистира у сјећањима која су га поставила на трон који му не припада, зарад својих каријера – књижевних и професорских. Незахвално и из разлога што Д. Киш није жив и што постоји могућност да ме прогласе антисемитом, или нечим сличним, што нијесам. Мене, прије свега, интересују истина и књижевно дјело овог писца, пошто је познато још од античких времена да су многи, који су за живота слављени, потонули у заборав.

За ову прилику позабавићу се најпознатијим Кишовим дјелом, „Гробница за Бориса Давидовича“ (БИГЗ, 1977), новелом из истоимене збирке која броји отприлике четрдесетак страница. Она представља синопсис, скицу на основу које се могло уобличити неко обимније књижевно дјело, а никако новелу, пошто не испуњава неопходне претпоставке: сажетост збивања, повезаност судбине и карактера човјека у збивањима, концентрацију приповиједања, експозицију, заплет и расплет, мотивацију, психолошку оправданост, логику збивања, најзад сценско приказивање које је замијенила убитачна нарација, односно казивање. Она представља папирнати исконструисани плод великих Кишових лектира и читања, задатак да се испуни одређена мисија, превасходно политичка, на свјетском плану, да се стекну репутација и углед и тренутку кад је то било сврхисходно и исплативо. Траљав стил с препознатљивим маниром који, често региструјући догађаје без функције и оправдања, преузима улогу тзв. „свезнајућег приповједача“ који се завлачи у мисли својих јунака, карактеристика је ове новеле, па се дешава да се наратор уопште не обазире на слагање времена и облика, односно на чистоту изграђивања, употребиће

мноштво поштапалица типа „изгледа“, „речју“, „већ“, „овај“ и сл., као и синтагма „неких сто и двадесет писаца“, „неких двадесет година“, „неких пет сати“, „неких седамдесет метара“, „неких три хиљаде километара“, „неких шест месеци“, „неких сто тридесет расправа“, „неких шездесет верника“, „неких петсто тона“, итд. Епигонски следећи начин и путеве које је трасирао Х. Л. Борхес, и градећи два централна лика новеле (Бориса Давидовича и Феђукина) по узору на „Злочин и казна“ Г. М. Достојевског, у чему апсолутно не успијева, створио је неуверљиво дјело које зачуђује својом тенденциозношћу.

Но, позабавимо се садржајем новеле. Главни јунак Борис Давидович Новски, по ријечима писца „жестоки интернационалиста, остао је забележен у хроникама револуције као личност без лика и без гласа“, што ће рећи да оквир његовог живота представља квазидокумент, шема која се радо користи у постмодернистичким штивима. Он је плод љубави Давида Абрамовича (редова царске регименте који је за вријеме одржавања службе божје читао Талмуд и због тога био жестоко кажњен) и кћерке сеоског учитеља Меламуда. На основу података из полицијске архиве Охране, рођен је између 1891. и 1896. године. „Са четири године већ је знао да чита и пише“ (сви цитати биће вјерно пренесени из књиге), а у деветој је, „крај порцеланске пљуваонице, обављао свој адвокатски занат“. „У тринаестој, под утицајем Соловљевог Антихриста бежи од куће“, али га, каже писац, „убрзо налазимо на пијаци гдје продаје празне боце за две копејке, затим где нуди кријумчарени дуван, шибице и лимун“. Синтагма „налазимо га“ често се понавља, па га у четрнаестој години „налазимо где пере суђе и чисти самоваре“, у шеснаестој „ради на класирању граната“, у седамнаестој као докер који „за време штрајкова чита Леонида Андрејева и Шелер-Михаилова“. „исте године налазимо га у фабрици кутија и амбалаже Теодор Кибел“. Послије га „налазимо“ као помоћника и ложача на локомотиви, „међу вођама штрајка“ и „међу организаторима уличних демонстрација у Петрограду“. „Тада познат под именом Безработни, успева да побегне кроз споредни улаз јавне куће, „неколико месеци ноћива са бескућницима у градском купатилу које се реновира“ и успоставља везу с терористичком групом. Затим га „налазимо“ „са оковима на ногама на тегобном путу ка централној робијашници у Владимиру“. Скидају му окове и бјежи у рибарској барци без весала, гдје га захвата ток

брзе ријеке, да би провео „неколико сати у леденој води“. Убрзо је, под именом Јаков Маузер, поново осуђен на шест година „због организовања тајног терористичког друштва међу робијашима“. И тада се дешава чудо! Они, који је, како је наведено у новели, рођен 1891. и 1896. у Петрограду се 1912. године појављује као инжењер Земљаников (тада је могао имати 16, а највише 21 годину), „у светлом оделу сашивеном по најновијој моди, са тамном орхидејом у реверу, са моденским шеширом, са штапом и моноклом“, лепог држања, широких рамена, са брадицом и тамном густом косом“. Размеће се „својим познаницима, говори и Распућину с подсмехом“ (а тек му је 16, или 21 година). Као некад Гроф Монте Кристо, или неки средњовјековни витез. „Даме почињу да га салећу својим позивима, а жена једног високог царског чиновника, падајући му у наручје, доприноси његовој слави и увећава број позива. Има и „незакониту жену (по некима и дете) из високог друштва“. (Кад ли све то, са 16, односно 21 годину, уради?) Тајанствено одлази и долази, али убрзо га (о темпојашима који мету улицу“. Све се догађа као у нестварним петпарачким филмовима. Поново се враћа у салоне, преноси у Русију експлозив и оружје, организује пљачку поштанског фургова, „када је неколико милиона рубаља доспело у руке револуционара“, производи бомбе у тајној радионици (сад је научник!) и сања „да створи бомбу величине ораха и огромне разорне моћи“. Послије га полиција сматра мртвим. Бјежи „два пута из затвора, а једном са робије“, иако га сматрају мртвим, прелази границе преобраћен у путујућег трговца, с „лажним пасошем на име М. В. Земљаников, а да му право име бјеше Борис Давидович Меламуд илити Б. Д. Новски“. „Налазимо га у лудници у Малиновску“, „одатле, преобучен у гимназијалца (а инжењер је, научник, терориста – прим. С.М.), бежи бициклом у Батум“. „Хиљаду девет сто тринаесте, у само свитање. Новски се укрцава у брод и сакривен међу тонама јаја доспева, преко Константинопоља, у Париз“. „Ту га дању налазимо у руској библиотеци у Авенији Гоблен и у музеју Гиме, где студира филозофију историје и религије“ (прије тога је инжењер), а увече се појављује као денди у пивницама на Монпарнасу. Постаје функционер моћног синдиката јеврејских шеширџија, затим тајанствено нестаје и преузима улогу сарадника њемачких дневник новина. У базелском санаторијуму Давос (већ је у Швајцарској) „лечи своје болесне живце и начета плућа“. Посјећује га

доктор Гринвалд и извјесни Левин, члан Интернационале и пријатељ Јунга. Разговарају о времену, музици и смрти, а „између мяса и компота од дуња које им доноси ливрејисани келнер у белим рукавицама, доктор Гринвалд, изгубивши нит разговора, каже својим назалним гласом, тек да би прекинуо мучно ћутање: У Петербургу је нека револуција“. Кашика у руци Левина застаје (баш тако), Новски се тргне, а „доктор Гринвалд осећа извесну нелагодност“. Ту започиње путештвије Б. Д. Новског. Спаљује „нацрте својих офанзивних бомби“ и „налазимо га међу поборницима брестлитовског мира где дели пропагандне летке антиратне садржине“ (он, терориста и изумитељ офанзивних бомби). Осамнаесте га ево „у житородним пределима Туле, Тамбова и Орела, на обалама Волге, у Харкову, одакле под његовим надзором крећу конвоји блокираног жита ка Москви“. Облачи црну, кожну јакну комесара, а маја следеће године „камуфлажну униформу и постаје слободан стрелац у позадини Дењикина.“ „Страховите експлозије и кланице, носе његов печат“, каже писац. Потом је извиђач на торпилерки коју је пресрела јака енглеска ескадра. Уз помоћ писца он то преживљава, а деветнаесте се жени (писац је заборавио да га је већ оженио) женом која је „самртно бледа, бледилом које венчава смрт и лепоту.“ Писац је приказао као „музу револуције која је за длаку избегла смрт“. Свadbени вијенци и сјај представљају параду кича, а Б. Д. Новски, одједном политички комесар, је „леп, строга погледа, обучен монашки у тој свечаној прилици“, налик на „младог немачког студента који је изашао као победник из неког двобоја“. Посада брода, на брзину искићеног сигналним заставицама, соцреалистички „свеже избријана и румена“, под пуним наоружањем, као за смотру, „слави истовремено свадбу и победу над смрћу“. И Генералштаб слави, па „нешифроване депеше са честиткама“ упућеним младенцима стижу из својих совјетских лука. Револуционарни савјет Кронштата „шаље у блиндираним колима девет сандука француског шампањца“ који је заплијењен од анархиста. Но, тројке чекиста, из безбједносних разлога, захтијевају да се прекине славље, али на помен имена Новског придружују се весељу.

Двадесетих година Новски се бори против деспотских емира у Туркестану, ликвидира бандите у предјелу Тамбова, када је „рањен сабљом или ножем, што је дало његовом лицу суров печат херојства“. На конгресу „Источних народа нала-

зимо га за председничким столом“, „једно време вршио је дужност комесара политичке управе кавкаско-каспијског револуционарног комитета морнарице“, члан је штаба артиљеријске секције Црвене армије, потом дипломата у Авганистану у Естонији. Предводи делегацију која води преговоре са Енглезима, а у Казахстану, у централи за комуникације и везе, из досаде поново почиње да црта планове и да прави прорачуне за бомбу величине ораха, страховите разорне моћи.

Убрзо је ухапшен и започиње прича о његовим страдањима. Истражитељ Феђукин покушава да га „увери у моралну дужност лажног признања у име револуционарних принципа, али он на то не пристаје, па се наратор пита: „Да ли је могао и да наслути шта му спрема генијална и паклена интуиција Феђукина?“ А „Феђукинов интуитивни гениј“ представља обичну смицалицу по којој ће непризнање Новског бити сваки дан плаћено животима младих и невиних људи. Доводе младића голог до појаса, лијепог и без знакова насиља, са очима испуњеним „страхом, сасвим људским“, уз напомену да ће, уколико Новски не призна кривицу, младића стријелати. То и чине, остављајући жртву „у крви, просуте лобање“. Следеће ноћи „мизансцен је исти“, само што нова жртва „личи на њега самог од пре двадесет година. До ушију Новског допире: „Умрећеш, Исаијевичу ако Новски не призна“. Али, Исаијевич му се уноси у лице и шапуће: „Борисе Давидовичу, не дајте се пасјим синовима.“ Феђукин мијења тактику, али Новски се не да, борећи се „да у својој смрти, да у свом паду, сачува достојанство не само свог лика, него и лика револуционара уопште, а Феђукин је настојао у свом трагању за фикцијом и за условностима да сачува строгост револуционарне правде“, по образцима најчистијег соцреалистичког манира. Доводе свједоке које уцељује, да би Новског сатерали у ћошак, но он покушава да изврши самоубиство. Приводе му извјесног Рабиновича који је „био Новском неком врстом духовног ментора“, „открио таленат Новског и увео га у тајне справљења експлозива“. Схватајући да се даље нема куд, Новски „потписује признање да је професор Рабинович сарађивао с њим на справљању експлозива“. Феђукин спаљује компромитујући материјал смишљен за Новског, како би овај сачувао ореол револуционара. Но, мора да сноси казну. Осуђују га на смрт, да би касније преиначили одлуку. Новског „налазимо у тек колонизованом Тургају“, па „у још забитијем Актубинску“. „У то време

он већ има намештене вилице од неоксидирајућег челика“. „Очекивао је смрт у ране јутарње сате који су се поклапали са његовим хапшењем“, а поподне узима у руке гитару и пјева „тихо неке сасвим неразумљиве песме“. „Следеће године откривамо му трагове на далекој Инсулми“, у логору из кога нестане „на тајанствен и необјашњив начин“. Четвртог дана га откривају „зараслог у браду и налик на утвару, где се греје уз велики котао у којем се таложи текућа шљука“. Новски скаче „у кључалу текућу масу“, но ту није крај приче. „Јуна 1956. лондонски Тајмс“, „објавио је да је Новски виђен у Москви, у близини Кремањских зидина. Очевици су га препознали по челичним зубима“, као некад Акакија Акакијевича у Гогољевом „Шињелу“.

Осврт на Кишову новелу „Гробница за Бориса Давидовича“, завршићу оцјеном угледног критичара „Тајмсовог литерарног додатка“ (Политика, 9. март 1991) који каже: „У Пешчанику збрка прозних лукавстава указује на труд да се постигне разиграност, али она увек погрешно погађа, не остављајући читаоца ни просвјетљеног ни забављеног, већ раздраженог... Остварено јединство преноси оскудност ауторове уобразиље и домишљатост“. Па закључује: „Киша, који је умро 1989. многи сматрају за врхунског романописца, али све се нешто питам: да нису они узели намеравао за почињено. У овој књизи, у сваком случају, сматраној према реклами са корица, за његово ремек-дело, он се показује као неспретни имитатор који није у истину схватио импликације онога што имитира.“

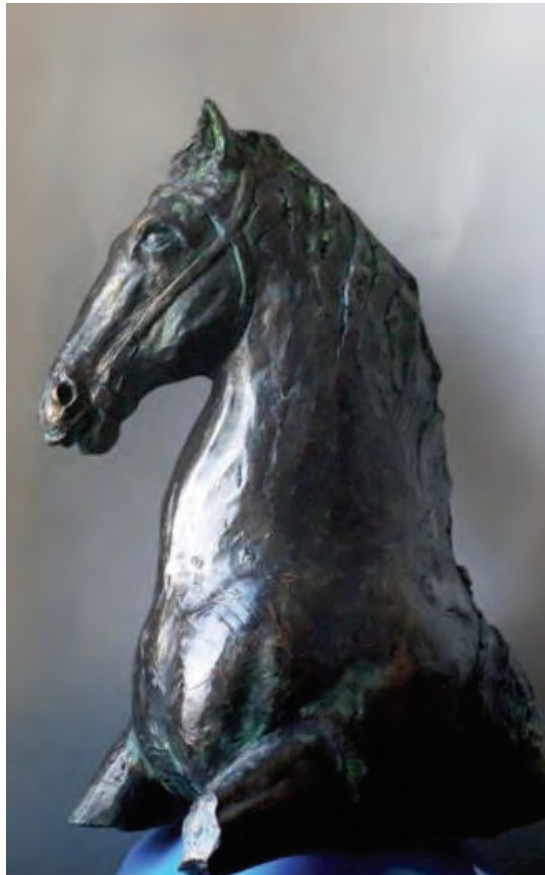
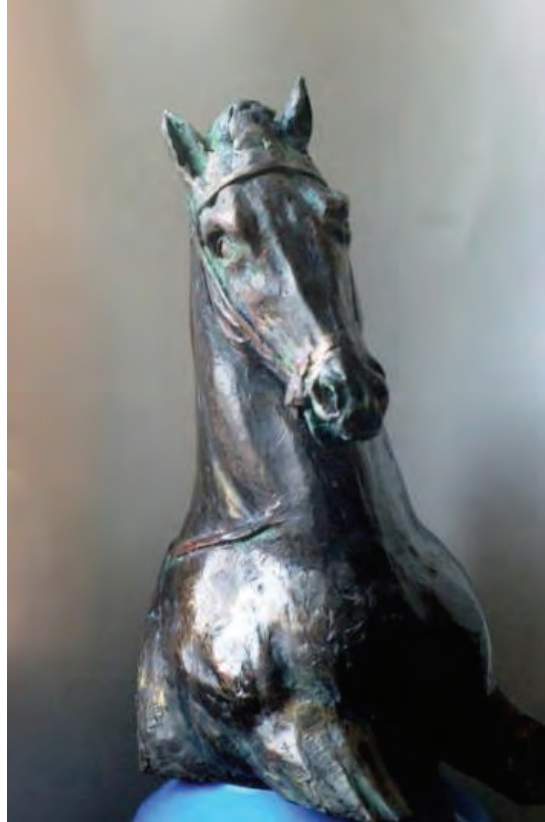
Рекло би се да ова оцјена важи за цјелокупно Кишово књижевно дјело.

У МАКАЗАМА

У МАКАЗАМА

Бојан РАЈЕВИЋ:
Афоризми

Јанко ЈЕЛИЋ:
Моћ једној „ширеа“

Бојан РАЈЕВИЋ

АФОРИЗМИ

☞ А када је оружје проговорило, стекли су се сви услови за наставак дијалога.

☞ Док једни другима нисмо почели да рушимо куће, овдје није било простора за изградњу добросусједских односа.

☞ Електрична столица је доказ да Американци највише енергије улажу у људе.

☞ И ми коња за трку имамо. Тренутно је на водећој позицији.

☞ Изборе су пратиле бројне неправилности. Неки грађани су гласали како се њима прохтјело.

☞ Када је угледао протесте гладних демонстраната, председнику су потекле сузе. Није могао да их угуши.

☞ Ко зна до кад би нам живот висио о концу, да нам Влада није обезбиједила конопац.

☞ Код нас је било купљених посланика и бирача, али још није забиљежен ниједан случај трговине људима.

☞ Код нас је свима загарантована слобода говора! –Узели сте ми ријеч из уста.

☞ Криминалци се код нас ријетко налазе. Стога су законом заштићена врста.

☞ Ми нисмо хтјели да вам угасимо огњиште, али сами сте тражили прекид ватре.

☞ Министар није хтио да каже када ће радницима бити исплаћене заостале плате. Одлучио је да то задржи за себе.

☞ Министар полиције је веома савјестан човјек који никада није имао посла са полицијом.

☞ Митинг је био веома посјећен. Још једном се показало да несрећа окупља људе.

☞ Многи политичари имају јахте, али је доста и грађана који живе на води.

☞ Моји афоризми су толико добри да је свака ријеч сувишна.

- ✂ Морал је пао јер смо се на њега превише ослањали.
- ✂ На прошлим изборима сам стао уз власт. Од тада ни сам при здравој памети.
- ✂ Након хапшења свих хашких оптуженика, сваки Србин може да очекује статус кандидата.
- ✂ НАТО нам обећава пријем у чланство. Изгледа да ни њима нијесу све овце на броју.
- ✂ Не можете ме убиједити да ми је данас боље него јуче. Реторика вам је данас мало ослабила.
- ✂ Неко вријеме смо били изгубљени, а онда смо се нашли у зачараном кругу.
- ✂ Нема нам спаса. А да ситуација буде још тежа, држава гарантује сигурност.
- ✂ Нема смисла да се и даље пљујемо преко медија. Пређимо за преговарачки сто.
- ✂ Непријатељ није хтио да сам себи копа гроб, а наводно је био спреман да сарађује са нама.
- ✂ Нећемо ширити говор мржње. Наћи ћемо љепши начин да вам саопштимо шта осјећамо.
- ✂ Ниједан наш грађанин неће умријети од глади. За свакога ће се на државним јаслама наћи нека сламка спаса.
- ✂ Нисмо најјасније чули шта жртве покушавају да нам кажу па смо затражили појачање.
- ✂ Новинари немају елементарно васпитање. Стално упиру прстом у мафију.
- ✂ Овог пута и дефинитивно дајем оставку на мјесто премијера. Ако слажем, с мјеста се не помакао.
- ✂ Осјетисмо потребу да се оперемо од грехова. И би потоп.
- ✂ Остварује се све што замислим. Изгледа да имам болесну машту.
- ✂ Покварио ми се телевизор. Сад ми је слика чистија.
- ✂ Пописна комисија је добро обавила свој посао. Ни броја нам се не зна.
- ✂ Премијер је нагласио да ће раскрстити са криминалом и он и даље стоји иза тога.
- ✂ Све више странаца долази у Црну Гору зато што у својим земљама не могу да живе од криминала.
- ✂ Сви су знали ко ће постати премијер. За то не треба нека велика памет.

Јанко ЈЕЛИЋ

МОЋ ЈЕДНОГ “ТИРЕА“

Нешто мислим, колико времена и папира се потроши у писању и причању о овоме нашем времену, о његовим особеностима и владајућим стремљењима. Колико се само мудрих глава разбија натенане не би ли се некако научно окарактерисао и описао систем и историјски тренутак у коме живимо. А то нам је, заиста, потребно. Морамо знати шта је и како је ово сад да би могли да трасирамо пут за будућност. То јест, ако је ово сад добро онда га треба сачувати за будућа покољења која ће га још и унаприједити, а ако ово сад није добро онда га треба мијењати да потомцима не би остављали нагомилане и неријешене проблеме. То је, уосталом, и хумани разлог постојања свих оних традиционалних, али и неких нових, дисциплина кроз које се посматра, проучава и планира друштво и појединац у њему. Али чини ми се, ако мени уопште смије да се чини, да нешто слабо напредујемо. Некако нам је све превише теоријски постављено и прилично уопштено. Никако да наше мудре главе погоде суштину овога у чему ми живимо. Додуше, није им лако, побркало се код нас за кратко вријеме стотину неких праваца у политици, економији, култури и из толике мјешавине тешко је извући доминантне и довољно константне особине којима би се могло описати уређење у којем трошимо своје земаљске дане. И, ето, не знам одакле ми је пало на ум да се и ја тиме бавим, али сам осјетио потребу да помогнем у озбиљном и свеобухватном послу дефинисања, именовања и планирања система у коме живимо. Додуше, немам неко посебно богато знање нити искуство у овом послу, али видим да се у много чему може бити самоук и самозван, па рекох да се и ја окушам у нечему у чему нијесам прије. Можда ми и успије, па добијем неку награду или признање. Или бар похвалу са неког вишег нивоа. То би било баш лијепо.

Дакле, ја бих, да се питам, овај наш систем назвао прилично просто: ТИРАНИЈА. Знам да ће ми се одмах рећи да

нијесам ништа ново рекао, да је то толико пута поновљена оптужба опозиционих политичара на рачун владајућих и да је то исувише примитивно и ненаучно. Међутим, кад кажем ТИРАНИЈА, ја не мислим на недемократску и апсолутистичку власт једног човјека или групе људи над нама биједнима и беспомоћнима. Под ТИРАНИЈОМ ја подразумејем владавину „ТИРЕА“.

Неко би, можда са правом, рекао да је у том случају прихватљивији назив ТИРЕКРАТИЈА, али мени се чини да код нас тај чувени „ТИРЕ“ није само власт, није само сила, закон и пропис, већ је он много више, много свеобухватније. Он нама дође просто као пут, као начело којим се живи и кроз које се најбоље препознајемо. Зато ми се чини да назив ТИРАНИЈА боље одговара тој свеобухватности „ТИРЕА“ у нашем друштву. Осим тога, овај назив је прикладан и због тога што се код нас користи већ вјековима кроз све генерације и периоде у развоју модерног друштва. Јер, кад се загледамо у историју, ми смо ТИРАНИЈУ као термин и као суштинско стање имали, у овом или оном облику, од феудализма на овамо. Тешко да ћемо данас наћи ријеч која се кроз толико вријеме више употребљавала у описивањима друштвених односа код нас. И зато није ни чудо што смо данас, можда, дошли и до врхунца саме појаве која се том ријечју означава. Ми смо, по неком промислу или завјештању, ТИРАНИЈУ у себи и око себе градили покољењима. И, ево, изградили смо је и добили, али не као примитивно насиље владоца над поданицима, већ као природан и спонтан поредак ствари који се и звуковно језички и семантички сложио и остварио. Слободно, дакле, рецимо: ТИРАНИЈА је само наш облик друштвеног уређења у коме односе уређује „ТИРЕ“.

О самом систему ТИРАНИЈЕ може се говорити надуго и нашироко. Може се, наравно, око неких недоумица и полемисати, али да би се схватио и прихватио такав систем потребно је схватити сам појам и суштину „ТИРЕА“. Шта је то „ТИРЕ“, питамо се ми. Одговор би могло да да и сасвим мало дијете: то је проста, сасвим кратка, водоравно повучена црта. Неки отац, који је посвећен ТИРАНИЈИ и њеним вриједностима, би могао своје дијете да истуче због оваквог одговора, сматрајући да је то одвећ проста дефиниција која унижава један тако велики и значајан симбол. Наравно, тај отац би тако нешто учинио из најбоље намјере, као што су нас и раније

очеви тукли не би ли нам боље улили знање о вриједностима у које су вјеровали. Али такав племенити отац би погријешо, јер „ТИРЕ“ заиста јесте оно што је дијете рекло. Мудрост, па и највећа умјетност и филозофија станују у једноставности израза, мисли, облика. А зар има једноставнијег облика за наше око од те мале хоризонталне црте? Нема. И ето потврде да су наша дјеца у праву када описују својим неисквареним језиком овај наш битни институт.

Међутим, одговор никако не би смио бити кратак ако поставимо питање шта све за нас значи „ТИРЕ“. За такав одговор би нам требале сигурно бројне странице, па и читаве књиге, које ће се и писати и штампати од стране проучавалаца, следбеника и поклоника „ТИРЕА“ и ТИРАНИЈЕ. За један иоле комплетан одговор на такво питање у овом тексту, на жалост, нема довољно простора, па ћемо се задржати на пар веома значајних појединости које је „ТИРЕ“ уврстио у наше животе и које су кључне у овом тренутку развоја и опстанка ТИРАНИЈЕ.

Шта је прво и најбитније схватити о самој бити „ТИРЕА“? Треба знати и појмити без имало колебања да без „ТИРЕА“ нема ТИРАНИЈЕ. А ако нема ТИРАНИЈЕ онда нема ни система, нема нашег пута у будућност. Једном ријечју, то је као да нема нас. Јер ми нијесмо ми ван ТИРАНИЈЕ. Без ње и ван ње ми би били нешто потпуно друго, нешто незамисливо страшно. Били би безидејна и безимена маса која само дише и лута пространством не знајући ништа ни осеби ни о свијету око себе. Заиста се свако нормалан јежи и од саме помисли на такав живот пун примитивизма и без имало просвећености. Тешко је и замислити како би такав живот изгледао, али једно можемо бити сигурни, без ТИРАНИЈЕ ми би били на нивоу нижем и од животињског чопора, несвјесни било чега људског у себи. Зато се „ТИРЕ“ и његов значај код нас никако и никад не смије довести у питање. „ТИРЕ“, као основ ТИРАНИЈЕ, а самим тим и свега људског и нормалног међу нама, се мора доживјети као догма и као аксиом из кога произилазе све наше истине.

А сад, да би причу о „ТИРЕУ“ учинили још јаснијом и животнијом, запитајмо се који се проблем постављао пред нас кроз историју као најопаснији и најнерешивији. Без сумње, то је била наша неслога. Од памтиввијека до данас гложили смо се, свађали, па чак и ратовали између себе око свега и свачега,

а највише око онога што је на око било најлакше ријешити. Ех, колико су код нас сукоба изазвале ствари које су код других биле ствар нормалног и спонтаног живота и које се саме по себи подразумевају. Колико је само наших бираних глава пало због ситница, да не кажемо глупости. И ко зна колико би их још падало и страдало да се решење не нађе у једноставној малој хоризонталној црти „ТИРЕУ“. Та тако проста, тако мала, а тако моћна црта нас је спасила. Она се показала моћном да помири све наше разлике, да споји неспојиво и најудаљеније у нама и међу нама. „ТИРЕ“ нас је препородио, показао нам пут помирења и слоге, пут разумијевања и рационалног решавања спорова. Показао нам је да можемо бити и другачији, мудрији, рационалнији, практичнији, да можемо бити бољи него што смо икад били.

Ако има неко ко не вјерује у досад написано нека, рецимо, погледа само споразум о језику између наших политичара. Знамо сви колико су они у неслози већ годинама, а знамо и колико нас је та неслога коштала и кочила на путевима напретка. Знамо и још и то колико смо сви ми тешки и задрти кад су у питању проблеми нашег идентитета комплексног мимо све свјетске идентитете. Сваки добронамјерни грађанин је streпио када се пред наше политичаре поставило питање имена језика који ће учити наша дјеца. И готово све демократске снаге Истока и Запада су зебле да ћемо се по ко зна који пут исклати међу собом око тога ко смо, шта смо и какви смо. Напетост је расла, преговори се под великом напетости водили дању и ноћу, јавност ишчекивала у нади и очајању неизвјесности. Назирало се већ да ћемо пасти у још једну историјску провалију. Кад, одједном, у смирај судбоносног септембарског дана, изађоше исцрпљени, али задовољни политичари пред камере. Кошуље им ознојене, па осушене више пута, раскопчане. Лица им наборана и уморна. Капци пали на пола. Али на лицу им благ осмјех и задовољство прегаоца праведника. Нашли су рјешење. Помирили су непомирљиво, саставили неспојиво, размрсали неразмрсиво. А како? Просто и генијално. Како им и доликује. Уз помоћ несагледиве моћи „ТИРЕА“. „ТИРЕ“ нам је урадио нешто што ми кроз читаву историју нијесмо успјели. „ТИРЕ“ нас је сложио! И читав народ одахну. Тензија спласну. Живот се настави у својој љепоти. Грађани, наоштрени и уплашени се вратише својим редовним обавезама, захвал-

ни мудрости политичара и још више несвјесно захвални „ТИРЕУ“.

„Хвала ти „ТИРЕ“ што постојиш...“, рекао је неко те вечери и заспао мирним сном.

А следећег дана могли смо бистре главе и драге воље мислити о решавању других проблема, сукоба и недоумица. „ТИРЕ“ се показао као успјешан модел решавања на једном од најтежих проблема. Како ли ће тек бити успјешан код неких лакших. То не треба ни питати. Видјели смо, а још ћемо видјети.

Замислите, рецимо да се ожените или удате, па да вам се роди дијете. А дијете, ко дијете, треба некако да се зове. Проблем, зар не? Треба мислити неко име. И ви смишљате неколико дана и изаберете једно баш онако лијепо име, наше, старинско. Саопштите то своме брачном другу, кад он неће ни да чује. Њему пало на ум неко потпуно друго име, исто лијепо, модерно, може се рећу међународно. Ви хоћете једно, а ваш брачни друг запео за друго. Ви имате своје, а он своје разлоге. Преговарате, свађате се, убјеђујете, нервирате. И ко зна колико то може да потраје. Можете због тога да не одете на посао, да изгубите примање. Може од нервозе да вам скочи притисак или да изгубите апетит, да нарушите здравље. Може чак да дође и до развода, а решења нема. Е зато је ту „ТИРЕ“ фино дате дјетету оба имена, између ставите „ТИРЕ“, па нека га зове неко једним, а неко другим именом, како се коме свиђа, и све мирно и задовољно. Видимо сад колико је немјерљива моћ и допринос ове мале цртице и у нашим приватним животима.

Зато, драги моји, „ТИРЕ“ треба поштовати и његовати као светињу. Треба га подржати и користити гдје се год то може. Идеолози, владари, револуционари, вође, јесу добри, јесу племенити, али су ипак људи. „ТИРЕ“ није човјек, и то је његова предност у владању. „ТИРЕ“ нас никад неће пократи, завести и лагати. „ТИРЕ“ не може да погрешно мисли и да нас води на погрешан пут. „ТИРЕ“ је просто за нас идеалан у свакој пори живота.

Са „ТИРЕОМ“ можемо без проблема да парафразирамо и коригујемо и највеће умове, рецимо Његоша.

Умјесто: „Свјет је овај тиран тиранину.“, можемо рећи: „Свјет је овај „ТИРЕ“ до „ТИРЕА“.

Па онда можемо да оснујемо низ друштава за заштиту и афирмацију „ТИРЕА“ и његових вриједности. Појединци би

тима могли и професионално да се баве, а то би отворило и нова радна мјеста. Нова и неслућена поља на којима би се могли доказати сви наши нови паметари, филозофи и умјетници, отвориће се када се ми свеобухватно позабавимо „ТИРЕ-ОМ“, као што се и „ТИРЕ“ позабавио нама.

На крају ћу, можда, бити и превише храбар. Мислим да ће се у врло блиској будућности „ТИРЕ“ показати и као најбоље решење за наше државне и националне симболе. Зар нам није доста двоглавих птица? Зар се нијесу превише потрошиле и излизале старе заставе и грбови. У наш народ је стигла нова снага и нови симбол. Мој предлог је да он, „ТИРЕ“, буде наше знамење око кога смо се већ окупили и сложили. Нека на јаркој подлози засија златни „ТИРЕ“. Можемо уз њега додати два ЗАРЕЗА-ЗАПЕТЕ као двије главе, као знак да се не одричемо традиције, али и да хрлимо у будућност незадрживом силом новог симбола нашега времена.

ПРОМОЦИЈЕ

ПРОМОЦИЈЕ

Дијана ЦРЊАК:

Не бој се, мало стиго

Жељко ВУЈАДИНОВИЋ:

Наука као подвижни штиво

Ранко ПАВЛОВИЋ:

Блајост и оштрица

Дијана ЦРЊАК

НЕ БОЈ СЕ, МАЛО СТАДО

Од свих створених бића једино је човјек добио благослов или дар говора, који се претаче у писану ријеч, а која чини писмо и језик једног народа.

Човјек кроз говор испољава своју словесност, осјећања, плодове ума и разума, јединство љубави и дјелања, он разумијева кроз ријеч – прије свега свога Творца, а онда и све створено.

Због великог значаја те благодати сâм Господ себе назива Ријечју, па тако у Јеванђељу по Јовану каже се: *У њочешку бјеше ријеч, и ријеч бјеше од Боја, и Бој бјеше ријеч* (1. Јов. 1). И све што постаде кроз њу постаде.

Овдје се јасно показује пут: да ријеч долази од Оца, кроз Сина, који је сâм Ријеч, у Духу Светоме – до човјека. Јер је прво ријеч била у Бога. И све што је створено, створено је **по ријечи**. Због тога Давид у псалмима пјева: *...јер си њо сваком имену свом њодигао ријеч своју* (Пс. 137, 2).

И сâм човјек, као круна стварања, као икона Божја и слика његова на Земљи, добија ту ријеч, да и он кроз њу буде плодносан и да њоме исповиједа Бога и разговара с њим, и да ријечју управља свим створеним, као добри дјелатељ и сарадник Божји.

Тако човјеково прво испољавање ријечју срећемо код првог човјека Адама, који *њодиге ријеч* када му Господ све створено поставља пред ноге његове и чини га господарем над свим, да управља и влада као добар домаћин, а он, пошто бјеше у једномислију и апсолутној слободној заједници с Богом, учини то на богоугодан начин и свему створеноме даде име.

Послије пада човјековог и губитка благодати на Земљи почиње све да трпи и доживљава промјене и бива неблагодатно. Тежина гријеха била је толика да на крају и сâм језик почиње да губи на правом значају и смислу за који је предодређен. Јер пошто се човјек искварио и постао смртан, ни његово испољавање кроз ријеч нема снагу, значај и пуноћу смисла.

Све лагано пропада, доживљава свој неблагодаран израз, а кад говоримо о језику, кулминацију тога и прву системску злоупотребу језик доживљава грађењем куле вавилонске – када људи злоупотребљавају језик за споразумијевање како би постали богови на силу, како би срушили Бога, а они заузели његово мјесто.

Тад долази до пометње и Господ, да би зауставио човјека у његовој гордости и пропадању и спасао га испољавања погубног по његову личност, помућује језике (у Светом писму се каже да је Бог *смућио усне свеколике земље*¹), ослабивши тиме способност људи да јасно увиђају исконске односе ријечи и ствари и да правилно користе, па и изговарају ријечи.

Све до Вавилона сви људи и народи говорили су једним језиком. То је, дакле, био почетак језикâ, а наш сан о *Lingua Adamica* у ствари је дио наше чежње за истинским односом према другим људима и према Богу, чежње за изгубљеним првобитним стањем.

Каснија судбина језикâ била је идентична судбини народâ који су их баштинили: кроз историју сталних борби, лутања, отпадања, успона и пропадања царстава, држава и народа, и језик је страдао с њима и био ношен као завјет и као свједочанство заједнице с Богом. Народ га је чувао као највеће благо, сматрајући га најдубљим изразом свог бића.

С оним народима који се и данас налазе на свјетском шару као једно од њихових најаутентичнијих обиљежја егзистира и језик, често у више држава. Поменимо нпр. библијске народе – Латине, Јевреје, Грке, Арапе и остале – и видјећемо да се њихови језици распрострањују на мноштво држава у којима ти народи живе, али им то не смета да се испољавају, вјерују и сву своју културну баштину остављају на свом језику. **Једном и једином – на језику народа.**

Такође, језик је одувijek био најефикасније оружје освајача, који су знали да ће најлакше поробити један народ ако му наметну свој језик. Тако је, као резултат колонијалних освајања, нпр. Јужна Америка прихватила шпански, Бразил португалски, Индија енглески језик итд.

Ти народи више немају снагу да се враћају на старо, њихови језици с временом бивају заборављени. Јер и језик има

¹ Никчевић, Радомир (ур.). *Свети Василије Острошки: чудојворец и исцјелитељ*. Цетиње: Светигора, 2009. Стр. 11.

своју животност, своју структуру, норме. Ако се оне не одржавају, оживљавају, утврђују, не штите и бране од продора са стране – гасе се, нестају.

И ником од њих, наравно, не пада на памет да нпр. енглески језик назове америчким, канадским, аустралијским, новозеландским, њемачки аустријским, или Швајцарцима нпр. да језике којима се говори у њиховој земљи преко ноћи преименују у швајцарски.

У свјетлу наведеног развоја језика можемо да сагледамо и језик нашег народа – српски језик. Његов развој свима нам је мање-више познат: од старословенског (као првог писаног књижевног језика Срба, који је, захваљујући несебичном залагању Свете браће, уз хебрејски, грчки и латински, у 9. вијеку постао још један велики сакрални језик тадашње Европе), преко српскословенског до Вукове реформе и увођења народног језика у књижевност...

Данас у Срба на дјелу имамо сљедеће: да дио народа који другачије мисли о политици, религији, прошлости и процјенама будућности или, банализујмо то, о временским приликама, стању на берзи и сл., због неслагања с остатком сопственог бића одлучује да, условно речено, *начини* свој језик, да би лакше постао туђин сопственог бића, тј. како би кроз ново име истог језика сакрио траг свог дојучерашњег битисања.

Начин прављења је једноставан: српски језик снагом политике, а ако то није довољно, и силе – просто преименовати, уз здушну помоћ са стране – од Конгрегације за пропаганду вјере у Риму крајем 16. и почетком 17. вијека,² преко Бењамина Калаја до данашњих, свима добро знаних, свјетских демократа.

Овдје је ствар јасна. Ријеч је о страшној злоупотреби језика, не свакако онако значајној као што је била она на кули вавилонској, зато што је ондје Господ учинио један језик неразумљивим да би спасао човјека од даљег гријеха.

Овдје је обрнут процес: овдје припадници новокомпонованих народа, желећи да се одвоје од сопственог бића, сопствене вјере, од, рецимо то слободно, сопствене памети – черече властити језик.

---

² Борак, Светозар. *Срби католици*. Нови Сад – Београд: СД Др Јован Рашковић – СД Зора, 1998. Стр. 86.

И шта друго рећи за данашњи „црногорски“, „босански/ бошњачки“, „хрватски“ – него да је то рашчеречени српски језик.

Зашто? Зато што се идентитет једног језика научно одређује на основу три критеријума:

- структурног (према граматичкој структури),
- генетског (какво му је поријекло),
- социолингвистичког (како га доживљавају његови говорници).

Прва два критеријума су лингвистички и према тим критеријумима сви новокомпоновани „језици“ идентични су српском: имају исту граматичку структуру (седам падежа, идентичне глаголске облике итд.), а у основи им је исти – источнохерцеговачки дијалекат.

Трећи, социолингвистички, критеријум, који је научно споран, даје зелено свјетло за актуелне злоупотребе језика.

Шта радити? Ми немамо могућност да онима који желе мрак и незнање на силу наметнемо знање и истину. То никад није могло, нити ће моћи. Но, потребно је заузети јединствен став, прије свега струке, како сврсисходно, удруженим снагама, дјеловати на очувању српског језика међу онима који се осјећају Србима и који свој језик називају српским.

А горепоменути народи и њихови „језици“ најјаче опоненте имају управо у својим прецима, као и савременицима, који не прихватају глупост за истину.

Како „босански језик“ да се помири са Србима исламске вјероисповијести и њиховим српским језиком? Нпр. с Мешом Селимовићем, који је, знајући своје поријекло, у свом тестаменту јасно казао да је он српски писац, те да, као такав, припада корпусу српске културе. Или са нама свима добро знаним Емиром (сада већ Немањом) Кустурицом...

Како Хрвати да забораве да су творци „хрватског језика“ Броз, Маретић и Ивековић „признали да су му темељи Вукови и Даничићеви и да *групијех извора* за њега *нису хијјели ујошребиии* (како је рекао Маретић), а да се он одређује као „хрватски“ само зато што су га *списали Хрвајии* (како је то елегантно објаснио Ивековић)“?³ Или како да данас зачепе

³ Петровић, Драгољуб. *Да ли бауљањем поод европски барјак*. Слово, бр. 33, год. VIII, 2011. Стр. 229–240.

уста онима попут Сњежане Кордић, који не желе да крену за новим вјесницима истине?

Шта данас Црногорци да раде с Његошем, са Светим Петром Цетињским, са књазом Николом и цијелом лозом Петровића, који су се изражавали на свом дивном српском језику и оставили богату баштину на том језику? Како данас да га Црногорци преведу и да превод њихов (или, боље речено, плагијат) поставе на мјесто оригинала и ставе у уста наведених значајних Срба из Црне Горе?

Трагу дивних предака данас сљедују многи, а најзначајнији, поред Митрополије, као носиоца истине, вјере, знања и познања језика, јесу људи окупљени око никшићког *Слова*.

Зато смо данас у госте позвали професора српског језика и главног уредника *Слова* Веселина Матовића, да нам каже како се он и његове колеге из Актива професора српског језика и књижевности у Никшићу боре с игнорисањем, са затирањем истине и сопственог бића, с изолацијом у сопственом граду, са стављањем на стубове срама, с етикетирањем, економским изнуравањем и свакојаким другим ниподаштавањем.

Њихов одговор на све то је јасан и гласан и зове се *Слово*. Часопис који се бави очувањем српског језика, књижевности, културе, писма, вјере, традиције и свега оног што један народ чини народом.

Једна од тема *Слова* у којој сам и сама учествовала јесте тема о гуслама или, како неки кажу, *српским њсалмима*, најљепшим стиховима испјеваним о нашем путу страдања и мучеништва. Тема о гуслама није случајно заузела овако значајно мјесто у *Слову*, јер, као што рече наш лингвиста Драгољуб Петровић (који о језицима који *ничу на српској језичкој ливади* пише још од краја шездесетих): *Уз језик, гусле су највиша одредница српској идентитетској*. Или, како каже велики Његош: *И наше су утирали сузе вјешти звуци дивнијех гусалах*.⁴ И данас то чине, и чиниће до краја.

Никад живот није био лак и никад није било лако правити добар избор. Не зато што је добар избор тежи сâм по себи да буде изабран, управо је супротно – већ због тога што човјеку у његовом опадању и пропадању и окретању од истине, та истина постаје тешка као камен и немогућа за ношење.

---

⁴ Петар Петровић Његош. *Горски вијенац*. Цетиње: Обод, 1977. Стр. 22.

Шта да вечерас поручимо колегама?

Прије свега, добродошли, драга браћо Срби из Црне Горе, међу Србе у Крајини и Републици Српској. Измучени сте, али сте опстали и опстаћете уз помоћ Онога који је рекао: *Не бој се, мало сѝаго* (Лк. 12, 32).

Ви данас долазите из дивног Никшића, старог Оног-шта, некадашњег центра Источнохерцеговачке митрополије, гдје је столовао, између осталих, и наш Свети Василије Острошки, слава му и милост, и гдје се одувјек говорило, и увијек ће се говорити – српским језиком.

То што вас је данас остало мало јавних чувара језика, знајте, а вјерујемо и да знате, да сила и снага није у множини – већ у истини и правди.

Промоција Слова, СОЗ Бања Лука, 24. новембра 2011.

Жељко ВУЈАДИНОВИЋ

НАУКА КАО ПОДВИЖНИШТВО

У једном животопису из средине 9. вијека приповиједа се о извјесном Нијемцу који је све људе „романског рода и језика... толико презирао, да није могао мирно поднијети да види лице неког од њих“. Према другој хроници (почетак 10. вијека), када је накадашње моћно Франачко царство већ било подијељено, млади племићи са обје стране, „језиком одвојени“ (*linguarum idiomate offensi*), последице узајамног вријеђања на тој основи, започели су оштру борбу. Народна осјећања, тако, још у средњем вијеку произлазила су из језичке заједнице, али и из племенског сродства, морала и обичаја, оданости владару. У почетку тешко их је повезати са државом и политиком. Етничка разноликост долазила је до изражаја првенствено у виду непријатељских контаката.

Од почетка новијег доба, када је хуманизам допро и до оног слоја који није хтио или није знао или није имао времена да студира учене латинске расправе, а који је желио нову слику о историји, на сцену су ступили „компилатори на народном језику“.

У времену модерном, народна осјећања прерастају у национални идентитет, доминантан вид поистовјеђивања са колективом. Нација ни данас не показује истрошеност или превазиђеност – иако хипотетичка, није без основа констатација бившег француског премијера Едуара Баладира од прије двадестак година – да ће национално у обиљежавању европског идентитета имати одлучујућу улогу наредна два вијека. Мишљења да су национални покрети, макар у начелу, у Европи углавном завршени, побија видљива националистичка експлозивна моћ.

Национализам је „емпиријски“ феномен, „свијест о одређеној врсти“, „идентификација“ или „лојалност“, различит од ужих одређености (нпр. племенске припадности), а и оних

ширих (нпр. хуманизма). Национализам је сложен процес, нема јединствену периодизацију, социјалну динамику, типологију као „масовно политичко тржиште“ у процесу просвећивања народа у свијести о себи. Тек када „сваки сељак у забаченим брдским насељима мисли да и он одлучује о судбини своје државе“, тек тада национално име постаје његова својина. Покушај дефиниције национализма као „политичке вјере“, као вјерујућег а не осјећајног феномена, довео је до проширивања његовог концепта, обухватањем покрета од комунизма и социјалног католицизма до пацифизма (Џорџ Орвел). „Политичка вјера“ била би свако увјерење; сам национализам – неодређен.

Свођење национализма на политичку вјеру „која потцртава кохезију модерних друштава“ (Ханс Кон), било би сасвим прихватљиво да национализам данашњице телеолошки није супротно дефинисан – умјесто кохерентног и легитимног национализма 19. вијека тражи фрагментацију постојећих држава и афирмацију нових нација.

Семантика појма *нација* изазива неспоразуме, зависно од времена и смисла његове употребе. Њена политизација је несумњива: крајњи циљ националних покрета је стварање националне државе базиране на праву самоопредјелјења, па је легитимно супротстављање суверенитету било које државе која није заснована на том принципу. Значи, „национализам је идеолошки став да социолошки и психолошки концепт *нације de iure* дефинише суверенитет“. Тиме се долази до разматрања односа национализма и патриотизма. И данас се тешко може превазићи тумачење чувеног историчара Јана Хојзинге из предвечерја Другог свјетског рата: „Патриотизам је субјективно осјећање, сентимент и ништа више; национализам је став који се објективно може посматрати“, предмет нормирања, неизбјежне методологије и научности. Као политичка нација, национализам је могућ у смислу изједначавања државе и нације, гдје се САД често узимају као примјер (иако, чини ми се, и превише слободно) – дакле, нација се дефинише као политичка заједница у оквиру постојећих државних граница. Последица је релативистички став према својој култури.

Национализам је политичка резултанта романтичарске филозофије, посебно њемачке, у процесу формулисања концепта „народа“. Уз Жан Ж. Русоа, браћу Јакоба и Вилхелма Грима, филозофију ову развио је Јохан Г. Хердер, теоријом о народној души и дефиницијом нације као заједнице језика. Њу

је 1807. једноставно и снажно сублимирао други Јохан – Г. Фихте, већ чувеном максимом: „нација је језик“. Теорију народне воље касније је Карл Густав Јунг развио у психоаналитичко учење о „колективном несвјесном“. Европски национални покрети почињали су као културни, а завршавали се осамостаљивањем државе путем насиља. Ријетки су изузеци, као што је румунско уједињење 1859. и дисолуција Норвешке и Шведске 1905. И Хегел је 1802. јасно предвидио да култура неће ујединити тада више него разједињен њемачки свијет – учиниће то, коначно, пруска пobjеда у рату против Француске 1870/71.

На Балкану први се развијао грчки покрет, за њим мађарски (у борби против германизације), а затим српски, па хрватски, словеначки, бугарски (иза 1830), македонски и албански. Уједињењем 1918. и стварањем југословенске државе, они нијесу завршени. Почети српског националног покрета почивали су на темељима савремене европске културе. У „шашавом писму“ љубезном Харалампију 1783. Доситеј Обрадовић је границе штокавског говора сматрао природном цјелином, без обзира на вјерске разлике становништва унутар њега : „Језик има цену од ползе коју узрокује“, езоповски је кратка програмска порука Доситејевог начела. Сростање дијалеката у књижевни језик интеграција је нације. На сабору у Темишвару 1790. затражена је унутрашња аутономија Срба у Хабсбуршкој Монархији и право формирања социјалних класа – претпоставке да српска заједница добије статус признате нације. Српска лингвистичка борба позната је као „азбучни рат“, јер је била потребна дубока реформа и језика и ћирилске азбуке. Модел је био да се средишњи дијалект у националном језику из најбоље литературе усавшава. На југословенском простору ту је средишњу функцију имао херцеговачки дијалекат, који се са одређеним разликама говорио и у сусједном Дубровнику. На њему су стваране епске пјесме, најбоља умјетничка остварења српске културе. Од Јохана Аделунга преузето је начело да треба писати као што се говори. Сава Мркаљ још је 1810. инсистирао на ортографској покривености ортоепије. Јозеф Добровски и Јернеј Копитар слагали су се да је кајкавско наречје словеначко, чакавско хрватско, а штокавско српско. Да не би све било тако јасно, српски су подијелили на „поласрпски“ и „прави српски“ – ваљда као разликовну нит оних писаца који су писали латиницом и оних других – којима

је писмо било ћирилица. Доситеј је и кајкавски дијалекат уврстио у јединствени језик. Сматрао је да су и муслимани Босне и Херцеговине дио јужнословенског миљеа, јер европска култура тога времена није прихватала ислам као дио свог идентитета.

Константин Филозофа је још у 15. вијеку писао да је Стефан Лазаревић из Београда владао земљом Срба од Далмације до Дакије. Иван Гундулић је у 17. вијеку тако одређивао и Дубровник, Босну, Херцеговину. Границе српског језика су од Бара до Истре, по Павлу Шафарику (1842). Јединствено језичко подручје сматрано је и етнички јединственим. Један језик претпоставка је једног националног идентитета. У хабзбуршким документима до Берлинског конгреса (1878), штокавски говор сматрао се подлогом етничке распрострањености српског народа. Историјску основу да је штокавски говор српски национални језик, прво је уважила администрација Хабзбуршког царства. Средином 19. вијека увела је модерни српски књижевни језик је у живот. Вукова језичка стандардизација је заживјела. Језик је назван српским, писмо је реформисана Вукова ћирилица. Језик се могао звати и хрватски (приликом писања латиницом) или илирски. Славонски политичари су захтијевали да се тај „латинични“ језик назове и славонским. Стварање заједничке југословенске државе било је мотивисано тежњом да се уједини српски народ као основа те државе. Како је подручје на којем се Југославија ујединила 1918. већином припадало језички, односно етнички – српском народу, онда је, наравно, и борба за југословенску државу почињала борбом за уједињењем српског народа.

У јужнословенским приликама, подлога националних покрета доминантно је религиозна. „Југословенске вере“ су национални карактер добијале због хтјења црквеног вођства да своју паству јасно одреди у односу на другу вјеру. Последица је била да је типологија југословенских националних покрета другачија од класичних европских. Они нијесу израсли у један народ, јер ће вјерско одређење постати основ њиховог идентитета. Слично је са догађањима у Белгији, Ирској, Либану, Украјини, Судану. То је „сектаријански, религиозни тип национализма, национализам судњег дана“, како је В. Черчил одређивао ирско национално питање, јер се оно, како каже, због претјераног присуства религиозних мотива, може ријешити само „на страшном суду“. Вјерска припадност је и цивилиза-

цијска, а више су него популарна разматрања о цивилизацијским сусретима и сукобима у постхладноратовском времену (иако је Арнолд Тојнби основне идеолошке поставке о премоћи западне цивилизације утемељио још средином 20. вијека).

Унутрашњи процеси нарушавали су језичку цјелину као подлогу етничке цјелине српског народа. Данас су на том простору развијене старе и нове, тзв. синтетичке нације чије су границе првенствено религиозна нетолеранција и посебне цркве. Стварање синтетичких нација је реалност, чак и мода. Нација престаје да буде носилац суверенитета и демократске државе – та је улога намијењена регионима. Изградња синтетичких нација и модерни регионализам комплементарни су процеси. Српску етничку цјелину, оличену у јединству језика штокавског говора, дијелили су, осим религиозних, и покрајински идентитети. Без постојања покрајинских варијанти (а њихов развој је процес дугог трајања) не може се појмити одвајање Црне Горе у посебну националну државу. Поред унутрашњих, спољни фактори били су одлучујући што се српски национални идентитет данас свео на припаднике Српске православне цркве. Још од потписивања Версајског уговора 1919. трају напори за поништавањем његових темељних, демократских принципа. Не тако давно, и Ричард Холбрук је писао да је у процесу рјешавања југословенске кризе 1991–1995. полазио од начела да је Версајски систем производио дугорочне кризе. Станица у његовом растакању било је и усвајање Дејтонског споразума, 1995. И предсједник Клинтон је рат против Срба и Србије образлагао борбом против „идеје државности засноване на етничитету“. У папској енциклици (1991) у којој су дефинисани принципи новог европског уређења, федерација не подразумејева националну државу већ покрајинске идентитете. То је „право грађанства које се не поклапа са државом“. Узнапредовале су и идеје да на балканском простору, умјесто завађених национализама, боље рјешење представљају неохабзбуршка католичака подунавска (кон)федерација и неоосманистичка Турска. Њихов сусрет довео би српску културу у „вјечни провинцијализам“. Већ запажена теза у форми усклика: „нација је мртва, живјела регија“, озваничење је (1984) става да нација, темељ демократије, није природна тековина (како је европска наука доживљавала и тумачила) него вјештачки конструкт, који се по мјери може било гдје створити, а исто тако и расточити. Свједоци

смо експеримената за евентуалну будућност без суверених нација и националних држава. Организовање посебне нације у самосталној држави повезано је са покушајем стварања самосталне цркве. Од раздвајања католика, православних и муслимана, касније се прешло на цијепање православне цркве, као што је у 16. вијеку и касније урађено са католичким подручјем. Колико ли је то данас изражено у Црној Гори.

Да сумирам – синтетизовање нације (у балканским приликама, а тако и у Црној Гори), увијек је повезано са идеолошким конструисањем *миленијумских вершикала*: хиљадугодишњег(их) – непрекинутог државног континуитета (у непромјењивим садашњим границама), етничке посебности „од палеолита“, посебне цркве и – наравно – посебног језика „од артикулације говора“. Миленијумски би једино могао да буде провинцијализам културе. Те идеје у Црној Гори нијесу нове – представљају епигонско преписивање предложака изложених још прије Другог свјетског рата. По својој природи те идеје су конвертитске – не познају дијалог и разумијевање за другу страну. Нешто слично као преци Нијемаца и Француза са почетка ове приче.

Значај *Слова* у оваквим приликама немјерљив је. Као покушај посматрања културе и историје Црне Горе са здравих народних темеља, оно представља подвиг истинске науке. Дубока повезаност те науке са моралом декларише ствараоце *Слова* као истинске подвижнике.

Бања Лука, 24. новембар 2011.

Ранко ПАВЛОВИЋ

БЛАГОСТ И ОШТРИЦА

По искри са промоције часописа „Слово“

У Клубу Светосавске омладинске заједнице
у Бањој Луци слушам о распећу српског језика
тамо гдје тама није утамничена. Слушам
о благодости и оштрици језика и осјећам
да између њих нема разлике. Јер, благодост
језика лијек је за болну душу, а оштрица
мач којим се тај лијек брани од тамничара.
Језик је син ватре, распламсане у мајчином
и очевом стварању потомства и – ко смије
гасити ту ватру и тамничити њеног сина?

24. 11. 2011.

Првих шест бројева овога часописа изишло је под именом **Распеће језика српскога**. Часопис је настао 2004. године као израз отпора групе никшићких средњошколских професора насиљу над именом српског језика у Црној Гори. Од августа 2006. излази под именом **Слово**.

Штампање овог броја суфинансирало је
Министарство културе Републике Србије

ЧАСОПИС ЗА СРПСКИ ЈЕЗИК,
КЊИЖЕВНОСТ И КУЛТУРУ

ISSN 1800-6140

9 771800 614001

ИЗДАЈЕ:

НВО Актив професора српског језика
и књижевности - Никшић

РЕДАКЦИЈА:

Весна Тодоровић, Радмила Митрић-Маговић,
Борис Јовановић, Радинко Крулановић,
Милојко Пушица

ГЛАВНИ УРЕДНИК:

Веселин Маговић

ТЕХНИЧКИ УРЕДНИЦИ И
КОМПЈУТЕРСКА ОБРАДА:

Радмила Митрић-Маговић, Милојко Пушица

ЛОГО И ДИЗАЈН:

Весна Сушић

АДРЕСА РЕДАКЦИЈЕ:

VI црногорске Т-10, 81 400 Никшић;

Телефон: 068 664 392;

www.srpski-jezik.com;

e-mail: srpski@mtel-cg.net; srpski@t-com.me;

žiro račun: 530-11724-52

Montenegrobanka Podgorica.

ЦИЈЕНА: 3 €

Излази тромјесечно
Рукописи се не враћају